

VARAMU

N 2 KÜÜN LAKUU 1940

VARAMU NR. 2 • SISUKORD

Juhan Sütiste: Viljad ja veed. Luuletus	113
August Gailit: Lahtiste allikate poole. Novell	120
Mart Raud: Mereleminejad, Eemal, Prohvet. Luuletused . . .	156
Paul Ambur: Eesti raamatu kaaneilustustest. Artikkel . . .	160
Erna Tilleman: Henrik Visnapuu kolm armastust. Artikkel	171
Karl Mihkla: Henrik Visnapuu elukäik. Artikkel	179
Minni Raudsepp: Unelm, Haned. Luuletused	185
Leonhard Vahter: Euroopa saatuse kujunemine O. Speng- leri ajaloo-filosoofia taustal. Artikkel	187
Harald Paukson: Eesti luule 1939. aastal. Artikkel	193
Artur Adson: Tallinna teatrielu 1939. a. sügishooajal. Artikkel	204
Erni Hiir: Tartu teatrielu 1939. a. sügishooajal. Artikkel . .	209

RINGVAADE:

ARUUSTUS:

Eduard Hubel: Richard Roht — Kuldsed päevad	214
Erna Tilleman: Pedro Krusten — Kalle Jaanuse kättemaks	216
Hanno Kompus: Alfred Waga — Nikolai Triik	218
Ha-Ko: Eduard Kutsari ülevaatenäitus	220
VALISMAALT	221

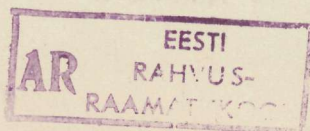
Reproduktsoone 16 lk.

Kaastöö hoitakse üldiselt alles kolm kuud. Pikemad teosed (novellid, artiklid jne.) saadetakse tagasi, kui on esitatud sellekohane sooviavaldus ja lisatud margid. Lühipalu (luuletused jne.) tagasi ei saadeta.

Peatoimetaja kõnetunnid äripäeviti kl. 12—13.

VARAMU
KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI
AJAKIRI
1940 KÜÜNLAUU N 2

JUHAN SUTISTE

Viljad ja veed

2

Kui kivi värskes aruheinas
ma magasin. Öö oli kuum.
Ja allpool, taga talliseina
sõi krõmpsutades heinu ruun.

Tont teab mis mööda muinasilma
mind vedas heitlik unekaos,
nüüd langeb läbi sindliprao
herk päiksesäde otse silma.
Ning hiilides kui laovaim
kass kannab tõllakile poega —
mind nähes hirmund tegumoega
poeb räästa alla jalamaid.
Piimvalged pääsukeste pugud
pennpuudel reas vilkavad
ja järsku nagu edevsugu
kõik luugist lendu kilkavad.

Sel ajal pole lootust saada
siin lakas mingit lisaund:
kukk kisendab kui kaupmees laadal
ja noorte harjutusetund
käib kaasas koomilise hooga,
üks kana loksus nagu vokk
ning õues hane karjub nokk
võiks veel kord ära päästa Rooma.
Siis ahastavalt möögib lehm
ja rehe all käib rõhk ning sorin —
sääli vankrit nühib lõbus orik,
et paugub rumm ja laksus rehvi.
Sa viskad redelile sääred,
koer hüpleb vastu, nilpsab keelt
ning üle muru kaevu ääres
lööd silmadele külma vee.

Su kõrval mollis mitmeid maike
ju rüüpab karja hommik-joom —
maatõug on sarvitu ning vaikne
kui ehtne eesti iseloom.
Ma vaatan: — leplikult ja rangelt
nad tanumile lähivad reas
ning elutseda nende seas
võib vaevu tige preisi angler.
Ning karja sabas vana jääb
veab lambaid järgi mitut laadi —
kui juhivad demokraadid
kõik päris longu lasknud pääd.
Kuid tallekesi tuulispükse
ei ahvatle too oina hoid —
nad katsetavad sarvemükse,
et laksus kolp ja välgub koib.

Ja karjaia nurgasulgu
sõnn üsna väike üksi jäi,
nüüd hooti läbi latimulgu
maailma vaatab nudipäi.
See loom on tõesti loojalt saanud
nii süütult koomilise näo,
et kõik kultuur, mis meie täos,
ta ette käpakile maandub.

Ta pääd ei piina ükski vaev
ning mõistus rumalust ei sega —
meil sama juhmund silmadega
ekraanilt Garbo saali kaeb.
On selge, milleks Siinai jalal
juut oma kulla kokku tõi,
miks vasika just juhiks valas,
kui Mooses ülal käske löi...

Päev juba põldudele viitab
ning varjud lühikesiks veab,
kui elatanud hobuniitja
toob välja värsket hammasrea.
Poiss-nooruk vilistades marssi
ju tiiselrakmeid rivvi säeb
ja peremehe kogend käed
veel õiendavad kistavarsi,
raudpolte, mutreid, rehapuid.
Silm rattaid sihhib igalt äärelt,
kaeb löiketeri, uurib mäaret
ning ühmab: — Sunnik, purukuiv...
Siis söömaajaks tuulevärin
on pühkind kaste viljapäilt
ja varsti ratastiku särin
poolkurjalt metsa ääres käib.

Kui valget müüri välja piirab
raudmasin kõrisev ning morn,
kuldküpses rukis päikses viirab
ja voogab uhkelt viimne kord.
Kõrt kõrre kaela tasakesi
veel tõmbab õhu elav hing,
siis jõuab jaole vastne ring
ja nagu laine murdub esi.
Ning jalatsurnud viljavoo
suur reha sülemiteks jagab,
must peni sörgib niitja taga
ja rotiauke nuusib koon.
Naispere tuleb, rätid kuklas,
eel rühhib kärmas vanaänt,
kõhn kehvik läbi metsatuka
toob kaasa mitu parkund kätt.

Kuid sellel puhul vaikne vaatlus
ei sobi luulelisel moel —
leib süllitsi siin nõuab maadlust
ning ilu tühjagi ei loe.
Nüüd remmelgasse pane lüüra,
löö kivi otsa kuub ja vest
ning päris puhtast südamest
kont lase longu, turi küüra,
säe jalga paras pastlapaar,
kaap kõrvadeni, kinni käiksed,
selg pööra vastu hommikpäikest
ja võta julgelt ette kaar.
Maast parmas sidemele raba,
sõrm säppu, vihu kõrri põlv,
keerd sisse üle käelaba
ning seose alla torka sõlm.

Nii taandub ikka kaugemale
teeäärest voogav rukkisein.
Sa rühid kannul. Hõögub pale.
Õhk ümber kirendab kui leil.
Tund jookseb. Teine sõrki tammub
ja kolmas nagu vares vaol
käib jalutades. Lõpuks kaob
aeg lõuna poole teosammul.
Ja varsti iga elav rakk
saab teise painaku su ihus:
nahk karvendama tõmbub pihus,
selg vajub kohmakaks kui pakk,
kõht nurisedes kisub tuimaks —
et oleks ainult lähemal
supp, leivakäär ja lõunauinak
rohtiaias vana kase all.

Mu kõrval nagu mehe vari
käib mitmeks kõverdunud pops —
tal pole muud kui lastekari,
lai pakalpäiks ja vinguv kops.
Veel eile löikas keskustelus
ta kare huumor nagu saag —
sai torke taevas, teise maa
ning kolmas nuhtles enda elu.

Nüüd umbe kuivand jutuvõll
ja leitsak lämmatanud rõõmu,
vaid hooti karrast pika sõõmu
vett rüüpab loksuv kõrisõlm.
— Ei, vennas — kondid võtab valla,
ta hõikab läbi vuntsiräo,
— ma vihutüvikuga alla
lööks kõrvetava päikse näo.

Ent vaese nurin uues ajas
poliitiliselt pole küps —
ja positiivses vallamajas
pops oleks kahjur number üks.
Nüüd tööd ning higi pikalt-laialt
peab kiitma laulik, eit ja taat,
sest kabinetidemokraat
võib üksi olla laisk ning maias.
Ja ühe-mütsi mõtteränd
võib venitada vintskeid ridu,
ei rukkipeks on laulupidu
ning heinategu kandlemäng,
võib teha iluaate sõnu
tont teab mis õilsast uhkusest —
kuid kehvik tunneb õiget mõnu
vaid tegudest ja puhkusest.

Teod jäägu tuleviku teha,
ent puhkus praegu tuleb pea —
päev alla käib ja hobureha
me taga sasi kokku veab.
On loodes kurjad pilvesakid,
seetõttu käbedamas hoos
maast selga tõuseb tugev noos
ning kahisedes liitub hakki.
Taata uurib tera, kaalub käes
ja hambal proovib iva sitkust,
ta vihud köidab kaelastikku
ning hoolsalt päädeks otsa säeb.
Siis tuleb lõpp. Ja õhtu märgiks
noorkuu ju punab metsa lael.
Üks rukkiohak hõõrub särgis
ja koju minnes tuikab kael.

Me teame kõik, et armastaja
vaid ihkab kuud ja kärjemett,
kuid rukkilõpetaja vajab
hääd kuumendust ning keeva vett.
Nii meidki jõepervel ootab
poolpunitama köetud saun,
kus laval nagu küpse kaun
sa mõnuledes tõmbad looka.
Alt naaber lõunu virutab,
lööb pauku kivi, vingub keris —
kord põlved lõua alla kerid,
kord laiali end sirutad.
Ning kehal nobedasti laksub
suur, värskeltlõhnov kaseviht,
pars ässitades kaasa praksub,
tuld hõögub varvas, reis ja piht.

Siis järsku lävi, hein ja jõgi —
paar kruvitõmmet külmas voos,
kiirriietuses hambalõgin
ning läbi aia mäele jooks.
Siin isutavalt valgel laual
on laubaõhtu värsked road
ja pikka pimenevas toas
me sööme põhjalikult kaua.
Jutt suigub, vilkasuitsu pilv
kui udu hämarusse hajub,
ning toksatades kinni vajub
su kõrval karjapoisi silm.
Ja hiljem trepil kaedes taevast
me vaikime. On olla hää.
Tuul seisatab, ning noalaeva
on vesikaarde keerand lääs.

Maailm kui uneleks. Ja öögi
on kummaliselt soe ning hell.
Lööb kambris kümme pikka lööki
poolrabistades vana kell.
Ning mahaheitva looma ohke
õhk laudast läve ette toob.
Nurmkana korra ruigab soos,
koer vastu uratab kui kohkel.

Poeb trepi alla vaikselt siil,
üks siga liigutab end pahas
ja riida ääres haljal sahal
veel läigib eha viimne hiilg.
Att aidas nagu vaske viilib
ning uneotsa kätte saab,
käib läbi kopli üksik iiling —
lepp sihiseb ja lipleb haab.

Lahtiste allikate poole

1

uba mõnda aega on sinendav taevas ning suur rahu üle lahe ja ranna. Lai veeväli õitseb õhtuses kumenduses, ja mõne kaluri randudes jäi pikk tee paadi järele kauaks virvendama. Tuule hingamine on maa poolt, see toob kaasa metsade soojust ning küntud põldude lõhnu.

Neenu Moor, väike, kärmas naine, tuleb laudast, ta paneb lüpsiku kivile ja toetub tarale. Tal on kitsad, pisut jonnikad huuled, tuultest purdud nägu, ta silmitseb teraselt randa. Siis ohkab ja lausub: Noh muidugi!

All rannas askeldab naaberperemees Toomas Üüve oma uue paadi juures. Kaile on toodud kompse ja kaste, nüüd kantakse sinna ka suuri piimakardasid, sest seal kavatsetakse kogu perega sõita üle lahe Ingelandi laata. Sinna peaks minema ka Neenu Moor — juba mitmendat päeva pole lehmast enam mingit kasu. Kas kännule või kivile komistades on loom udara katki rebinud ja see tilgub nüüd ühtsoodu; kas astu ta alla või ei — lüpsikusse ei jää enam midagi. Nüüd peab ta loomaga minema pikka teed ümber lahe Ingelandi, et leida lihunikku.

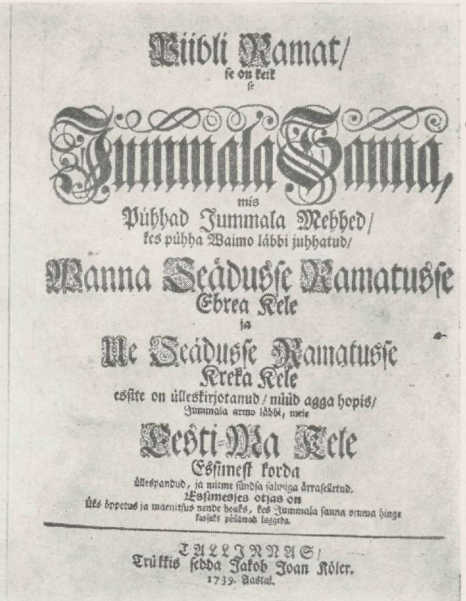
Tähtsalt ja iseteadvalt, sammus ja hoiakus kahekümne piimalehma omaniku uhkus, astub randa naaberperenaine Enge. Siidist rätik ta õlgadel paistab siit kui kollane või päikeses. Ehk aitad pisut? lausub ta mehele ning paati astudes jääb liikumatult istuma — nüüd on ta enesega kohal, eks ole? ja muu toiming ei puutu enam temasse. Ta vaatab ükskõikselt mere kumendusse, kus üha rohkem hakkab saartelt ja rannikult paate liikuma Ingelandi poole.

Tähtsaks puhuks on Toomas Üüve kütnud sauna, vihtade ja leili magus lõhn on valgunud üle kogu ranna. Seepärast on meeste ja naiste näod punased, sammud aeglased ning suu poetab vaid hädavajalisemat sõna. Siit ja sealt väiketalu hüttidest upitatakse end üle tara haistma: kes ometi

SIURU II

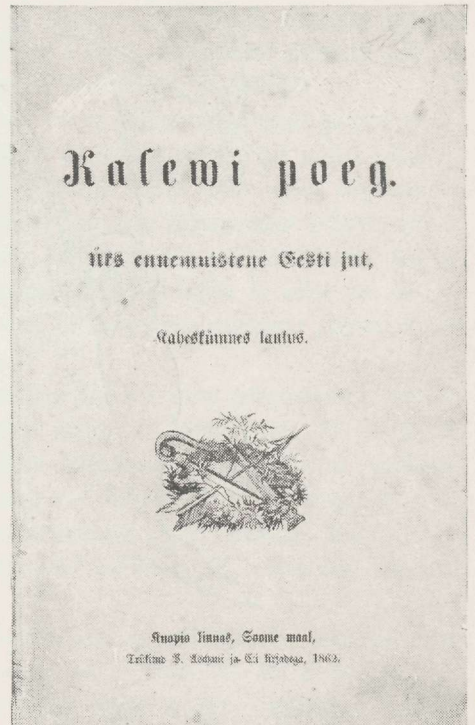
A. Uabbe: „Siuru II“ (1918) kaas

Esimese eestikeelse püübi (1739) palgeleht ja tiitelleht

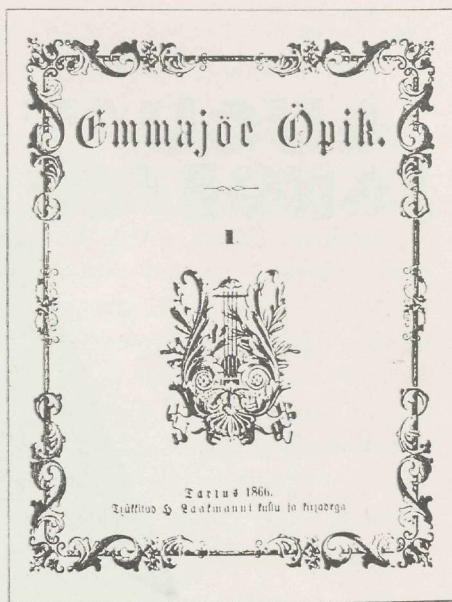
H. Stahli „Leyen-Spiegels’i“
(1649) tiitelleht

Fr. R. Kreutzwaldi „Kalevipoja“
(1862) kaas

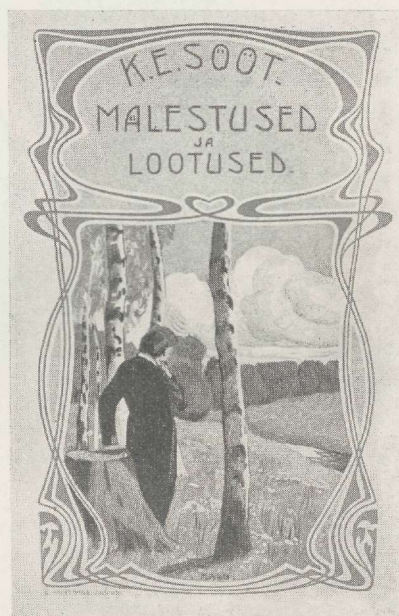
F. Kuhlbarzi kogu „Wastse laulo ja kannel“ (1863) kaas

L. Koidula luuletuskogu „Emmajõe Õpik“ (1866) kaas

E. M. Jakobson: C. R. Jakobsoni noodiraamatu „Wanemuine Kandle healed“ (1869) kaas

M. Pukits: K. E. Söödi „Mälestuste ja lootuste“ (1903) kaas

**AUGUST
JAKOBSON**

**VAESTE
PATUSTE
ALEV**

J. Vahtra: A. Jakobsoni „Vaeste-Patuste alevi“ (1927) kaas

säärasel päeval ainuüksi laada pärast on kütnud sauna? Toomas Üüve muidugi! lausutakse, tõmbutakse küüru ning pärast seda langeb aida või koja uks pisut suurema kolinaga kinni.

— Eneken, kas tuled juba? hüüab Toomas Üüve rannal.

Tapuaiast on kuulda sammude müdinat, veel joostakse ja toimetatakse, siis avaneb värav ning Eneken Üüve astub ranna poole, see ingli silmadega maipõrnikas. Ta vaatab vaid oma punastele kingadele, samm on arglik ja kobav nagu astuks õõtsuval sookamaral. Ja nüüd ei ruttu ta enam, üsna väärikalt, käes hoides kompsukest, paneb ta sammu ja siis teise.

Ent samal hetkel hakkab hobukastani ladvas kukkuma kägu. Neenu Moor on üllatusest rabatud — kägu otse hüti akna all, kas see ei tähenda peatset surma ja hukatust? Isegi Eneken jääb hetkeks seisma ning vaatab siia poole — kuid ta pole sugugi ehmunud, ta silmad vaid naeravad kelmikalt. Ja siis on ta paari hüppega paadis ja see lükatakse kailt eemale.

Neenu Moor astub nüüd puu alla ja silmitseb, ent nähes latva liikuvat, on tal selge, mis linnuga tal tegemist.

— Ekke, roni alla! hüüab ta pahuralt.

Säärane logard poisinolk, ikka kiigub ta mõnel puuladval, kükitab mõnes põõsas, varjab end mõne kivi taga — ja siis võid kuulda igasuguste lindude siristamisi ja häälitsemisi. Adra taha ei astu, paati ei lähe, võrgud sünnitavad tülgastust, ent hüpata oravana ühest puust teise, see on ta südame järele. Kellesse ta küll on sündinud? Teised pojad künnavad kaugeid mere-sid, saadavad aegajalt vanale emale mõne naela või dollari, kuid selle pesamuna on nagu kägu poetanud võõrasse pessa, mida tahad sa selle päevavargaga teha! Kas nuhtle või sõima, see on talle vaid naeruks. Vit-sad ei tee talle midagi, aga sõim jookseb nagu vihm räästast mööda alla.

— Ekke, roni alla! hüüab Neenu uuesti ning haarab paraja rooviku. Ta piilub ülespoole, kord ühele, kord teisele poole puud hüpates, kuid läbi õite ja lehestiku pole midagi näha. Ainult latv õõtsub nagu tormis ja kägu kukub edasi, kirglikult, lakkamatult.

— Oota aga, poisinolk, hüüab ema tigidalt, — seekord sa ei pääse! Ta kohendab seelikut ning istub puu alla, pikk roovik käes.

Säärane nuhtlus selle poisiga. Pole ümbruskonnas meest, kes ei pilkaks Ekket. Isegi Toomas Üüve ähvardas äsja: kui kätte saab, siis maha lööb. Või hiilib Enekeni akna alla ja saadab sisse kõlvatuid sosinaid. Pole veel küllalt noist aitadest, mille ukсед on temale lahti, nüüd on heitnud silmad üsna kõrgele.

Miks sallivad naised seda logardit? Alles eile tuli Inghelandist üle lahe keegi võõras, tal oli kaasas pisike kompsuke ja seda hoidis ta oma lahjade kätega otse rinna juures. Ta oli juba vanaldane ja tööst koormatud, kuid häbelikkust temas polnud. Kui Neenu kutsus võõra naise tuppa, harutas ta kompsukese lahti, ja seal oli kook ning pisut viina. Ta pani külakosti

lauale, kuid unustas nagu kogemata oma tööinimese käe sinna peale ja ütles siis vaikselt, et nõnda muidugi, kas poega Ekke polegi kodus?

Siis tema juure oli asja? päris Neenu. Olete vist vanad sõbrad? Ega ma pole teda varemalt näinudki, tunnistas võõras, tulin samuti kuulduste järele. Ja siis tekkis nagu tahtmine temaga pisut vestelda. See oli nii inimlik ja kena — vana Neenu tõusis kärmalt ning läks otsima poega. Ent Ekke oli juba näinud randuvat paati ja silmanud võõrast, ta oli lausa haavunud. Võib-olla siiski mõneks sõnaks? nurus ema — tal on kooki ja viina. Eil ütles Ekke pahuralt ja jooksis randa. Neenu läks tuppa ja ütles võõrale, et ei leidnud poissi. Või ei leidnudki? imestas võõras. On vist nõel, mida tuleb aganahunnikust otsida? Ta kollasesse näkku löi punetus, silmad tigestusid. Raskelt, tööinimese asjalikkusega tõusis ta toolilt, laotas kirju rätiku pingile ning sidus koogi ja viina uuesti kompsu. Ta võttis oma asja kui tehingut — ei saanud kaubale, eks tuli siis jälle minna. Head päevakest, ütles läbi hammaste. Kuid kui ta randa jõudis, vallandus viha — paat hakkas tagedalt songima, ninaga kord siia, kord sinna hüpates.

— Ekke, kas tuled juba alla?

Ülevalt on kuulda rõõmsat laksutamist nagu oleks orav purnud käbi.

Häda ja viletsus selle poisiga, et Issand ta teelt koristaks! Sõidab paadiga tihti Ingelandi ja toob sealt kõlvatuid raamatuid, küllap kõik ta koerused pärinevad sealt. Käib lausa nartsudes ja kriimustatud säärtega, kuid ta kõrist kuuled vaid hõiskamist ja vilet. Ei hooli millestki, ei austa kedagi, kui on, sööb kolme eest, kui pole, ega ta nutma hakka. Ta võib leppida säärase piskuga, mis ei toidaks varblastki, kuid küllapäevil õgib kõik kausid, pajad ja lännikud tühjaks, lausa imesta ja kutsu Issand appi. Ning ta juttu ära parem kuulagi, see on ühtepuhku vaid lausa vale ja vale, üht kübetki pole selle koes valgemat niidikest sees. Mis peaks temast saama?

Kui ta tuleks nüüd alla, küll virutaks otse talle pähe. Ent ta ei tule, muidugi ei tule ta — võib kiikuda hobukastani ladvas päevi ja öid järjestikku, see pole tal midagi. Kas pole piin — üks lojus on puuladvas, teisega pole ka midagi paremat, nimelt Aat Elme, vana madrusega. Kunagi nooruses sai ta laevahukul vigastada — kas langes teng talle pähe või riivas raa — ning sest ajast on ta vähe isesugune. Elab nüüd Neenu pisikeses saunas, on vähenõudlik, sõnakehv, töökas. Ent ta tahab alalist käskimist ja juhtimist, sest üks töö tehtud, ei oska ta enam ise teist alata. Ikka tuleb käia ta kannul ning siis on ta hoolas ja tänulik. Unustada aga Aat Elme mõneks ajaks enese hoole — kohe on tal töökord meelest läinud, ja siis istub ta kivile, vahib tuhmunud pilguga taevast, vahib tunni ja teise ning siis hakkavad ta silmad üha rohkem tilkuma. Ta oleks nagu peremeheta peni jäänud suurele lagedale, muutunud tarbetuks ja unustatuks, ning vana madrus hakkab nutma, üha kibedamalt ja kibedamalt. Siis tuleb astuda ta manu, olla vali ja kuri ning lausuda: Aat, miks lased tööl end oodata? Ning Aat Elme ärkab

nagu raskest rammetusest, ta hüppab vilkalt püsti, silmad hakkavad särama, nii, nii! lausub ta nagu end vabandades. Võta mõrd ja vii merele, ütleb Neenu. Nii, nii, rõõmustab Aat Elme, ma võtan mõrra ja viin ta merele, seda muidugi! Ja varsti võib kuulda ta rõõmsat vilet ja aerude kiireid lööke. Kuni uue ülesandeni, mil tuleb teda uuesti juhtida.

Mida pidi Neenu Moor tegema säärase meestega? Kaluri koht on pisike, see mahtuks kas või peopesale — vaid mõni vagu kartulite jaoks põldu ning metsa serval kivine niit. Meri peab andma lisa ning seda toob Neenu ise ühes Aat Elmega. Ta on harjunud karmilt võitlema ja mehe eest väljas olema. Tõsi küll, ta kolm poega, kes sõidavad kaugeid meresid, saadavad talle aegajalt mõne naela või dollari, nad on nii liigutavalt korralikud poisid, kuid egas Neenu taha neid rahasid kulutada. Nad on nii kallid, nagu need napisõnased kirjadki, Neenu hoiab neid kui kalleid mälestusesemeid poegadelt, keda pole enam hulk aastaid näinud. Eks või nad samuti ühel päeval kaduda, nagu ta meeski — tuleb vaid lühike teade: hukkunud seal ja seal. Siis on vähemalt need rahad ja kirjad, mida silmata ja mille juures nutta. Ning neid tuleb hoolikalt ja kavalalt peita, sest pole säärast kohta, kus ei tuhniks Ekke, see neetud võllarog. On see padi päitsis, uhmri õnarus aidas või lihtne sauna räästaalune, igale poole ulatab ta käsi kobama ja pilk nägema. Ekke, logard, leides mõne sendi, viib selle kohe Ingelandi kaupmehele saia ja magusa eest, mida, loll, ise ei söö, aga millega meelitab tütarlapsi külas. Ja need muidugi õgivad naerulsui ega hakka pärima, kust võtab üks logard raha säärasteks kulukateks asjadeks. Ei, seda ei tule neil meelegi, vaatavad harduses Ekket ja mekutavad tema külakosti suurima naudinguga — sääraseid on tänapäeva tütarlapsed. Hoidku jumal, kui Neenu ise oli veel noor, ei julgenud ta poistele otsagi vaadata, piilus vaid arglikult tara vahelt, kivi tagant. Ja kui tuli ta tulevane mees, kaugesõidu tüürimees, siis nägi Neenu teda silmast silma alles siis, kui nad kirikust välja tulid. Tuli enesel aimata südame kaudu või kuulata häbelikult naiste suust, kui pesti rannal ühiselt mitme koja pesu. Nüüd on aga kõigi aitade ukсед lahkesti lahti, käiakse sisse ja välja oma meele järele ning kui pole ka ema silma erksalt vaatamas, kaugel siit patt sellest tütarlapsest ongi! Nii on nad rikkunud ka tema poja Ekke, kellest oleks võinud saada tubli tüürimees või koguni kapten, sest tal on suurt hakkamist ja jaksu, annaks aga Issand raasukegi tahtmist.

— Memm, memm, saa jääd laadale hiljaks! hüütakse äkki ülevalt puu otsast.

Neenu Moor ei vasta, või on ta tukkuma jäänud? Silmadki õhtusest kuumast päikesest kinni vajunud, pea kaldunud ettepoole. Ainult roovik ta käest pole libisenud, see oleks nagu sinna manu kasvanud.

Ekke Moor hobukastani ladvas muutub tähelepanelikuks — tööpoolest, nõnda need asjad nüüd ongi: tema vana memm on päris tobe. Valvas ja valvas puu all kükitades, kuni jäigi tukkuma. Aga kes viib siis lehma laadale, selle

rumala looma, kelle katkise nisa ümber on ikka kärbeste ja mutikate parved, päris rumal vaadata. Miks hoida säärast lehma, kellest pole enam mingit kasu, aina sööb ja iniseb. Ning lauta jääb veel teine, küllap aitab neile ühestki lehmast. Ei, kui too memm seal puu all on tõesti tukkuma jäänud, ei ärka ta enne hommikut. Jumalaga siis laad, ja lõbustused, ja karusell, ja Eneken, kes käib ehk seal vorstide ja saialaudade vahel, ilma et keegi talle midagi ostaks. Toomas Üve on küll rikas, kuid penni tütarlapsale ei anna, vaadaku see samuti silmale rõõmuks ja leppigu sellega. Ehk on selgi aastal palagan, kus näidatakse kalasabaga neidu, kahe pääga vasikat ning muud säärast naljakat?

— Memm, memm! hüüab Ekke Moor uuesti.

Kuid ka nüüd ei tule vähematki vastust. Poiss laskub mõne oksa võrra allapoole ning jääb kuulatama. Kas ei kostnud nagu tasast norskamist? Kirju rättki langenud õlgadele ning hall pea on vajunud peaaegu maa ligi. Pisut nagu liiguksid õlanukid magava inimese hingamise taktis. Vaene, vana memm, pole sinust enam asja ega talitajat, jääd pinevamal hetkel tukkuma ja nõnda libisebki saak sinu küüsisist.

Ta laskub ikka allapoole ühelt oksalt teisele kui orav kergelt ja sujuvalt. Nii, nüüd on ta alumisel oksal, nüüd vaid kätega kinni hoida ja jalad ongi maas. Juba tunnevadki varbad kuuma liiva kõditust. Nüüd vaid jalgadele tuld, hüpata kas või sauna katuse servale ja sealt hüüda, kuni vanainimene ärkab. Vaene memm, ei saa sinust täna karistajat, see üllas rõõm jääb mõlemail nägemata.

— Hei, sa koerapoeg, või arvasid mind magavat! hüüab Neenu püsti hüpatas ning roovik käib kärmesti üle poisi selja. Rohkem küll ehmatusest ja häbist kui valust langeb poiss pikali.

— Või hiilib nagu kass vargsi alla, hüüab raevunud ema, — ning arvab, et ega mina märka midagi. Vaata, see on sulle käo kukkumise eest, ja see on Enekeni eest, ja see on muidu mu heast südamest, pojuke, et armastan sind ja oled mulle kallis. Et sind koerad pureksid ja sandid sööksid, sa soomülka ussipoeg. Laht on juba täis laadale sõitvaid paate, aga mina pean minema haige loomaga pikka teed ümber lahe ning ei saa siit kuidagi minekut, sest pojuke on kiikumas puu ladvas ja kuidas sa jätad armsama ilma nahatäieta?

— Jäta, memm, jäta juba! hüüab poiss.

— No mitte ei saa jätta, karjub punetav Neenu. — Süda küll ütleb, et oleks nagu küllalt, kuid käsi on sattunud hoogu ja ei kuula mu sõna. Pole mul igapäev õnnist rõõmu sind sugeda, võta siis juba nädala moon korraga kätte, ka eilse, üleilse, kuid ka edaspidiste päevade eest. Olgu siis sulle ja mulle üks hea päev, mis püsiks meeles ka tulevikus, kui me sellele tagasi mõtleme. Ehk saab nõnda sinust veel pisut asja, sa logard ja päevavaras.

Kuid Ekke Moor on juba pisut toibunud esimesest ehmatuses, ta rabeleb lahti ning lidub ranna poole.

Vaata aga memme, lausub ta õhetades, või teeskles nii toredasti magajat, et pettis minugi ära. Kükitab puu all kui süütu lepatriinu, tiivakesed ilusasti ligi tõmmanud, katsesarvekesed alandlikult pea man. Kui aga hüppas, raksus ja paukus nagu pikne. Ei, memmel on ikka veel tugev käsi ja valus löök, mitte midagi pole ta kaotanud oma nooruse rammust. Kui virutab hoobi, siis teist ei igatse enam. Tubli memm, tore memm, kui aga süda peaks tugevamalt vastu. Ent memme süda on pehme — nüüd on ta kindlasti hiilinud aida või lauda taha ning nutab härdalt, et on pidanud nuhtlema oma toredat poega. Säärane ta on — kuri ja hell, tige ja pehme, vali ning nõrk. Ei salli teise suust valet, kui aga hakkab ise vestma, siis naera või lõhki. Ja ise vannub püha risti nimel, et kõike seda on ta ise näinud ja ise läbi elanud, kui aga siiski kahtled, pole ta raevul piiri.

Ning milleks see tänane kaklus? — et kägu kukkus paaril korral puuladvas ja et ta käis möödunud ööl hetkeks Enekeni akna all. Enekeni aknalaud on täis suuri õitsvaid fuksiid, nende läbi ei mahu käsigi, liiati võib siis veel mõtelda tuppä ronimisest. Ning Ekke pole julgenudki tütarlapsele läheneda, ta on nii noor ja häbelik. On samuti eemalt pisut siristanud, ööbi-kuna laksutanud, öökullina mõnikord hõiganud. Ning eile öösel — palju neid sõnu siis oli, mida ta läbi fuksiade sai sisse sosistada? Liiati kui seest vaid noomiti — Ekke, mine ära, mine jumala pärast ära! Öö aga oli nii lämmastavalt kuum ja tuuletu ning laine tuli pikkade vaheaegade järele loksudes randa — kas võis ta minna? Siin-seal kukkus mõni kägu, mõni hakk tõsisis järsku kivilt lendu ning kraaksatas paaril korral. Pilvitu taevas oli nagu hõbedases viinas — helge ja läbipaistev. Eneken, ütles Ekke Moor, löödagu mind kas või paika, aga ma ei suuda lahkuda sinu fuksiade alt! Ent siis tuligi Toomas Üüve ja lärmi sai üle kogu ranna.

Võtaks aga memm laadale kaasa! Sa vana tulihark, mõned löögid on olnud siiski üsna tugevad. Selg on lausa tules ja vasak käsi on vist õlast välja löödud. Kui nüüd minna ahastava näoga ja longates kotta ja näidata memmele ta uhket kätetööd, küllap siis võtab oma rohud ning hakkab valutavaid kohti võidma. Annab ehk paar kroonigi valu- ja laadarahaks?

Ekke Moor istub ranna kivile ja sulistab vees jalgu. Üha rohkem tuhmub taevas ning veed muutuvad halliks. Paadid, mis tulevad saartelt ning ranna küladest ja suunduvad Ingelandi poole, paistavad nüüd mustade mardikatenä, nii nobedasti liikudes tuhmunud pinnal. Kes viib paadis mõne voo-nakese, vasika, võilänniku, kalaloomuse, kes sõidab tühjalt, et osta räime soolamiseks pütte, vokki perenaisele ketramiseks, rauda adrale, mis kevadisel künnil vastu kivi pörkas. Kõigil on asja ja toimetusi, nad sõidavad varakult kohale, et siis Ingelandi rannal tulede ümber pisut vestelda ning vara hommikul laadal korraldada oma tehinguid.

— Ekke, Ekke! hõigatakse tapuaiast.

See on memm muidugi, kuid las ta hõikab veel mõned korrad. Veel on ta hääles kibedust ja üleolekut. Küllap muutub varsti see pehmeks ja hellaks, paitab nagu soe tuulepuhang üle põskede. Või tühja käo pärast kakelda ja lausa roovikuga tappa. Miks ei võtnud mõnd vitsakest, mõnd rohelist oksakest — poleks rikkunud konti.

— Ekke, kas kuuled, Ekke!

Nüüd on poisi kord vait olla, ta sulistab vees jalgu ja on tumm. See hüüd kostis juba pisut leplikumalt, see tundus nagu igatsus ja kahetsus oma nuheldud poja järele. Kuid hõigaku veel, Ekkel on aega oodata.

Ning ta ootabki hetke ja teise, ent hüüdu pole enam. See on lausa ime, säärast asja pole varemalt juhtunud. Poiss hüppab kivile, sirutab kaela välja ning vaatab õue poole. Memm on looma õuele toonud, end riietanud laadale minekuks — peas siidist rätt ja ees valge põll. Siis polegi ta käinud sauna taga nutmas? Polegi oma julma tegu kahetsenud? Ei, see memm on otse võrratu, veel ikka leiad temas uusi ning üllatavaid iseloomujooni. Ning Ekke ruttab koju.

— Sa kavatsed juba laadale minna? küsib ta süütult, nagu poleks nende vahel midagi juhtunud. — Kas pole liiaks vara teele asuda. Säasedki veel õhus.

— Säased nüüd! ütleb Neenu nagu vastu tahtmist.

— Ning Aatki alles merel, ei jäta Ekke, — mis hakkab ta tegema, kui leiab, et meid pole kodus.

— Meid? imestab Neenu. — Eks sina jääd koju ning hoolitsed kõige eest.

Ei, see memm on täna tõesti põrunud. Sellest on olnud ometi korduvalt juttu, et nad toimetavad seda asja kahekesi. Nüüd aga lülitatakse teda mängust hoopis välja. Või siis nõnda kavatseb memm oma asja. Hea küll, siis võtab ta paadi ning sõidab üle lahe. Ning paati ta viskab kogu varanatukese, mida leiab kojast ja aidast. Ah, siis saab seal laadal üks tore kauplemine ning raha kokkuvool — mingu aga memm nüüd kiiremini oma lehmaga. Nüüd läheb mängu kadunud isa hõbedast uur, millest ta juba nii ammu on unistanud. Ning ema preesid ja sõrmused, ema rätid ja undrukud, aga kui saaks kätte veel vendade saadetud dollarid, võiks jäädavalt siit kaduda. Ning laadal oleks lusti ja rõõmu, ohoi — mis tollest rääkida! Eneken saaks sõrmuse ja uue rāti, ise aga kihutaks ta päev läbi karussellil, nii et tuul huugaks kõrvides. Miks ei lähe juba memm?

Neenu on veel kord jootnud lehma, paneb anuma kivile ja lausub.

— Kas mõtled sa neis nartsudes laadale tulla?

— Siis ikka võtad mind kaasa? on Ekke üllatatud.

— Mida siis säärase logardiga muud teha? ütleb ta kurvalt. — Kuid ühte pea meeles: sentigi ei anna ma seekord sulle. Oskad vaid raisata, kuid teenida teps mitte — vaata siis samuti seal laadal.

Küll annab, mis ta tühja ähvardab, mõtleb Ekke aita rutates.

Ning kui ta uuesti hoovi ilmub, on tal seljas kadunud isa kalevist kuub, kaugesõidu tüürimehe vormikuub, millel on vasest nõõbid asendatud lihtsamatega. Isegi lipsu on ta kõitnud rinna ette ja kaabu visanud ujedalt kukla — ema vaatleb oma nägusat poega: sa armas taevas, kui ta poleks vaid säärane logard!

Randa jõuab ka Aat Elme paat.

Vanal madrusel on olnud õnne, põhjanõõrid on toonud angerjaid, võrgus leidus ahvenaid, ta viskab kandami Neenu ette ning jääb ootama käske. Tal on imekitsas nägu ja ehmunud silmad, ta suu on nii liikuv ja rahutu, kuigi enamasti tumm. Pikad käed ripuvad elutult mööda külgi peopesadega väljapoole.

— Nüüd läheme laata, seletab Neenu, — aga sina pane tähele: homme lähed jälle merele, muud ei midagi. Söögi panin sulle lauale, seal on leiba, piima ja kala. Lehma lüpsab naabritüdruk, see pole sinu teha.

— Homme jälle merele, lausub Aat Elme.

Ta noogutab arusaavalt, astub siis mõned sammud sauna poole, kuid tuleb siis tagasi.

— Homme siis jälle merele? küsib ta nagu kaheldes, kas on õieti taibanud käsku.

Ta on pisut õnnetu, et käske antakse homseks, kas see siis pole juba ununenud? Ta kordab Neenu sõnu ühtsoodu, isegi neid, mis käisid söögi ja lüpsi kohta.

— Kui oled mõistlik, toon sulle laadalt uue piibu, ütleb Neenu.

Aat Elme jääb avasui vahtima — mida ütles Neenu? Uue piibu?

Nüüd on ta lubadusest aru saanud, nüüd naerab ta rõõmsalt nagu laps — säärast üllatust poleks ta oodanud.

— Muidugi, muidugi, lausub ta kindlalt, — homme jälle merele!

2

Kui nad maanteele jõudsid, sattusid suurde voolu, mis tihedais tolmupilvedes liikus kiiresti Ingelandi poole. Tõrkuvate lehmade ammumine, lammaste hädaldav määgimine, vankreis rappuvate põrsaste vingumine ühes inimkarjumise ja rataste rõõmsa vee-remisega segunes ühiseks suureks häälitsuseks, nagu oleks meri äkki kohisema hakanud. Kaupmehed kaubakastidega, mustlased hobuste ja sõbruliste laste koormatega, talumehed lehmade, lammaste ja sigadega, inimesed, kes liikusid jala, et samuti veidi laadal pidutseda — kõik nad olid üksteise sabas kinni, moodustades ühise ahela, mis otsekui hiiglamadu, saba

liputades, kärarikkalt edasi lohises. Mõned talumehed, jättes naise ja lapsi nende koormatele, ühinesid tuttavatega, rüüpasid viina ning varsti kostis juba kümnest kõrist laul ning joobnud jorin, kuigi oli alles öö ning taeva-kaar hakkas vaevalt, vaevalt punetama.

Neenu Moor vedas ise lehma oheliku otsas, kuid loom, sattudes käratsevasse voolu, muutus tõrksaks, ajas ammudes sõrad vastu ning kiskus maanteelt kõrvale, otsekui vaistuliselt aimates oma peatset lõppu. Neenu väsis, viskas oheliku Ekke kätte ning hakkas ise tagant tõukama, hurjutama ja vitsaga peksma, kuid loom inises, kaapis maantee tolmu ning ta suust ja sõormeist lendas lakkamatult vahtu. Kahel inimesel oli temaga rohkesti vaeva ja tegemist, nad olid higised ja väsisid.

Kui lõpuks siiski Ingelandi jõuti, oli päike juba kõrgel, paistes läbi tiheda tolmu punase rattana. Suurem osa kaubalette oli juba valmis ning tegid oma esimesi müüke, kuid oli ka rohkesti neid, kes alles klopsisid ja tagusid, tülitstes kohtade pärast ning kartes kõrvale jääda. Karussell, mis asetseis laada väljaku keskel, kinnitas rauast tugelele puust hobuseid, lõvisid ja luikesid, ning omanik kauples poisikestega, kes seda rasket kaadervärki pidid ümber ajama, pakkudes kümne korra pealt ühe priisõidu. Nii mõnigi vanemgi talupoiss või kalur oli kaubaga nõus, sest paaritunnise töö järele võis ta ise härmooniku helide saatel mõned korrad uhkelt ringi kihutada, rippuvat rõngast püüda ja, kui õnnestub, veelgi ja veelgi sõita.

Juba keesid vorstikatlad, levitades magusat, isuäratavat lõhna ning nagu lille õitsemine meelitab mesilasi manu, nii ruttas rahvas selle lõhna suunas. Eided katelde taga ei suutnud küllalt kiirelt nõudjaid rahuldada. Osteti praalides ja hüüatades, et noh, kas saab juba või mitte! Sest inimesed soovisid mitte üksnes süüa, vaid oma raskelt teenitud sentide eest ka uhkustada ja härradena kisada. Mõni poiss tiris vägisi armsamat, pistes talle saia ja vorsti pihku, ning see, punetades ja häbenedes, hakkas pikkamisi, pikkamisi sööma otse linnupoja suukesega, nagu poleks tal äkki isu ega hambaid, kuid oli siiski ütle mata õnnelik, sest see oli nagu suur osasaamine suurest armust, mida ei tihatud oodata, mis aga siiski saabus kui päikese-paiste pärast pikki nõrritavaid vihmum.

Kuna Neenu oli läinud loomade laata, mis asus vähe eemal kiriku taga, hulkus Ekke Moor tungleva, lärmitseva rahva keskel, peatudes kord siin, kord seal. Memm oli talle siiski annud ühe krooni, nüüd ostis ta üht ja teist söödavat ning vahtis avasui laada imesid.

Pime kerjus istus keset tolmu, otse rahva sõtkuda, ning laulis lakkamatult kriiskava häälega üle kogu laada. Kuigi ta oli rannarahvale vana tuttav, kellest teati rääkida, et tal linnas on mitu maja, pilluti ta mütsi üsna oht-rasti, sest ta laulis roppe merimeestelaule ja need meeldisid rahvale. No-bedasti korjas ta mündid taskusse, jättes mütsipõhja särama vaid ühe hõbedase, otsekui manitsedes rahvast, et vaadake, armsad, mulle antakse ka

suuremaid rahasid, seepärast ärge uhkustage liialt oma vasest paari- või viiesendistega.

Otse seal, kus kiviraiuja kauples graniidist ja malmist hauaristidega, millest huvitusid vaid jõukamad talupidajad, asus laud ning sellel hunnik traadist konkse. Nendele ei pööratud pisematki tähelepanu, ent siis hakkas keegi punetav mees rääkima, ta ajas suust igasugust loba, kuid nii hoogsalt ja kirglikult, et inimesed peatusid hetkeks, et kuulda mida seal räägitakse. Mees seletas poliitilisi uudiseid, kirus pisut valitsust ja erakondade tülisid ja siis äkki, kui rahvast oli juba küllalt ta ümber, tasandas häält ja lausus nagu kahjatsedes ja mamitsedes: — Aga härrad, teil on kõigil kaelasidemed kuklas! Ning ta hüppas laadaliste keskele, kiskus kadestava väledusega lipsud eest, kuni korjus ta kätte üle paarikümne. Inimesed jäid üllatusest kangeks — mida pidi see tähendama? Ei, mees ei süüdistanud neid, sest mida seal ikka teha, kui kaelasid ei püsinud paigal ja tükkis vägisi kuklasse. Ent nüüd oli leiutatud midagi hoopis uut ja kindlat. Ning mees viskab poiste nõõbile kõvera traadist konksu, seob kaelasideme tagasi, sikutab siis selle nii tugevasti, et mehed vaaruvad jalul, kuid kaelasideme jääb kindlalt kohale, seda küll. — Kümme senti, mu härrad! ütleb mees, tööd lõpetades. Ning rahvas maksab muheldes, mitte sedavõrd selle konksu eest, küll aga seepärast, et nad on näinud midagi uut ja kummaliselt väledat ning on omad kaelasidemed jälle kätte saanud, jumalale tänu! Ka Ekke Moor peab andma kümme senti, kuid ta pole kurb. Sugugi mitte, särasilmil vaatleb ta meest ning jääb kauaks kohale.

— Ainult viis minutit veel, siis sulen oma kaubamaja! hüüab mees. Ning tõesti, ta vaatab uuri ja täpselt viie minuti pärast viskab ta konksud kasti, paneb selle lukku ja läheb minema. Muidugi selleks, et vabaneda uudishimulikest, kes on juba konksude eest maksnud, kuid ikka veel seisavad siin. Kümne minuti järele on mees tagasi, hakkab jälle rääkima, kogub rahva enese ümber ning hüppab uuesti ootamatult nende kaelasidemete kallale. Ekke Moori nähes astub manu ja lausub pahaselt: — Noormees, sa oled oma konksu juba saanud, nüüd lase kiiresti jalga ja ära sega mu kauplemist!

Kui oskaks sama kiirelt ja osavalt Enekenile midagi kaela sokutada! mõtleb Ekke edasi lonkides. Kuid rahva määratsevas voolus pole Enekeni kusagil näha. Korraks nagu vilgatas perenaise Enge kollane rätik ühe kaubaleti juures, ent kui Ekke läbi rahvamuru sinna trügis, oli ta juba läinud.

Päike on tõusnud kõrgele ning inimesed punetavad ta lõõmas, pühivad higi ja hingeldavad.

Karusselli ümber tunglevad peamiselt lapsed, kuid ka nii mõnigi uljam poiss haarab äkki tuttava tüdruku sülle ning tõstab selle puuhobusele või lõvile. On kilkamist, ohkimist ja naeru. Mõni poisike, kollast saia täis õgitud ja paar tundi karusselli keeranud, sõidab nüüd oma teenitud ringe, kuid

kahvatab äkki, pea langeb rinnale ja rahva keskele lendab midagi kollast ja roosat. Keegi joobnud madrus põrmitseb hulga aega, siis astub ta lähemale ja nõuab omanikku. Mis maksab üks sõit, kui ta kihutab üksinda? Ning siis ronib ta lövi selga ja kihutab üksinda, et vaadaku nüüd kogu Ingeland, mis mees tema on ja mida ta võib!

Ka potikaupmees setu Pedra on kohal. Ta on tulnud kahe koormaga ning suurema osa oma kaubast imetlemiseks maha ladunud. Pruuni või rohelise vööbaga potid, kausid ja purgid kiirgavad päikeses nii ligimeelivalt. Rannarahvas tunneb Pedrat, ta käib siin igal aastal ning vahel sõidab koguni oma kaubaga talust tallu, seepärast on naised vilkad ostma. Ning vana setu vaid muheleb ja rüüpab pudelist liikvat. Ta silmad muutuvad üha valgemaks, pilk hajameelsemaks. On pudel tühi, võtab ta koormast kohe teise. Ent siis üks poisike, koerast ehmatatud, hüppab Pedra suu-
rele kausile ning kallid ese killuneb tükkideks.

Vana setu karjatab, ruttab manu, kuid kohmakusest lõhub ise paar pise-
mat kaussi. Ning nüüd juhtub midagi hoopis ootamatut. Ta jääb hetkeks liikumatult kesk oma kaupade seisma, klaasistunud silmis kummaline läige, siis hakkavad ta õlad tõmbema, jalad tõusma, ta viskab käed puusa — ning vana Pedra hakkab oma kausside, lännikute ja pottide keskel tantsima. Midagi on äkki temas murdunud, suur hävitamise ja pillamise kirg on teda vallanud. Killud lendavad ta raskete säärsaabaste all laiali nagu ehmunud tuvide kari ning see annab tantsijale üha suuremat hoogu juure, ta on nagu hullunud, ühest kohast teise hüpatas.

Naised, kes algul olid rabatud ja vaatasid ehmunult pealt, satuvad hoogu, kisavad, lärmitsevad, naeravad. Keegi vanaldane eit hüppab üle nõõri Pedra manu ning tantsib temaga kaasa, oma rasket undrukut järjest kõrgemale tõstes. Ta pole joonud, ei, ta on joobunud lõhkumise ihast, ta hüppab koorma juure ja hakkab ka sealt kausse ning potte maha pilduma, ise kisendades ja naerdes. Pedra ise aga ei näe midagi märkavat, ta pühib varrukaga higi ja tantsib raskelt ja ohkides, valged silmad vastu taevast. Kõik ilusad kausid ja potid, suupillid ja soolatoosid muutuvad punaseks sodiks. Siis tuleb konstaabel ja viib tantsijad ära, kuid rahvas pole rahul, rahvas nuriseb: kas setul polnud õigust oma varaga talitada nõnda, nagu ta heaks arvas?

Ekke Moor läheb minema.

Tal pole enam sentigi raha taskus. Hoiab vaid kuumavas peos paari kombut ja üht saia, mida kavatses anda Enekenile. Nüüd läheb ta loomade laadale, et vaadata, kas ema on müünud lehma ning kas ei saaks temalt veel mõne krooni.

Seal aga, teistest eemal, seisab mustlaste koorem täis säbrulisi lapsi nagu sipelgapesa. Musti päid on üle vankri ääre, patjade vahel, vaipade

vahel. Üks mustlasest naine lebab koorma kõrval, ta on kõiges pikkuses seljali, tal on silmad kinni, käed risti rinnal ning ta nägu on imekaame.

Rõugearmides mustlane, lühike piits käes, käib ümber koorma ja ulub.

— Ära kärvas mu eit, mu tore ja uhke eit! karjub ta. — Alles äsja tantsis ning ennustas prouadele tulevikku, kuid siis oligi ots enesel käes. Nagu lilleke närbus, nagu veepiisk kuivas ära. Kas olid need kõhuussid või muu surmatõbi, kuid otsas ta on, oh Issand ja ta kallid pojuke! Miks kuri saatatus on teinud mind leseks ja üheteistkümne orvukese isaks?

Ta peksab end piitsaga, nutab ning ta ruuge habe on täis pisaraid nagu kastes oras. Ja kõik ta üksteistkümme last koormal tänitavad ja nutavad kaasa, nende silmis on säärane must ahastus, et laadalisel peatuvad koorma juures ja vaatavad tummalt ja kaastundlikult. Üks ja teine mustlane jookseb juure, haarab lebava naise käsi, raputab kurvalt pead — ai, ai, ai! ütlevad nad ning jooksevad jälle kiiresti minema. Mõni uudishimulikum laadaline astub koolnu manu, kuid lebava naise käed on külmad, ta ei hinga. Surnud, ikka tõepoolest! ohkavad nad kõrvale astudes.

— Peaks nagu aitama, sosistatakse, — ikkagi inimene.

— Ehk koristad oma naise! hüüab keegi joobnud poiss.

— Küllap juba koristaksin, nutab mustlane, — otse kabelisse viiksin, kuid papp tahab raha, kirstu tarvis osta, ka valge riidelapp tuleb panna näole peale. Kust võtan, ma vilets, selle raha?

— Nonoh, imestatakse, — enesel säärane uhke ja kallid hobune!

Nüüd vajub mustlane, vana Sander Mitrovitš, üle koorma, ta ölad rappuvad nutust ja ahastusest.

— Müüa oma viimne hobune ja viia lastekari mööda maad kerjama?

Ta võitleb kaua enesega, on ahastusest tumm.

— Hea küll, ütleb siis, — ma müün oma hobuse! Olen küllalt oma elus ausat rahvast petnud, et jumal taevas mind väärilt karistaks! Olen olnud petis ja kelm, kuid praegu, mil suri mu eit, ei taha ma petta. Müün oma kallid hobuse vaid kahe saja krooni eest!

— Kahe saja näruse krooni eest! oigab ta kibedalt ning lausa veevool purskab ta silmadest. Ta astub murtud mehena kõrvale: — vaadake ise, hobune on oma nelisada krooni väärt.

Kuid lapsed, kuuldes, et nende hobune müüakse, hüppavad äkki koormal maha, kõige pisemani on nad lennul ning ulgumise ja nutuga haaravad hobust jalust, hüppavad selga, ripuvad kaelal. Nad on nagu parmud hobuse ümber.

— Ei tohi, ei tohi müüa meie Džabot! karjuvad nad kooris.

Vana Sander Mitrovitš on liigutatud, ta hoiab varruka silmade ees ja on tumm. Kuid siis teeb ta südame kõvaks, ta nägu muutub valjuks ja kindlaks. Paar tugevat piitsalaksatust ning lastekari hüppab vingudes tagasi koormale.

— Meie kallid, meie hea Džabol tänitavad nad.

— Nõnda on, ütles mustlane, — müün oma hobuse kahe saja krooni eest!

Inimese häda on suur ja kakssada krooni pole säärase hobuse eest tõesti palju. Üks ning teine randlane astub lähemale, kuid nad on siiski umbusklikud — mine tea mustlast, ehk on siiski pettus? Mustlane ise aga on nüüd tumm, ta astub kõrvale, langeb murule ja hoiab pead käte vahel — vaadaku ise tema hobust, ega ta hull pole, et müüks hobuse selle hinna eest, kui mitte tema tore eit ei lamaks siinsamas kõrval koolnuna.

Ent nüüd tuli ka Toomas Üüve lähemale. Ta vaatas hobusele suhu, kempas puusi ja jalgu, patsutas looma siit ja seal. Ning hobune nähtavasti mõistis olukorda, ta vaatas rõõmsate, paluvate silmadega, otsekui pakkudes end uuele peremehele.

— Ostan, ütles Toomas Üüve uhkelt.

Mustlane ei vaadanud ta poolegi, lõi vaid käega.

— Ilma saad, ilma saad, jätkas ta nuttu.

— Kakssada krooni ühes vankriga! lausus Toomas Üüve.

Sander Mitrovič hüppas nagu ussist nõelatud — kas ollakse siin hullud ja kavatsetakse lausa rõõvida? Kakssada krooni säärase hobuse eest ning uus vedruvanker tuleb anda pealekauba? Kas inimesed on kaotanud viimse aru ja halastuse?

Ta läks oma koolnud naise juure, suudles ta külmi käsi, ta oli nüüd vaid üks haletsemisväärne õnnetus. Kuid ta tegi uuesti südame kõvaks, tulles longates ja murtuna hobuse manu. Ta oli oma silmad tühjaks nutnud, mida pidi ta tegema, kui eit tahtis matmist.

— Hea küll, härra peremees, ütles ta vaikselt, — võta siis kõik. Kuid mu rest murtud mustlasele ostad sa liiter viina — seda on tal tarvis matuseks!

Nüüd aga jooksid mustlased kogu laadalt kokku, nad karjusid segamini ja hurjutasid vana Sander Mitroviči, et see on olnud nõnda rumal ja lasknud end tüssata. Miks ta ei oodanud veel pisut, kuni nad oma tehingute ja kauplemistega on valmis, siis nad oleksid ise selle hobuse ostnud. Hull, hull! hüüdsid nad segamini ning näitasid näppudega temale, peksid rusikaid vastu rindu — nende näod olid täis põlgust ja vihkamist. Keegi ei osutanud koolnule enam pisematki tähelepanu, isegi lastele, kes olid koormalt maharõninud ja seisid vaikselt kobaras koos, ei visatud pilkugi — must, närudes inimmass piiras vaid vana, õnnetut Sander Mitroviči, nõokides, söimates seda juhmi narri, kes oma valus ja õnnetuses on jäänud äkki tobedaks. Nii mõnigi mustlane tõmbas nüüd tüseda rahatasku põuel, pakkudes Džabo eest kolmsada, ei, nelisada krooni. Kuid vana mustlane raputas kurvalt pead — ei, kahju, täna, armsa eide surmapäeval, ei taha ta kedagi tüssata, ta peab oma sõna ja on aus!

— Aus, aus! kraksusid mustlased ning rusikate viibutades jooksid vandudes laiali.

Ekke Moor oli juba tüdinenud vaatlemisest, ta läks otsima ema.

Neenu oli juba lehma müünud, kuid ta kükitas veel ikka endisel kohal. Magamata ööst, pikast teekonnast ja tulisest päikesest väsinud, oli ta keskklaada lärmi ja tolmu rahulikult tukkuma jäänud. Rätisse oli köidetud sõlm ja seda hoidis ta oma peos. Ekke Moor istus ema kõrvale, katsus teda paaril korral lükata, kuid memm ei ärganud. Nüüd polnud enam teesklemist, Ekke tõmbas ettevaatlikult räti ema peolt ning leidis seal müüdud lehma eest saadud raha.

Vaata kus ilmsüütu tobe, pahandas Ekke — kui kergesti oleks võinud mõni varas saagile saada! Kes tohib selles inimmurrus olla nii hoolimata ja lausa magama jääda! Ei, memm on tõesti vitsad teeninud, kui nüüd ärataks ta ja ütleks paar kibedat sõna?

Ent seda ei teinud Ekke siiski. Ta poetas ühe kümnekroonise endale tasku, sidus ülejäänud raha jälle hoolikalt rätisõlme, pani selle memme rüppe ning tõusis. Ta läks aia juure, võttis siit mullakamaka ja viskas ema poole.

— Memm, memm! hüüdis ta, — vargad teevad su paljaks!

Neenu ärkas tõesti, hüppas püsti ja vaatas ehmunult ringi. Kus on ta raha? või oli näinud paha und? Kuid enese ees tuttavat rätti nähes rahunes kohe, pistis selle tasku ning hakkas laada poole sammuma.

Sinna läks ka Ekke Moor.

Talumehed olid juba enamasti oma loomad müünud, olid teinud rohkesti liike ja nüüd tulid nad kaubalettide juure. Vool muutus üha tihedamaks, jutukõmin valjemaks, siin-seal mindi juba rinnutsi kokku. Naised ja lapsed, lõpmata sagimisest ja tammumisest väsinud, otsivad pisut vabamat kohta, söövad oma kaasavõetud kottidest ning vaatavad hirmunult sagivat rahvast: kas see kisa, see hüüatus, see karjatus polnud nende mehe oma?

Setu Pedra on juba toibunud ja vabaks lastud. Ta on ostnud endale suure pätsi saia, selle kaenla visanud ning nüüd murrab ta teise peoga suuri tükke ja topib suhu. Pole märgata, kas on ta kurb või mitte. Oma koorma otsas istudes vaatab ta ükskõikselt sagivat rahvast. Mõni ninakam eideke tükib ta manu ja pärib kaupa. Ent Pedra vastab ükskõikselt:

— Juba müüdüd!

— Või h, või h, imestab eideke, — kas ikka tõesti müüdüd?

— Jah, müüdüd! vastab Pedra ning jätkab söömist.

— Aga siin on nii rohkesti kilde, kas ajasid koorma ümber?

— Jäta! ütleb Pedra mornilt ning pöörab näo kõrvale.

Ekke Moor otsib palagani, kuid seda pole sel aastal. Selle asemel levitatakse lendlehti, kus teatatakse mingi rändteatri õhtuetendusest, mis toimub kohalikus rahvamajas. Ekke on küll kuulnud teatrist, mitte seda aga näinud. Ning ta otsustab õhtuks Ingelandi jääda, eks memm sõida ühes Üüvede paadiga koju.

Äkki märkab ta Enekeni ühe kaubaleti juures. Tütarlaps silmitseb raamatuid, pilte ja seinale riputatavaid värsse pühakirjast. Nad on nii ilusad ja toredad, kuid Enekenil pole raha. Emal on jooksul leti juurest teise juure, tal pole põrmugi aega, isa aga ei anna. Isa ütleb põlglikult, et mis see tütarlaps rahaga teeb, kas paadis pole sööki ja jooki, kas meil kodus on millegistki puudus?

Soovid seda pilti? küsib Ekke Moor. Ning saia, vorste, limonaadi, rätte, pitse, raamatuid?

Ekke on rikas, Ekke võib nüüd kõike. Ta nägi ühel laual imeilusaid pärle, nende eest nõuti vaid mõnikümmend senti? Ehk tahaks Eneken tulla kaasa ja kihutada paar tulist tiiru karusellil? See on kaunis tundmus, kui tuul vuhiseb kõrvus ning südame alla tekib säärane eriline kõdi, tööpoolest — kas või naera.

— Eneken, ütleb Ekke Moor äkki vaikselt, — ma olen sind kogu päeva otsinud.

Tütarlaps punastab ja langetab silmad. Ta vaid seisab, muud midagi, tumm ja arg.

— Soovid seda raamatut? mangub Ekke uuesti. — Mälestuseks Ekke Moorist ja päevast, mil kohtasime Ingelandis?

— Ei, ei, ma ei tohi! ütleb Eneken.

Kuid nüüd sirutab ta siiski käe. Ta võtab letilt paberile trükitud pisikese inglise.

— Selle, lausub ta häbelikult.

— Eh nalja, pahandab Ekke Moor, — see tühi maksab vaid kaks senti, kaks tühist senti, kas tasub säärast asja üldse tahta?

— Just seda, ütleb Eneken. — Päevast, mil kohtasime Ingelandis.

Ta paneb inglise oma käekotti, ent ei saa tänadagi, sest Toomas Üve on ta juures ja kisub käest.

— Kuhu sa kadusid, Eneken? küsib ta pahaselt. — Oleme emaga sind kogu aja otsinud. Meie rahvas sõidab paadiga varsti koju, kuid meie kahekesi jääme veel siia. Sõidame hobusega — otsin uue, uhke looma!

Ta märkab Ekket ja nüüd on ta hoopis vihane.

— Tule, Eneken, ütleb ta kurjalt, — need inimesed siin ei vääri sind!

Ning kaks valget, päikeses säravat patsi kistakse läbi rahvamurru. Kaks ehmunud silma pöörduvad ometi korraks tagasi — neis on hirm, kahetsus ja vabandus.

Agal inglise võttis ta siiski, hõiskab Ekke Moor, õnnelik ja joobunud.

aat, mis hetke eest alles kihas ja voolas, nagu õllekruus üle vahutades, hakkab päikese madalamale laskudes kiiresti hõrenema. Esimestena sõidavad minema randlased ja saarlased, nende praadid on täis puust anumaid, vokke, võrke ja saiapätse, nad pole liialt joonud, vaid istuvad kindlalt aerude taga, laste tukkudes põlvede vahel või piitade all, mõni savist piilupart, suupill või saiatükk kramplikult peos. Neile järgnevad varsti ka sisemaalased, kihutades tuhatnelja, nii et rattad, vastu kivisid pörgates, hüppavad kõrgele kui konnad pärast vihma. Nii mõnigi raskem pea, viinast ja päikesest väsinud, on vajunud üle vankri ääre, rappudes ja hüppates nagu koorma päralt riputatud veeämber, norkav suu vastu maantee tolmu. Naised, kes on kaua mangudes oodanud oma mehi, neid lõpuks ometi vankrile saades annavad hobustele tulist piitsa, et aga rutemini koju jõuda. Nad kihutaksid veelgi kiiremini, kui mitte teed poleks täis loomade karju, mida lihunikud ajavad kiirjooksul linna poole.

Ainult restorani ees seisab veel pikk hobuste rida ning Ekke Moor, siit mööda minnes, märkab Enekeni koorma otsas istuvat. Toomas Üüve ise on sees, ta läks vaid paariks hetkeks, kuid tuttavaid kohates valdas teda suur uhkus ning praalimise himu. Jah, nali naljaks, kuid osta mustlaselt säärast toredat hobust ühes vedruvankriga vaid kahesaja krooni eest, seda ei juhtu iga päev ja seda ei oska ka iga mees. Toomas Üüve ümber koguneb üha rohkem rahvast, nad ei jõua küllalt kiita rikkast peremeest ning siis juuakse jälle paar õlut ja tullakse välja hobust vaatama. Nad tõstavad asjatundlikult Džabo jalgu, uurivad kapju, katsuvad puusi, vaatavad suhu: taevake küll, nad annaksid hobuse eest nelisada, ei, ühes vankriga viissada krooni ja oleksid lausa õnnelikud! Sõber, võtad sa minu käest vastu selle raha, laon sulle puhtalt peo peale otse jalamaid? Hea küll, ütleb Toomas Üüve, mu hobune pole müüdiv, aga minu poolt veel kuus õlut. Nii möödub aeg, siis tullakse uuesti välja vaatama, et kõike seda lori korrata, ning Toomas Üüve hõikab uhkelt uut kuut.

Eneken aga ootab, tülpunud ja väsinud. Tal on nii piinlik siin kõrtsi ees oodata ühes ahastavate naiste ja tukkuvate lastega. Ning Ekke ei katsugi läheneda, ta hindab õieti olukorda.

Rahvamaja ette on kogunenud poisse ja tüdrukuid, nad seisavad vaikselt ja liikumatult kui äsja istutatud puud. Nad ei lähe veel sisse, sest on liiga vara, nõnda arvavad nad, kuigi kava kohaselt peaks etendus juba algama. Ekke ostab pääsetähe ja astub tühja saali. Möödub tund ja teine, rahvamaja ette on kogunenud üha rohkem inimesi, kuid nad ootavad kannatlikult, sest kuidas sa tuled sisse, kui saal on alles tühi? Tegelased närvitsevad, nad on juba mitu korda annud kolmandat kella, kui see ei häiri väljas

seisvat publikut pisemalgi määral. Siis taibatakse tõsta eesriie ja keegi grimmis näitleja hakkab mängima lõõtspilli.

Nüüd vist varsti algab, arwab rahvas ja hakkab pikkamisi saali valguma.

Näidend kujutab randlaste elu ning see pole jumal teab missugune kunsti-teos — pakutakse vaid lihtsaid pildikesi dramaatilises vormis tavalise tantsu ja lõõtspilliga. Ka näitlejad pole esmajärgulised kuulsused, vaid kiiruga siit ja sealt kokku klopsitud trupp. Umbes nõnda nagu teeb kingsep endale saapaid või tislere laudu. Pealegi ei oska nad teksti, nii et iga sõna kostab saali kahe- või koguni kolmekordselt, sest etteütleva oma kastis peab meelee-heitlikult karjuma ning tegelased kordavad siis seda nagu vastu tahtmist, loiult ja mornilt. Kuid see on siiski teater ja Ekke Moor on lausa vaimustuses.

Õieti ei huvita teda näidend ise, ta ei jälgi isegi teksti. Ta mõtleb muule.

Järjest end muuta, nagu need siin laval, vahetada maski ja hinge. Miks olla vaid logard, kes kiigub päevast päeva puuladvas, pesitseb raamatuga põõsas, lebab unistades rannakivi taga ja astub lahtistest aidaustest sisse, et saada, kuid ka viia pisi-pisi raasukese kaupra armu ja hellust? Miks mitte iga päev ümber sündida ikka uueks ja uueks inimeseks, nagu need näitlejad siin, mängides täna kuningat, homme mustusevedajat, ülehommene klouni või professorit. Olla alati uus ja mitte korduda, elada läbi oma südame kõik tuksed, oma hinge kõik sopid.

Olla täna logard, jah muidugi, kuulata memme tõrelemist ja vastu võtta hoope, et homme olla, näiteks, uhke Toomas Üüve, või Ingelandi konstaabel, või õpetaja, või madrus, või seikleja, või kardsepp. Olla fantasöör ja luua nagu jumal ei millestki midagi, et juba võib-olla homme elulähedaselt viriseda, nuriseda ja ohata revolutsiooni järele, nagu suudaks virin muuta olu ja sotsiaalset olukorda.

Nüüd aga käib inimene juhuse ja saatuse poolt ettemääratud rada mööda — jutlustab papina kirikus õndsakssaamist ja pattude lunastamist kolmkümmend, nelikümmend aastat, ühtepuhku järjest ikka üht ja sama, kuni muutub lausa juhniks ja ei usu enam ise midagi. Võib-olla oleks ta olnud hea kapten mõnel brigantiinil, mõni sõdur võõrleegionis, mõni geniaalne joodik sadamakõrtsis. Näiteks memm, võib-olla, oleks sobinud üsna hästi praosti prouaks, võttes tagaukse kaudu eitedelt vastu kanu, kalkuneid ja võilänikuid ning pannes oma õnnistavad käed eitede sitsirättides peade peale ja luisates, et ta on armsa jumala juures nii-ütelda oma inimene, kes võib koputamata käia sisse ja välja, nagu lustib ja on meele järele. Aga pesunaine, kes oma fantaseerimisega vaimustaks kogu kvartaali linnas, pestes nagu pesu nii ka kogu ümbruskonna elu lausa sodiks?

Miks olla vaid see, mitte ikka jälle uus ja ise?

Viia teater ellu, süvendada seda, visata kõrvale võltshabemed, grimmid, asjatud žestid ja liigne paatos, mis on väline vorm, mitte seesmine tarve.

Etenduse vaheajal astub Ekke Moor jalutusruumi, mis on tegelaste toast

ALBERT

KIWIKA

PUNANE

JA

VALGE

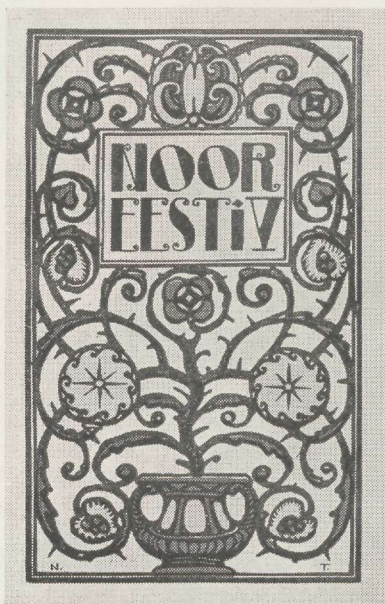
REVOLUTSIOONI
JA SOJANOWELLID

ARE

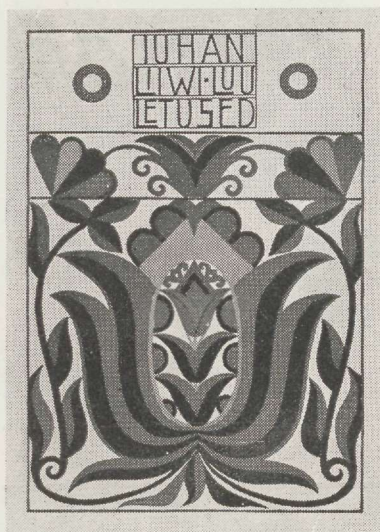
NOOR-EESTI KIRJASTUS - TARTUS

N. Trüik: „Noor-Eesti“ ajakirja
(1910) kaas

N. Trüik: „Noor-Eesti V“
(1915) kaas

Kr. Raud: „Juhan Liivi luuletused“
(1910) kaas

K. Mägi: „Jakob Tamme lugu-
laulude“ (1914) kaas

GUSTAVSUITS
TUULEMAA

N. Triik: G. Suitsu „Tuulemaa“
(1913) kaas

HENRIK
VISNAPUU

AMORES

A. Üabbe: H. Visnapuu „Amorese“
(1917) kaas

VALGE ÖÖ

E. ENNO

P. Aren: E. Enno „Valge öö“
(1920) kaas

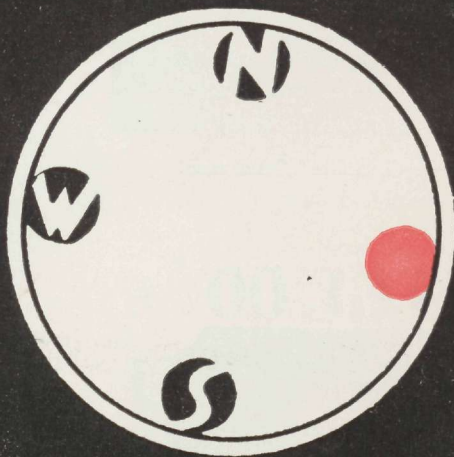

E. Viiralt: J. Kärneri „Lõikuskuu“
(1927) kaas

MAIT METSANURK

**PU
NA
NE**

TUUL

NOOR-FESTI KIRIASTUS

M. Laarman: Mait Metsanurga „Punase tuule“ (1928) kaas

lahutatud vaid hõreda kardinaga. Ta astub lähemale, tõmbab riide pisut kõrvale ja vaatab sisse. Teda ei märgatagi algul, alles siis, kui algab näidendi uus vaatus ning poiss seisab ikka veel siin, pöördub keegi näitleja tema poole küsimusega, kas etendus teda ei huvitagi?

— Ei huvita, vastab Ekke Moor avameelselt.

— Nii, see on alles tore! hüüatab keegi näitlejatar.

— Siin on huvitavam, vabandab end Ekke.

Tõesti huvitavam — tulpinud inimesed värvitud nägudega, kititud ninade ja haigutavate suudega istuvad igaüks oma nurgas, oodates kannatlikult oma lavale astumise korda. Keegi mees, ning see on trupi direktor Veeliks Ekma, ütleb nagu naljatades:

— Saaks liitri, oleks veelgi huvitavam.

Ekke Mooril pole selle vastu midagi, tal on raha. Kuigi see pole ehk lausunud tõsiselt, kuid kui Ekke toob einelauast pudeli ja asetab selle lauale, sünnib ometi ime. Näitlejad, kes nagu ärakantud riideräbalad olid mööda tuba laiali pillatud, elavnesid äkki, said hoogu ja liikuvust ning ruttasid lähemale. Nagu vedurid, mis kaua olid roostetades seisnud depoo, rõõbastele asetatuna hakkasid äkki rõõmsalt liikuma.

— Palun end esitada, mu nimi on Ruuts Laomaa, ütles keegi näitleja.

— Ekke Moor.

— Kui lavaline nimi! hüüti korraga mitmest suust. — Olete näitleja?

— Seda muidugi kah, valetas Ekke, — kuid hooti, kohalik.

— Nii-nii, siis Inglise tegelane, ja mida olete mänginud?

— Hamletit, vastas Ekke Moor silmi pilgutamata.

— Hamletit? — siin-seal turtsuti naerda.

— Jah, seletas Ekke ükskõikselt ja vabandades, mängisime muidugi suurte kärbetega, nii et sealt ei jäänudki palju muud üle kui Hamletit osa. Aga läks korda, polnud viga, lehedki kiitsid, et vaadake neid maategelasi, mida nad kõike ei suuda.

Nüüd piiluti poissi juba tõsisemalt, jumal teda teab, kui suutis osta nii esimese sõna peale pudel viina, ehk oskab siis mängida ka Hamletit? Tal oli nii ilmekas nägu ja ta käitumine oli nii sundimatu ja lihtne.

Ekke Moor vaatleb oma uusi sõpru uudishimu ja rõõmuga. Kust tulid nad, kes olid nad enne? Näiteks see poiss, kes nimetas end direktor Veeliks Ekmaks, — ehk oli ta varemalt olnud tisler, kes jooanudpäi oli liimipoti ümber ajanud, selle eest peksa saanud ja siis tänavale kihutatud, aga võib-olla ka rätsepaõpilane, kes oma pressraua juurest oli plehku pistnud ning, kergemat elu otsides, sattunud kõikvõimsa lava ja kunsti ohvriks. Aga ehk nälgiv üliõpilane, kes rahapuudusel eksmatrikuleeriti ning kes siis leidis otse kogemata oma õige kutsumuse? Oli nii raske määratella näitleja endist tegevust, sest igast mängitud osast ta oli võtnud uusi žeste, ilmet, isegi sõnu, lauseid ja tihti koguni hinge — nii oli saanud temast kui portselanikauplu-

ses tuhandeist kildudest kokkukleebitud uus ese, mil polnud vormi ega kaju, värvi ega otstarvet — oli vaid näitleja.

Nad naersid siis, kui tavaline inimene oleks nutnud, nad rõhutasid mõnd tühist sõna nii laiakaareliselt, nagu oleksid leidnud tõe, nad rääkisid enamasti mõistu, millest nad vaid ise aru said, sest üks sõna oli laenatud siit ja teine oskamatult juure kleebitud teisest osast. Üks tõstis juues klaasi nagu suursugune prints möödunud sajandist, teine tegi seda randlase moodi, ühe käega juues ja teisega suud varjates ning itsitas kavalalt omaette, nagu oleks parajasti kuulnud midagi hoopis naljakat, kolmas aga oli nii flegmaatne, et vaevalt-vaevalt suvatses avada suud, oli kui pörsas, keda süstitakse punatõve vastu.

Ja see, kes nimetas end Looni Laiks, oli alles nooruke, see viskas end mingi põhjusega ühe sülest teise sülle ja teeskles joojaks, ta oli päris raisus ja võimatu — nähtavasti kordas mõnd rolli kunagi mängitud näidendist. Sest mängida tuli igal tingimusel, mitte üksnes laval, vaid ka elus, ning see oli Ekke Moorile nii uudne ja kütkestav, et ta sageli unustas end, vaatles avasui, suurte silmade pöördutes ühelt teiselt.

Kuid viin oli otsas ja Ekke Moor, haaratud ebatavalisest etendusest, oli juba valmis tooma uut. Ent siis astub tuppa keegi küürakas, ta on vaevalt meetripikkune kahvatus ja luupuru, kollane, kortsuline nagu lastenäidendi nõid, et võta vaid luud jalge vahele ja vihise. Ta hoiab kassat pikkade, kondiste käte vahel ja hõiskab:

— Lapsed, täis maja!

Täis maja — see hüüd jookseb läbi iga tegelase suu korduvalt ja rõõmsalt, sest see tähendab, et on jälle süüa ning saab tülitä järgmisse alevisse edasi. Ning nüüd ütleb direktor Veeliks Ekma kui riigijuht suursuguselt ja tõrjuvalt Ekke Moorile:

— Ei, ei, noor sõber, nüüd on meie kord osta!

Ta teeb põlgliku grimassi ning küüraka poole pöörates ütleb nagu mõnd katkist ja väärtusetu eset prügihunnikusse visates:

— Korralda meile laud!

Kuid väikesel kütürakal on suur iseloom, ta paneb kassa lauale ja hakkab alles arvestama. Jah, saali üür, siis lõbustusmaks, siis reklaam, sõidukulud, töölised, pileetöörid — palju jääb enestele? Ta arvestab korraga paberil, sõrmede abil ja suuga pomisedes — ta nagu hakkab tõmblema kui puri tuules. Ei, siin pole midagi korras, kulud on suured, täismaja peale vaatamata jääb endale vaid piisk. Issand halasta, otse meeletus on vedada nii suurt inimkarja mööda maad ringi, pealegi sääraseid suursusi, kes ei taha mängida ja ühtlasi täita tööliste, pileetööride ja reklaami levitajate osi. Sääraseid, kes saavad kaks kuni viis krooni päevaraha, aga igasse seltsimajja jätavad tasumata arveid vähemalt kümne krooni eest, — ja siis, alevist lahkudes, jooksevad need einelaudade pidajate tüsedad eided karjades ja

politseid hüüdes järele, et ristirahvas ja muud tegelased, pidage vargad kinni. Siis muidugi süngestub härra direktor ja näitejuht Veeliks Ekma ning lausub: küürakas, maksa neile sigadele! Maksa! Hea on, kui kusagil kuue-siilu vahel on veel mõni tagavara-sent, aga kui pole enam sedagi. Siis jäägu küürakas maha asja seletama ja klaarima ning, eitedega valmis, joosku järgmisse alevisse järele, sest hoidku Issand jumal ise selle eest, et kassasse istub mõni teine. Siis on sissetulek, kas suur või väike, läinud enne tegelaste kõrist alla, kui nad on saanud laval lausuda sissejuhatavad sõnad. On hea, et Inghelandis laada puhul on täismaja, kuid kas vähe oli neid kohti, kus saal oli tühi, karju või appi. Nii tühi, et hiiregi jooksmine üle põranda oleks teretunud nähtus.

Küürakas arvestab veel pisut ning lausub siis:

— Lauda võib katta vaid iga tegelase päevarahade arvell!

Ei, päevarahade arvel pole lusti, siis tarvitavad nad parem juba igaüks omale.

— Kas härra kassahoidja on kah näitleja? pärrib Ekke Moor.

— Jah, muidugi, vastatakse, — kuid kahjuks ei saa ta igas näidendis esineda. Ta peab kassas istuma. On aga säärane osa, mis on vaid viimases vaatuses, siis löikab küürakas loorbereid. Kahjuks on ta oma andelt traagik, kuid laval mõjub ikka koomiliselt.

Ekke Mooril ei jää siiski midagi muud, ta toob ka teise pudeli.

Ta on kangelane, naised liibuvad ta manu — missugune tore härra, ütlevad nad, ta kaelas rippudes. Kas härra Ekke Moor ei suvatse, näiteks, alaliseks siirduda lavale, ütleme — Riigiteatrisse? Neil on tutvusi ja sõnake parajal kohal, nad võiksid tasandada härra Moorile teed kuulsusele ja rikkusele. Ei, ei, pole tarvis tänada, ulatagu parem veel üks naps ja võtku igavese truuduse ja sõpruse musi, sest see ei maksa midagi ja tuleb hellast südamest. Ärgu häbenegu, võtku ära ja olgu vakka — proosit!

Keset sädinat, naeru ja teesklemist joostakse aeg-ajalt lavale, üteldakse seal autorilt ettekirjutatud sõnu või improviseeritakse etteütleja järele ning tullakse jälle tagasi. Küürakas on nüüd raha lauale laotanud, krooni krooni juure, viielised erirühmas, üksikud kümnelised küünlajala all, peenraha liikide järele. Ning järsku muutuvad tegelased haletsemisväärseks, alandlikuks, nad hakkavad manguma homset ja ülehomset päevaraha, sest nad on teadlikud õnne muutlikkuses. Kes ütleb, et homme on publikut? Aga raha on tarvis toiduks, lapsed on linnas näljas, üür on mitmed kuud maksmata, õmbleja või rätsep on nõudega esinenud kohtus. Raha nähes lööb reaalsus hetkeks pähe. See on nagu septembri lõpp rannal — päike, päike ühtpuhku, kuid siis äkki, ei tea kust ja mispärast, saagar vihma.

Direktor Veeliks Ekma pöörab näo kõrvale. Need igapäevased manguvad jutud on nii tuttavad ning istuvad pealuus nagu nael seinas, neid võiks korrata kas või unes, seepärast ei häiri nad enam ei teda ega ta sõpra,

küürakat, kuid siiski, mispärast rääkida seda kõike võõra kuuldes, kes on ostnud neile viina, neid kostitanud ja olnud üldse tähelepanelik sõber? Kas ei võiks pidada poole suud ja rääkida vaid ülejäänud teise poolega? Miks lausa nutta ja karjuda, eriti kus kassa on hiilgav. Või teevad just nimelt seepärast, sest mis sa, vaene, tühja küna juures ikka nutad, ega teda nii-kui-nii täis ei jõua nutta.

— Homme anname hiilgava etenduse, räägib direktor Ekke Moorile. — Näidendi pealkirjaks on „Rasputin“ ja kujutab tsaari elu. Õieti ei sobi küll see tükk põrmugi randlastele, ta on pigemini linnade suveaedade repertuaarist, kuid Inghelandis on telliskivitehas ja seal on tööl palju venelasi, kel homme, laupäeval, on palgapäev. Oleme arvestanud nendega, kui nad aga enne etendust end täis ei kaani. Saatsime täna sinna afišše ja lendlehti, küllap nad tulevad murdu, eks ole? Siis viime siit minema kaks täismaja ning häda pole pisematki. Tulge ka teie, härra Moor, vaatama, näidend väärub seda.

— Midagi ei vääri ta, karjub äkki Looni Lai, — päris häbi säärast mängida! Septembri lõpp rannal — keset päikesepaistet tuli saagar vihma, ei tea kust ja mispärast.

Kuid siis on jälle päikest — küürakas on jaotanud raha, jäi lauale vaid saali üüriks, lõbustumaksuks, reklaamiks — enesele aga ei pisemat sentigi. Ta vaatab oma luistele sõrmedele, need värisevad pisut, kas pole siis tõesti sinna jäänud mõnd krooni ka temale endale? Siis tekib ta kollasesse näkku valuline muie ning ta heidab käega. Ei, kunsti pole kerge teenida, jumal hoidku, kunst võtab sinult viimse ja imeb tühjaks kui ahne laps lutupudeli, sulle aga ise ei anna midagi — ei näppu ega suhu. Ning küürakas astub Ekke Moori pudeli juure, ta ei vaeva end klaasiga, ta rüütab otse pudelist ning ta suur ja kõhn kaelasõlm käib mitu korda kluks ja kluks üles ning alla. Ja alles siis, kui on joonud, lausub sõbralikult:

— Proosit, lapsed!

Jääb vaid unistada homsest päevast ja inimvoolust „Rasputinile“ — ehk siis saab ka tema mõne krooni. Nüüd aga on tänaseks ta töö tehtud, ta lükkab kaks tooli kokku, viskab mõned nartsud alla ning jääb magama, sest see ruum siin on muidugi tegelastele ka võõrastemajaks ning küürakas ei taha oodata, kuni lõpeb etendus ja võetakse paremad kohad.

Ekke Moor pole ise joonud tilkagi, ta on vaid ahnelt vahtinud teatrit lava taga, üllatusest tumm. Ning kui tegelased pärast näidendi lõppu hakkavad pidutsema, kes üksikult ja karskelt, kes koos teistega, pole Ekke Mooril enam midagi siin teha.

— Nägemiseni, härra Moor! hüütakse talle. — Tule homme tagasi ning too palju sõpru ja tuttavaid kaasa. Me vajame neid.

Ta astub rahvamajast välja kui uus inimene.

Elada täie sõõmuga, olla järjest uus ning mitte korrata eilset, kas see polnud uus ning väärtuslik mõte, mida oli saanud teatrist? Mitte teeselda,

nagu nood seal, vaid olla ise, alati ise, järgnedes südame soovidele ja hinge kutsumustele. Mitte tarduda ja lõpmatuseni end korrata, vaid otsida üha uusi elamusi ning väljendada end igakülgset. Olla prohvet ja kerjus, logard ja tööst tapetud rühkija, tunda elu viimse kui vereliblega, hõisata päikesele vastu ja nukrustada raju all, sõnaga — elada, elada, kasutades iga tundi, iga hetke.

Kas suudab end moondada tundmatuseni, mitte väliste abinõudega, vaid sisemiselt nii tugevasti, et nägugi muutuks?

Päike on juba kõrgel, kui ta sammub Ingelandist välja kodu poole.

On tuuletu, kuum hommik.

4

ke Moor on hämmastusest rabatud — veel viimsel hetkel õnnestub tal hüpata märkamatu puu taha.

Kraavi äärel konutab naaberperemees Toomas Üüve, ta kõrval lebab tühi viinapudel, maanteel aga seisab mustlaselt ostetud hobune Džabo, liigutades aeg-ajalt kõrvu ning vaadates kavalalt oma uut peremeest. Eneken istub vankris, kahvatu ja närbunud. Ta silmad on rohkest nutust punased ja põsed tursunud.

Siis tõuseb Toomas Üüve, murrab maanteeäärsest lepast tubli rooviku ning hakkab looma metsikult peksma. Lepa punane koor lendab tükkideks laiali kui verepripsmed — mees on vihast metsik ja iniseb nagu sõnn. Kuid hobune tõstab üht jalga, tõstab teist, ei liigu aga paigalt, isegi toli võrra mitte.

— Isa, ära peksa enam, hüüab Eneken nuttes, — sa oled seda juba nii palju teinud!

Toomas Üüve viskab puruks pekstud rooviku vihaselt kõrvale.

— Mida siis käsid teha? karjub ta tigidalt. — Sel hobusel maidal pole vähematki viga, on vaid mustlase kavalust täis — nagu jäi seisma, nii seisab kindlalt ja jonnakalt — juba kümme tundi järjest. Kas mõtled, et nüüd tulevad inglid ja viivad meid oma tiibadel koju — sind, mind ja hobuseroju? Ärvasin, et on sattunud mõni kivi kabja alla, et sedelgarihm on pingul, et taosed pigistavad kõri — olen kõik järele vaadanud ja uurinud ning kõik on korras. On vaid vigurid, need mustlaselt õpetatud vigurid — et vanakuri ta ühe hammustusega alla neelaks! Miski vägi ega võim suuda teda kohalt nihutada, või jätta ta lihtsalt siia ning minna koju, et tühja kah — oli üks säärane loom, aga nüüd ei ole enam!

Toomas Üüve põrnitseb looma ees, otsekui kavatsedes talle uuesti kallale tormata.

— Mustlane on mind inetult petnud, seda ma ütlen! hüüab ta mornilt. — Olen säärases hädas nagu ei iialgi varemalt. Mõtlesin, et oleks üks pääs

— lähnen Ingelandi tagasi, palun mõnelt tuttavalt hobuse, rakendan ta ette ja seon mustlase mära vankri taha — kui üks ees nobedalt veab, küll siis teine järele tuleb. Kuid kuidas ma lähnen hobust paluma? Kui nad kuulevad, et neetud mustlane on mind siiski armetult petnud, naeravad end surnuks. Kuidas lähnen oma häda kaebama — pärast kõiki noid toredaid liike ja praalimisi? Ei, pigem ootan siin kas või nädala, kas või aasta: kuid kui ei liigu mu hobune, ei hakka ka mina käima. Jonnime, vaatame kummal saab enne isu täis. Sina aga, Eneken, ära hooli oma isast, tule maha ja kõnni kõju. Ning ütle emale, et mul on veel pisut asja Ingelandis. Jään aga kauemaks, toodagu mulle söök ja jook siia järele. Kuuled, neetud mustlase inetu roju, su peremees jääb siia ning hakkab jonnima — nädal, kuu või aasta, mul ükskõik!

Ning Toomas Üüve istub uuesti maantee äärel, ahastusest must.

See kõik nagu ei puutuks põrmugi Džabosse, ta on metsikust peksmisest triibuline nagu sebra — taevake küll, mida kõike ei tule ühel loomal kannatada! Ta vaatab kui filosoof looklevat maanteed enda ees, kaabib paar korda jalaga tolmu, heidutab hännaga kärkseid, seda kõike teeb ta flegmaatselt ja otsekui aega viites — tal on lihtsalt igav ja tüütav. Siis laseb ta pea pisut allapoole, pigistab ühe silma kinni — kas mitte kasutada vaba aega väikeseks uinakuks?

Ent läheneb üks sõitja, lärmikalt ja trallides.

See on mustlane Sander Mitrovitš üheteistkümne lapsega. Ning vaata suurimat imet — ta kõrval istub naine, tilluke piibutobi suus, ja ümised laulda. See on sama naine, kes laadal lebas murul koolnuna, silmad kinni, nägu kaame ja käed jääkülmad. Nüüd istub ta oma mehe kõrval, see uhke ja tore eit, hoiab käes lühikest piitsa ning peksab halastamatult seda lastest, kes sibeleb ja tikub vägisi üle koorma ääre.

— Tere, härra aulik peremees, karjub Sander Mitrovitš, — kas puhkad oma ja hobuse jalgu?

— Su naine polegi surnud? lausub Toomas Üüve kui ilmutust nähes.

— Toibus, kallike, naerab mustlane, — toibus just siis, kui hakkasin laulu ja nutuga vaesekest kabelisse viima. Ävas, linnuke, oma külmad laud, vaatas mulle otsa ning nagu nägi oma kallist vanameest, nii elu tuli hoopis tagasi! Ei tahtnud mind, õnnetut, jätta mõne noorema naise vintsutada, tahtis ise mulle vuntsi ja habemesse karata — mu tore ja uhke eit, et Issand annaks talle veel kaua toredaid päevakesi ja muud lusti!

— Neetud! karjub Toomas Üüve, — sa oled mind petnud!

— Kuidas, kuidas, aulik härra peremees? imestab Sander Mitrovitš.

Ta viskab ohjad naise kätte, hüppab koormalt ning ruttab lähemale.

— Mis on siis juhtunud? küsib ta kaastundlikult ja abivalmis.

— Sinu hobune pole loom, vaid saadan ise! karjub Üüve. — Algul oli küll tore loom, sõi, jõi ning jooksis nobedalt, kui aga jõudsimme siia metsavahele,

nii jäi seisma. Ning seisab kümme tundi järjest ning teda ei liiguta kohalt ükski vägi ega võim. Olen vihast hullumas, seda pead sa teadma. Ning kellelt ma lähen abi paluma, kas möödakihutavalt laadalistelt? Ei, algul, kui kuulsin lähenevat rataste mürinat, nii lidusin häbist kohe metsa, las arvavad, et on tulnud äkki häda või nii. Aga kui nõnda olin kümned ja kümned korrad jooksnud, siis väsisin ära. Siis istusin kraavi äärele, panin tühja viinapudeli oma kõrvale — las möödasoitjad arvavad, et Toomas Üüve on end laadal täis kaaninud — see on siiski parem, kui näidata neile mustlaselt ostetud hobust, kes ei jaksa või ei taha astuda ühtki sammu, mitte ainsamatki!

— Oh häda ja viletsust! ulub mustlane. — Mis on siis Džaboga, mis on juhtunud me lemmikuga?

Ta astub hobuse manu, katsub teda siit ja vaatleb sealt, kuid siis muutub ta nägu lohutamatuks kurvaks. Ta on rabatud, tal pole sõnu. — Ai, ai, pomiseb ta pead raputades, — ai, ai!

— Sa oled tema sandiks peksnud! lausub siis nagu nuttes.

— Kuid ta oli seisnud juba üle tunni, kui hakkasin peksma! vaidleb Toomas Üüve.

— Mis on üks tund, kui hobusel on häda, aga hirm ja võõras peremees on löönud kõhu kinni? seletab mustlane. — Nüüd pole enam midagi teha, kõik on hilja ja otsas. Aga oli nii tore ja uhke loom — kui müüsin, tilkus mu süda verd.

Ning Sander Mitrovitš sammub oma naise ja laste juure tagasi.

— Jumalaga siis, peremees, ja head päeva, ütleb ta külmalt. — Säärase kalli hobuse oled vigaseks peksnud — ei saa temast enam iialgi looma, vii või kohe metsa ja hakka nülgima — vähemalt naha eest saad pisut tagasi.

— Võta oma hobune tagasi, ütleb Toomas Üüve. — Anna mu kakssada krooni ja võta tagasi.

— Seda roju? imestab mustlane. — Ning kahesaja krooni eest? Oleks ta olnud puust, siis ostaksin krooni eest — oleks lastel hea mängida, kuid vigase Džabo eest, kes elab oma viimseid hingetõmbeid, ei, siin pole kaupa!

Mustlane ei taha rääkidagi, tal on väga kiire.

— Eit, anna ohjad ja piits! ütleb ta kindlalt.

— Minema, minema! karjuvad lapsed kooris.

Toomas Üüve astub süngelt teele ette: kas peetakse teda narriks, et peab lõpmatuseni siin kraavikaldal konutama? Kas isegi mustlane ei taha koristada seda roju, kes on häbiks kogu rannarahvale?

Mustlane hüppab uuesti maha, ta on ägedus ja tuli ise.

Džabo aga seisab ja vaatab, ta kõrvad liiguvad häälte järele, kord siia, kord sinna — lõppude-lõpuks tal hakkab igav, saagu inimesed aru ja leppigu kokku.

Ning inimesed lepivadki kokku — Toomas Üüve saab mustlaselt sada krooni hobuse ja vankri eest.

— Ai, ai! nutab vana Sander Mitrovitš, — nüüd oled, aulik peremees, minu paljaks röövinud, millega ostan enam ivakese lastele suhu ja tubakat naise piipu? Oh, ma õnnetu ja rumal, kes käskis mind sõita just seda teed, nagu Issanda abiga oleks tehtud vaid siia läbipääs!

Mustlane haarab Enekenilt ohjad, hüppab vankrile ja hüüab oma kummalises keeles Džabole paar sõna — ning juhtub ime. Hobune, kes kümme tundi hädise ja mõtisklevana ühel kohal seisnud, tõstab äkki pea, hirmatab rõõmsalt ning viskub siis nagu järsku tõusnud puhang mööda maanteed edasi.

— Loll oled, peremees, hüüab Sander Mitrovitš üle öla tagasi, — Džabo hind pole kakssada, vaid tuhat krooni!

Ning järgneval koormal tõusevad lapsed ja naine püsti, nad irvitavad, karjuvad ja hõiskavad, tosin suid ja säbrulisi päid on järsku metsikus joovastuses, see on suur üleoleku ja ekstaasi valing, mis tõuseb nagu puhang ja kaob alles siis, kui nad mattuvad tolmutilvesse ja pööravad teekäänaku taha.

— Lähme koju, Eneken, ütleb Toomas Üüve lööduna. — Kuid hoia end, et kodus sellest ei lobise. Küsivad aga, siis ütle, et olen hobuse suure vahekasuga maha müünud — sinna me aeg siis ka kaduski.

Ning nad hakkavad pikkamööda ja väsinult kodu poole liikuma.

Ekke Moor, kes kõike seda hämmastusega pealt vaadanud, istub kannule ja naerab. Tubli mees see Sander Mitrovitš, ütleb ta enesele, kuid veelgi võrratum oli Džabo. Küllap see polnud neil esimene tehing, vaid laadalt laadale olid oma osad suurepäraselt kätte õppinud — ka mustlasest eit oma kaame näo ja külmade kätega.

Kas ongi nüüd mõtet koju minna, pealegi Toomas Üüve kannul? Kas mitte pöörata tagasi Ingelandi ja vaadata ka teist etendust? Ta on kahest magamata ööst väsinud ja roidunud, ta kannab sõnajalad kokku ning heidab puhkama. Mets on täis päikese hüplevaid laiike ning ämblike säravaid võrke, läbi puude paistab hõbedane laht.

Kui Ekke Moor ärkab, on päike jõudnud keskaeva. Ning kui ta jõuab Ingelandi rahvamajja, et kohata oma eilseid sõpru, ei taheta teda esialgu tundagi. Neil enestel praegu tegemist — mis see võõras poiss jälle siin kolab? Direktor Ekma on kohutavas pohmeluses, ta on märja rätiku pea ümber sidunud, karjub kähiseva häälega ning jookseb ikka lavale ja tagasi. Näitlejataridki on sünged, konutavad pilku tõstmata oma laialipillatud garderoobi keskel, sasipead käte vahel. Isegi küürakas on tujust ära, ta on hoopis kõssi vajunud, istudes taburetil nagu Buddha, käed risti põlvedel.

— Pole midagi parata, hüüab direktor Ekma, — tsaari osa tuleb ikkagi sinul täna mängida!

Kuid Buddha hüppab äkki taburetile püsti, ta vehib kätega ja karjub:

— Ei, ei! Mina kassat käest ei anna!

Alles pikkamööda selgub Ekke Moorile, et eile pärast etendust on olnud siiski suurem pidutsemine ning nii mõnigi näitleja on läinud liiale. Teisi, jumalale tänu, läks kuidagi korda toivotada, ent tänase tsariosa kandja, neetud Janka Veeristi, on sedavõrd läbi, et seal ta nüüd vedeleb seinä ääres põrandal nagu laip. Küll hoiti ta nina all nuuskpiiritust, peksti jalataldu, ujutati veega, kuid kõik see ei aidanud midagi. Ainult vaht ilmus suule ja paaril korral hakkas nagu pisut inisema. Nüüd oli tarvis teha proovi, aga tsaari polnud!

Mornilt, igaüks omaette põrnitsedes, istutakse kaua ja liikumatult. Ent siis riivab direktor Ekma pilk Ekke Moori.

— Nii, ütleb ta otsustavalt nagu enesele, — seal see meie tsaar ongi!

Kõik pilgud pöörduvad äkki Ekke Moori poole. Tõepoolest, ehk saab poiss osaga kuidagi hakkama? Kuigi ta ehk luiskab, et on Hamletit mänginud, kuid kujult on ta näitlejaks sobiv. Pealegi pole see jumal teab kui suur osa, seal tuleb vaid sageli püha vanakese kätt suudelda ning ikka jälle keisrinna repliikidele vastata, et jah, jamuidugi! Ning kui osa veel kärpida? Nad ei too ometi siia mingit kõrget kunsti, nälg ja viletsus on nad maale kihutanud, mida siis nõuda? Nad ei hooligi, et näidend libiseks ladusasti üle lava, nad pole ometi tuntud kutselisest teatrist — jumal hoidku! Nad teenivad väevaga oma igapäevast leiba ning homme on nad jälle kaugel Ingerlandist — kas pole lõpuks ükskõik, missugune kuulsus jääb neist järele? Ning homme on Janka Veeristi jälle toibunud, kavas on parem näidend — mida siis hoolida?

— Härra kolleeg, pöördub direktor Ekma Ekke Moori poole, — teie olete me häda tunnistajaks — kas teie ei sooviks meid aidata ja täna esineda? Telliskivitehasest teatati meile, et tänaseks on täismaja kindlustatud, ega me saa mängimata jalga lasta!

Ei, ei, Ekke Moor ei taha. Mida nad õige arvavad! Ta pole hingeliselt selleks ette valmistatud, põrmugi mitte, ta tuli vaid selleks, et sõpradele head hommikut soovida ning pärida tervise järele. Ja siis — on ütlemata raske, kui mitte hoopis võimatu, ilma pisemagi proovita ja teksti oskamata kohe lavale tormata. Ta pole elukutselt näitleja, kaugelki mitte, ta on vaid kord mänginud Hamletit, kuid see oli juhus. Muidugi, tookord oli lilli ja plaksutus, pärast lõppu pidi eesriie viis korda tõusma — kuid siis istus ta ka osa kallal neli kuud ja töötas nagu härg. Ei, ei, tema tõrjub lahke ettepaneku tagasi, jah, muidugi!

— Kallis sõber, ütleb direktor Ekma paluvalt, — meil pole teist pääsu. Ning talent tuleb kõigega toime, talent võidab kõik. On sääraseid näitlejaid, kes muidu ei astugi lavale, kui pole osa silp-silbilt peas, nad õpivad üht osa aastakümneid ja mängivad oma elus vaid paar osa, kuid on teisi geeniusi,

ja ma eelistan neid, kes osa läbi lugemata tulevad lavale, improviseerivad nagu jumalad — ja võidavad publikut esimesest hetkest. Teie olete kindlasti seda liiki talent, seda on näha teie näost ja ilmest, ning ma pole iialgi oma inimtundmises eksinud. Ei, ei, teie ei tohi vastu rääkida, see on juba otsustatud. Ning kui direktor käsib, siis täidab iga aus näitleja direktori käsku tõrkumata, otsekui hääl oleks kostnud täevast ja jumala enese suust. Mõistate? Siin on raamat, teie osa on punasega alla kriipsutatud, lugege see läbi, sest tunni pärast algame prooviga. Ja nüüd minge aeda, ehk^h leiate vaikse koha — seal siis süvenege oma ossa!

Ekke Moor tõugatakse välja.

Eredasse päikesesse sattudes on tal esimeseks mõtteks Ingelandist põgeneda ning otsemat teed koju joosta. Kuid siis tuleb meele kümme krooni, mis ta eile varastanud; ta mõtleb ema söimule, pärimistele, tülile. Ning ta ohkab ja sammub aeda.

Jumal, missugust näotut loba ja naiivsust on siia raamatusse sepitsetud! See lehkab mustuse ja kasimatuse järele nii tugevasti, et Ekke Mooril on piinlik lugeda. Ta kavatses juba raamatut põõsasse visata, kuid seal tulevad direktor Ekma ja küürakas. Nad nagu aimavad, et nende ohver võiks põgeneda, ning ruttavad ta juure, et õppida osa ühiselt.

— Proov peab siiski ära jääma, seletab direktor Ekma. — Näitlejad on nii tülpunud ja pohmeluses, et keegi ei taha end enne esinemist väsitada. Arvame, et läheb niigi, mis seal ikka, jumal hoidku!

Ekke Mooril ei jää muud kui korrata mõttetu lauseid, mida sõbrad talle ette ütlevad, käia hüvakule ja vasakule, teha rumalat nägu, suudelda direktori kätt, kes õhtul peab mängima Rasputinit, ning teha sada lollust. Kuid ta on nagu biljardimuna, mis löödud liikuma, ning kõik ta tõrkumised ja protestid ei tähenda midagi.

Nii jõuab õhtu.

Ekke Moori kuuele ömmeldakse vasest nõõbid ette, kinnitatakse läikivad õlakud, antakse kullatud vöö ümber piha, kleebitakse ta näole habe ja vurrud — ning valmis ongi tsaar.

— Kuula vaid etteütlet, õpetatakse. — Oh jumal, see on nii lihtne ja kerge — korrata sõnu, mis tulevad kastist!

Segaste tunnetega astub Ekke lavale. Tsaari hääl on võõras ja kähisev, ta alles kardab midagi unustada, midagi tegemata ja ütlemata jätta. Ta tähelepanu ja silmad on kiindunud etteütletasse, sealt püüab ta üksikuid sõnu nagu žonglööri, kes paarikümmend eset õhku visates ei tohi jätta ühtki püüdmata. Kuid rahvamaja saal on tulvil, isegi seinadäred ja vahedki on inimesi täis kiilunud — sajad silmad vaatavad vaikselt tähelepanelikkuses, ning see annab noorukile hoogu ja julgust. Ta hakkab pikkamööda toibuma kohmetusest, kohanema olukorraga, süvenema ossa. Jumal, kui aga see tekst poleks nii mannetult vilets ja rumal! Ta hakkab juba pisut luuletama

ja improviseerima ning see teeb ta vabamaks ja sõltumatuks etteütlejast. Jah, muidugi, kas ta pole ennegi olnud valitseja keiser, kiikudes mõnel puuladval ning vaadates üle kogu ümbruse — ranna, lahe ja saarte?

Pärast esimest vaatust, kui langeb eesriie, jooksevad näitlejad kobarasse kokku.

— Suurepärane, ennenägematu! hüüavad nad kooris Ekke Moori piirates. Ei, see poiss on lausa võrratu, kuidas ta valitseb end, kui vabalt tunneb end laval, säärast juhuslikult leitud aaret peaks näitama Riigiteatri direktorile! Tõepoolest, nii hoopis ettevalmistamata lavale astuda, tihti improviseerida ja isegi teisi tegelasi hoogu viia — see on talent! Kas Ekke Moor ei soovi üht napsi, üht sigaretti, üht musi?

Algab teine vaatus — laval on keisrinna, tsaar ja Rasputin. Juba on lossi kostnud rahva häda ja viletsus, juba teatatakse rinde lagunemisest ja tagala laostumisest. On tunda suurt pinget ja kiirelt küpsevaid sündmusi.

Ekke Moor ei tea isegi, kust voolavad ta sõnad, nad tuleksid nagu isenesest, mõtlemata ja sundimata, sõltumatult temast, nad rivistuvad, moduleeruvad, kistes kord vaikselt ja anuvalt, kord paisudes vihaks ja raevuks. Ons see ekstaas, mis vallanud tema? Ta fookusse satub lauale visatud vaip, ta haarab selle narmastest ning hakkab neid sõrmede vahel sasima. Tõmbab siis vaiba laualt, astub rambi ääre ning, murest murtud, nagu kogemata, laseb vaiba langeda etteütleja kastile. Hull, lausa hull, kuid nüüd ta on saanud lahti mingist väga tüütavast ja vastikust, mis järjest teda segab ning lükkab ülesandest kõrvale. Nüüd algab ta oma monoloogi, tuliselt, veenvalt. Tõsi küll, need sõnad nagu ei sobiks isevalitseja tsaari suhu, need on pigemini revolutsioonääri tulised ässitused, kuid miks peab Ekke Moor rumalale autorile pimesi alluma, jääma kurdiks rahva hädadele-viletsustele? Kas ta ei või luua tsaari oma näo ja südame järele, talupoegade revolutsioonilist tsaari? Kas ta ei kuule juba tänavailt võimast internatsionaali, mis kostab siia lossi pehkinud saali nagu homse-päeva rõõmus kisendus? Miks peab ta end järjest alandama rumala talupoja ees, lakkuma ta käsi ja kordama vaid üht: jamuidugi, isake, jamuidugi!

Ta heidab pilgu Rasputinile, kelle vastik lõust on täis pulstunud habet ja inetut totrust. Ta sümpaatia pole siin, ei, sugugi mitte, ta kuuleb rahva tormitsevat voolu tänavail ning ihkab sinna.

Ja Ekke Moor, hull, astub rambi ääre, see vana, jõuetusest murtud tsaar. Ta heidab nüüd sõnu saali nagu tunglaid.

Keisrinna on ahastuses, Rasputin katsub midagi rääkida, kuid see ei aita midagi. Küll tiritakse teda ta kuuest ja haaratakse käisest, direktor Ekma, Rasputini osa kandja, katsub jõuga teda lava nurka lükata, kuid ta ei tunne Ekke Moori. Tsaar on ekstaasis, jäetagu ta rahule, kui tohib paluda! Ning rahvas saalis on vaimustuses, tihti katkestades tsaari kõnede voolu kauakestva aplausiga — nad pole iialgi näinud nii suurepära etendust.

Kogu näiteseltskond on kogunenud kulisside taha, kuulatakse hirmunult ja hinge hoides. Isegi küberakas on oma kassaga siia tulnud ning toolil seistes vaatab kui imesse. Taevane jumal tulgu appi — mis sünnib seal laval, see pole ometi nende näidend, see on midagi uut ja kuulmatut, improvisatsioon, milles kõik teised peale Moori on hoopis tarbetud — lihtsad, segavad ja määrdinud kulissid! Nüüd ruttab peaminister lavale, ta mõtleb veel viimsel hetkel etendust päästa, ta ruttab rambi ääre, kisub vaiba õnnetu etteütteleja kastilt ja lausub:

— Keiserlik kõrgus, troonipärija palub teid tungivalt oma juure kõrvalsaali!

Ekke Moor silmitseb peaministrit põlglikult.

— Minu koht on praegu siin! ütleb ta tõrjuvalt ja käskivalt.

— Siiski, siiski, keiserlik kõrgus! jonnib peaminister.

Kuid nüüd pöördub tsaar publiku poole.

— Kui kaua pean ma kannatama hoovkonna intriige? küsib ta pateetiliselt. Ta hääles on võltsimatut ahastust ja valu. Ning publik saalis on hämmastunud, ta on tsaari poolt.

— Maha Rasputin! hõigatakse äkki.

— Maha, maha, maha! käib laine läbi saali.

On näha venelaste õhkutõusnud rusikaid, ärevaid, punaseid nägusid.

Nagu suur traagik ringutab Ekke Moor tummalt käsi. Nüüd peab ta viimaks otsustama, nüüd on käes saatuslik hetk. Ta laup tõmbub kortsu, ta on alles kahevahel. Kuid siis jõuab ta oma raske hingelise võitlusega lõpule. Kuidas käitus Pilatus, kui rahva nõudmine muutus ägedaks, kas ta ei pesnud oma käsi ja ei täitnud rahva soovi?

— Maha Rasputin, maha! karjutakse saalist.

Ning tsaar on nüüd otsustanud — sündigu rahva tahtmine!

Otsustavalt astub ta Rasputini juure, haarab isakest turjalt. Kuid direktor Ekma ei kavatse säärase olukorraga leppida, ta rabeleb vastu, karjub, vehib, kutsub peaministrit appi.

Ei, Ekke Moor pole süüdi, et Rasputin lendab üle rambi ääre määratseva rahva keskele, ta tahtis teda vaid kulisside taha lükata, seda vastikut, lääget lõusta. See oli Ekma rabelemise süü, et sattus rahva omakohtu kätte.

Küberakas taipab lasta eesriide.

— Etendusel on lõpp! karjub ta kõigest kõrist, kuid ta hääli kustub üldisse kisasse.

Ekke Moori ülesanne ja suursaavutus on lõppenud.

Nagu unes astub ta tuigerdades lavalt tegelaste tupp, nagu unes näeb hirmunud, tummi nägusid — ja direktor Veeliks Ekmat, kes on jooksnud siia kriimustatud, verise näoga, rebitud riietega, habeme ja vurrudeta. Õnnetu näitleja langeb hingeldades toolile, ta väriseb alles hirmust ja läbielatud omakohtust — ning üle ta määrdinud näo veerevad pisarad.

Ekke Moor aga sammub välja õhe — tsaari riietuses ja habemes, ning ta hing on nii ütlemata tühi, nagu oleks ta viimse kui raasu enesest jätnud sinna lavale. Tal pole pisematki huvi, kuidas kõik see seal lõpeb ning kas rahvas ei hakka ootama ja nõudma kolmandat vaatust. Ta on neile annud kõik, mis ta hinge oli kogunenud, suurt joovastust ja ekstaasi, ning sellest peaks neile piisama.

Ta sammub kirikuesisest mööda, kus alles eile oli laat ja rahva sagimine, ta jääb hetkeks seisma — nüüd siis ollakse selle kõigega lõpul?

Ning ta väljub Ingelandist pooljoostes.

5

n pühapäeva hommik, endiselt kuum ja tuuleta.

Neenu on toonud piibli tapuaida, lauale laotanud valge lina ning loeb nüüd evangeeliumi väriseva, pühaliku häälega. Aat Elme, käed risti süles, kuulab tähelepanelikult oma käskijannat, silmad liikumatult sinises taevas, kus pole liikumas pisematki pilvelestakest.

Kuid Neenu mõtted pole siiski täna jumala juures. Sageli peatub ta lugedes, tekst läheb segi, ning siis hakkab ta põidlagaga otsima kadunud rida. Järjest viskab pilgu värava poole, kas ometi ei tule lõpuks too, keda ta nii pakiselt ootab.

Mis võis küll Ekkega juhtuda?

Ehk meelitasid lihunikud ta loomaaajajaks ning viisid linna? Ehk sattus, jumal hoidku, kaabakate küüsi, kes pussitasid ta surnuks ja heitsid laiba metsa? Või kukkus joodikute kilda, kes jootsid vaese poisi purju, ning nüüd ta ehk lamab kusagil kõrtsi pingi all, oimetu ja poolsumnud? Issand, taeva taadike, midagi koledat on siiski juhtunud, seda tunneb ema süda nii kindlasti. On juba kolmas päev, aga poissi pole ikka veel kodus.

Neenu heidab uuesti tilkuvad silmad piiblistse ning nüüd on ta lugemine nagu manguv palumine, et kõigevägevam hoiaks ta kallist poega ning tooks tervena ema rüppe tagasi. Ta hädal hakkab väriseva üha enam, üha sagedamini tõstab ta rästi silmade juure ning lõpuks ei suuda ta end hoopiski taltsutada.

Sa Issanda arm küll, poisil oli taskus vaid üks kroon, ning nüüd on ta kindlasti söömata-joomata ning nälginud kõhnaks nagu talvine lest. Miks sai oldud nõnda süd ametu ja lehma eest saadud raha tervena koju toodud — nagu ta sidus selle rätisõlme, nõnda see koju sai toodudki ja kindlasse panipaika peidetud. Lahtise raha eest ostis vaid Aat Elmele odava piibukese ning pisut tubakat ja siis jooksis ta, rumal, Üüve paati, arvates, et küllap poiss end ise koju veab. Isegi saia ei ostnud ta Ekkele, isegi vorsti

ega magusaid präänikuid mitte oma armsale pesamunale ja silmarõõmule — süd ametu, hoolimatu memm. Jättis poja hulguste ja päevavaraste kilda ning nüüd need järeldused ongi siin!

Sedamoodi küll, ja nüüd ei häbene ta sel kallil pühapäeva hommikul pöörduda armsa Issanda poole palvega. Nagu võiks ja tahaks Issand aidata sääraseid süd ametuid inimesil!

Ning Neenu puhkeb nutma.

— Loe sina, Aat, ütleb ta murtuna, — mina ei seleta enam kirja. Ere päike kisub vägisi vee silma.

Aat Elmest pole aga suuremat lugejat, eriti nüüd, kus hoiab kummaski peos kingitust, ühes piipu ja teises tubakat. Ta pole veel katsunud suitsu uuest piibust, on nii õnnis hoida peos seda nii puhta ja läikivana ning aeg-ajalt talle jälle pilku heita. Nii võtab Neenu uuesti piibli enese kätte.

Ent siis kuuleb ta värava kriuksumist ja hüppab püsti. Ehk ometi viimaks Ekke?

Ei, see pole Ekke, see on keegi võõras kroonumees kuldseis õlakutes ja nõõpides, see kannab habet ja vurre ning on vana — mida peaks küll härra siit tahtma? Ingelandi konstaabel ta pole, metsaülem kah mitte, ehk on mõni eksinud mees linnast ja tuleb pärima teed mõnda suuremasse tallu.

— Tere päevakest, ütleb võõrab sõbralikult.

— Tere, tere, vastab Neenu viivitades. — Kas härral oli asja või muidu nii?

— Ikka pisut oli, naerab võõras ja istub koduselt hüti lävele.

— Ah pagan! hüüab Neenu äkki rõõmsalt. See on Ekke, see on mu poeg Ekke. Muidu poleks tundnud, kuid hääl andis petise ära. — Mis kometit sa mängid, Ekke, miks oled habeme endale ette kleepinud ja kuuetele ömmelnud kroonumehe õlakud?

Ta on hoolitsus ja siirus ise, ta kallistab ja tiirleb oma logardist poja ümber — nagu kana, kes kulli küüntest on päästnud oma ainsama tibukese, nüüd on ta rõõmust tobe ning ei tea, kuhu varjata oma südame armu, kas vasaku või hüvaku tiiva alla: kus oleks tal hubasem ja soem?

— Aat, Aat! hüüab Neenu ärevusega, — mine kohe vaatama, kas saun on eilsest õhtust veel küllalt soe? Ei, ei, kuhu sa, meeletu, tormad, ega seal leili ikka enam ole, oota veidi. Küllap tahab Ekke ka vihtuda ja end mehe moodi rookida — võta juba kohe puud kah kaasa ja viska kerise alla. Ning ojast too vett juure — küllap on loputuseks seda rohkesti tarvis.

Ekke Moor kuulab ja ta üllatusel pole piiri. Siis nõnda võetakse vastu kadunud poega? Ei sõimu, tülitsemist ega ainsamat sõna varastatud kümnest kroonist. Ehk pole memm kadumist märganudki? Ning mahe, hubane tunne asub Ekke rinda — tore memm on temal, oh kui tore memm! Ja pühapäeva hommik on nii vaikne, kodune ja pühalik, see tungiks nagu ihu ja hinge nii uimastavalt ja rammestavalt, et tahaks heita lõhnavale murule,

kummeli aroom ninas, põlved vastu taevast, ja kinnisilmi tunda läbi laugude päikese suurt helendust.

— Võta nüüd, maitse nüüd, kiirustab Neenu. Ta on Ekke ette murule ladinud piima, leiba, suitsuangerjat, soolatud silku, ta on aidast toonud kogu sinki, mida oli vaid pisiraasuke ja mida hoidis pidulikumaks puhuks, ning küllap nüüd arvas, et see puhk on just täna õnnelikult saabunud.

Ning kui Ekke on söönud ja joonud, jookseb Neenu puhta pesu ja uue vihaga.

— Tule nüüd, tule nüüd, ütleb rõõmsalt, — tahan sinu, logardi, ise puhtaks rookida!

Nad astuvad üle saunaläve — magus, köditav lõhn tungib Ekke ninna. Ah pagan, küll on saun tore pärast Ingelandi hullu rassimist. Nüüd saab ta ometi lahti oma rumalast habemest ja grimmist. Ei, oleks siiski huvitav teada, kuidas lõppes too asi? Kas pidid mängima ka kolmandat vaatust või piisas publikule juba kahestki? Nad võisid ju edasi mängida, kui rahvas seda nõudis. Tsaar oli oma etteastega valmis, Rasputin karistatud, nüüd võisid keisrinna ja peaminister improviseerida veel epiloogi, et seletada, mispärast kõik see nõnda juhtus. See on ju nii lihtne.

— Kuhu põrgu sa ometi kadusid? uudishimutseb Neenu, oma poega küürides ja vihtudes. — Sa neetud ussipoeg oled vist nõnda koledasti laaberdanud, sest sul pole enam nägu ega tegu. Vaata, kui olen sinu, hullu, puhtaks rookinud, siis saad säärased vitsad, missuguseid pole sa uneski unistanud. Või kaduda kolmeks päevaks, laaberdada mööda maad ja sigat seda, et memm sul kodus töinaks ja haletseks logardit? Oota vaid pisut veel, või tahad otse praegu kapaga pähe, sa tänamatu, sa vilets, sa jumalast hüljatud logard?

— Tegin Ingelandis teatrit, seletab Ekke.

— Tegid teatrit, ikka tõsiselt? imestab Neenu. — Kust oled seda õppinud? Kui olin alles noor, viis isa mind tihti linna teatrisse. Kas tead, seal oli vahel nii lõbus, et pidin naerma vatsa rebenemiseni. Ning mida sa mängisid, kas suurt osa?

— Mängisin tsaari, ütleb Ekke.

— Või tsaari? imestab Neenu. — Ning oli edu?

— Oi memm, uhkustab Ekke, — seda tormi ja poolehoidu oleksid sa pidanud nägema. Nad tahtsid mind joovastuses nahka panna. Rahvas oli lausa hullunud, pärast etenduse lõppu kandis ta mind rahvamajast välja. Läbi kogu Ingelandi kanti mind, usu, memm, nad oleksid mind kodugi kandnud, kuid mul oli pisut ebamugav nõnda õhus kõlkuda, aga Ingelandist meie koduni on oma paarkümmend kilomeetrit. Mõni hetk rahva õlgadel kiikuda, see on kena ja suur au, kui aga sinna pikemaks jääda, tead, memm, on lausa ebamugav ja vastik. See on hullem kui paadis tormi ajal. See-

pärast, kui olime Ingerlandist läbi, saatsin rahva tänuga tagasi ja tulin jala koju.

— Sa ehk valetad, raisk? kahtleb Neenu.

— Ei tea milleks? on Ekke haavunud. — Ega ma end neile pakkunud. Nad ise tulid mind paluma, sest olid hädas ja ilma minuta poleks etendust üldse olnud. Nad olid seal säärased joodikud — nagu hakkasid endale kõrri kallama, nii polnud enne peatust, kui langesid nagu sõnnid meelemärkusetä pörandale. Kogu nende tuba haies viinast ja laipadest, tõsi jutt, memm! Seepärast, kui nägid üht kainet ja ausat inimest, polnud mul enam mingit pääsu, kui aga veel mu mängu nägid, pakkusid kohe Riigiteatrisse kohta ja suurt palka. Vaevu sain sealt tulema, sest ega ma tahtnud nende palka, lausa naeru ajasid peale!

Ent nüüd on viimaks Ekke puhas, memm on teda küürinud ja vihtunud, uuesti küürinud ja uuesti vihtunud, nüüd vaid veel leige ojaveega üle lõputada ning valmis see poiss tal ongi. Ta saab puhta, linase pesu, see liibub jahedana ihu külge ning on värskendav nagu kompress.

Neenu silmitseb poja kuube ja hüüab tapuaeda:

— Aat, too kojast kääre ja niiti!

Ning kui ta on kiskunud kuelt inetud õlakud, ette õmmelnud uued nõõbid, puhastanud ja pressinud ülikonna, on Ekke, tema logard, nagu kirikusse õnnistamisele sammuv leeripoiss. Armunult silmitseb ta poega ja lausub:

— Nüüd siis uuesti piibli manu!

Rõõmsa, rahuliku ning tänuliku südamega hakkab ta jälle lugema apostleid, ning pühapäeva vaikne hommik muutub veelgi pidulikumaks ja pühalikumaks.

Ent Ekke ei kuula apostleid — ta pilk libiseb üle vaikse lahe, kus ei liigu praegu ühtki paati, on vaid suur sillerdus ja kiirgus ning mõni tiirlev meripääsuke mõõtmatul, tukkuval veel. Järsku ta kuuleb, kuidas naabertalus veeretatakse vanker hoovi, rakendatakse hobune ette, tulevad inimesed kojast. Ta muutub tähelepanelikuks ning vaatab sinna. Nõnda see ongi — Toomas Üüve oma naise Engega sõidavad väravast välja — küllap Ingerlandi kirikusse.

Järsku hakkab Ekke naerma.

Memm tõstab ehmunud silmad — kuidas see patune julges piibli man naerda?

— Kas tead, memm, mis sai Toomas Üüve mustlaselt ostetud hobusest?

Ja kui ta on jutustanud loo Džabost, naeravad nad kaua ja südamlikult. Neenu rappub naerust, haarab kõhust ja pühib pisaraid — siis tõesti ikka? Sai sada krooni vastu pükse, nii et tolm taga? Memme pisikesed silmad on kui täis liuad, kust voolab lusti ja rõõmu üle ääre — hohoho! Ega sa valeta, ussipoege?

H. RAUDSEPP

VEDELVORST

**NOOR-EESTI
KIRJASTUS.**

E. Ole: H. Raudsepa „Üedelvorsti“ (1932) kaas

**AUGUST
JAKOBSON**

**VALLU
T AJAD**

ERNST SÄRGAVA

KOGU
TUD
TEO
SED

KIRJASTUS OSAÜHING „LOODUS“

**JUHAN
SÜTISTE**

**EESTI KIRJASTUSE KOOPERATIIV
TARTUS**

H. Mugasto: J. Sütiste „Päikese ootel“ (1935) kaas

Aat jääb võõrastavalt vaatama kaht naerukrambes visklevat inimest — kuidas siis nõnda, mõtleb ta kurvalt, oli parajasti juttu tollest, kuidas Tehvanus kuulutab jumala sõna ning visatakse kividega sunuks, ning äkki see naer? Ning Aat Elme sammub kurvalt sauna poole — ehk võib juba oma voodit sinna sisse tõsta?

— Jatkub vist tänaseks, ütleb Neenu, piiblit kinni lüües. — Kuid seda ma sulle ütlen, võrukael, see lugu mustlasest ja Üüvest jäta hoopis enesele, seda ei tohi mööda küla laiali kanda. Kui naaberperemees tollest kuulda saab, pole meil enam elamist. Kuri mees on Toomas Üüve, kui hakkab viha kandma, ega ta siis jäta — nagu uss, kes läheb küll talveks magama, kuid järgmisel kevadel nõelab ikkagi ära.

Neenu seob räti kindlamini pähe, kohendab end — ta on oma jutuga pisut hoogu sattunud.

— Mis tal viga kuri olla, ütleb, — ta on rikkam mees kogu rannakülas. Kuid egas tal alati fuksiad aknal õitsenud, polnud aknaidki, kuhu sääraseid lilli paigutada. Kui olin alles noorem, seisis me naabruses samasugune piisike suitsuhütt õlest katuse ja peopesa-suuruse tapuaiaga. Toomas Üüve oli vaene kalur, käis merel ning sõi headel päevadel soolasilku, aga kui tulid kibedamad ajad, oli näljas nagu teisedki siin rannikul. Ent siis juhtus nõnda, et ühel tormisel päeval hukkus me rannal võõramaa laev. Mehed meil ei saanud selle vastu midagi — küll lükkasid ikka jälle päästepaadi vette, kuid torm viskas selle kui mõruda suutäie tagasi kaldale. Sügiseses rajus käis laine kõrgelt ja võimsalt, sääraseid mägede ahelaid olen harva näinud. Meie vaatasime kaldal, meie jooksi me abitult edasi ja tagasi, kuid parata polnud midagi. Laev peksti sodiks ning siis hakkas uhtuma laiup me randa. Need olid võõrad mehed ja neil oli must ihu — Issand, missuguseid inimesi küll ei looda siia maailma. Ja viimaks paisati ka laeva kapten randa, see elas veel pisut. Toomas Üüve võttis ta kohe oma hoolitsusse, kandis oma hütти ning seal tema varandused siis tulidki.

— Luiskad, memm! hüüab Ekke vahele.

— Mitte ei luiska, sa võllaröög! lausub Neenu tuliselt. — Võin käe panna piiblile ja vanduda kõigi pühakute nimel!

Ent ta vaid vaatab piiblile, kätt sinna asetamata.

— Aga kust pörgupõhjust ta muidu oma rikkused kokku kraapis? Kas näed kogu ümbruses ühtki säärast talu? Niisugust uhket maja, lauta, kakskümmend piimalehma, hulk vasikaid, sigu, lambaid, kanu, parte? Kust täevast see äkki rüppe langes? Ning kas oled käinud ta põldudel — kuidas seal viljad lokkavad, kasvavad, õitsevad, lange või põlvile ja kutsu appi. Vaata, kui too kapten siiski ei toibunud, vaid usaldas oma hingekeese Issandale, tuli ta viia Ingelandi kabelisse. Ning siis selguski, et kapteni taskuis polnud ühtki senti, ainsamatki punast senti — kas seda on enne nähtud? Paberid olid, dokumendid olid, isegi nuga oli taskus, kuid raha ei kübekestki.

Isegi madruste juures leiti, kellel rohkem, kellel vähem, aga kaptenil polnud isegi sõrmust mitte. Tookord olime imestusest tummad, aga Toomas Üüve ütles, et parata pole midagi, ta matab kapteni oma kulul, küll hiljem kapteni sugulased tasuvad temale selle heateo. Toomas Üüve — ja oma kulul! naersime juba tookord seda asja.

— Muinasjutt, ütleb Ekke.

— Või nõnda?

Väike, käbe eit ajab end sirgu, pisikesed silmad põlevad vihast.

— Või muinasjutt, räägid sa, ussipoeg! hüüab ta raevunult. — Ja seda julged sa ütelda mulle, oma emale? Oota aga, nadikael, kui võtan jälle rooviku ning proovin su siledat selga, nagu enne laata, mis? Võib-olla maitseks see keretäis? Aga kas ka too on muinasjutt, et Toomas Üüve tõi Ingerlandist endale naiseks rikka kaupmehe tütre? Ning siis räägiti, et kirst, mille ta kahe hobusega koju tõi, on täis puhast raha, ikka pakk paki kõrvale nagu auravaid saiapäitse, peale selle kulda, hulk kulda. Oli inimesi, kes oma kõrvaga olid kuulnud, kuidas kirstus midagi kõlises ja veeres, kui see nelja mehega kotta tõsteti. Muidu polnud ta tahtnud naist võtta, andku aga kaupmees puhtalt välja kõik see tagavara, mis on hangeldades kahekümne aasta jooksul inimestelt kokku kraapinud. Niisugune mees on Toomas Üüve.

Nüüd märkab Ekke naabertalus liikumist — midagi valget ja roosat liikus seal sirelite vahel.

— Oota pisut, memm! hüüab ta hinge hoides ja põnevalt vaadates.

Kuid see valge ja roosa haihtus ja ei kordunud.

— Hea küll, ohkab Ekke pettunult, — räägi edasi.

— Nojah, ütleb Neenu, hoost kõrvale löödud, — ega mina neid Üüve asju pea teadma. Juba ammu kavatsen ehitada kõrgema tara meie vahele, et poleks üksteise õue piilumist ja kuulamist. Nüüd vaata lausa naabri hinge ja rahakotti ja siis tulevad need kadedused ja vihastamised. Ega mina hakka vanduma, et kõik see oli nõnda, aga mitte teisiti. Aga hooned tõusid, loomad tulid lauta, iga nädal toodi Ingerlandist uus masin ning nüüd on jõukus käes. Kaks korda päevas viiakse suured piimakarrad üle lahe Ingerlandi, igal hommikul ja õhtul väljub mootorpaat. Ning fuksiad õitsevad aknalauadadel isegi sulaste ja teenijate tubades, kõik kohad on neid täis. Kui aga mina läksin kord küsima, et kallid naaberperemees, anna ka mulle üks oksake, panen vette, kasvatan juuri ja pistan siis kasvamiseks potti, kas arvad, et andis mulle oksakese? Ei annud, naeris vaid ja ütles, et mida sa, vanainimene, teed lillega! Nõnda ütles ta, nagu minu silmad ei ihkakski pisut ilu ja nina ei igatseks vahel lõhnata lilli!

Ent nüüd haarab Ekke uuesti ema käest.

— Oota, ole vakk! hüüab ta sosinal.

Midagi valget ja roosat vilkus seal uuesti.

— Kuule, Ekke, mida sa piilud naaberaeda? küsib Neenu.

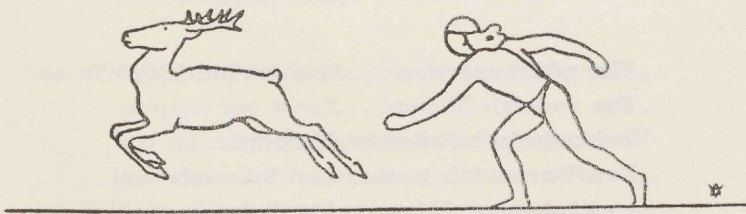
— Ei midagi, memm, räägi edasi, ütleb Ekke kurvalt.

Räägi jah, pahandab memm, kuidas sa räägid, kui sind järjest käest haaratakse, vakka sunnitakse ning su sõnu luiskamiseks peetakse! Kuid täna on kalli pühapäeva ilus hommik, täna saabus ta kadunud poeg, see võlla-roog, — ta tahab olla siiski leplik ning rahulikus jutlemises oma pojaga aega viita.

— Nõnda jah, ütleb ta otsekui mutt uut urgu ajama hakates, — ega too pereainegi pole kuigi väärt inimene. Uhke ja upsakas, kui vahel hõikan hommikul üle tara, et head päevakest, kallid naaber, pöörab ta mulle selja — ei, ta pole kuulnudki.

Kuid nüüd on Ekkel küllalt memme jutust, ta jookseb väravast välja. See oli Eneken, kes sammus metsa poole — valge ja roosa!

(Järgneb.)

Mereleminejad

Koit külmades tuultes ju selgemaks saamas,
 linn suitsude laamas
 öötuledest kustub kui tähtedest taevas.
 Aohämaras liiguvad murdund vood
 ja kostavad nukrad harmoonikalood
 kail kõikuvast laevas.

Linn liikvele ärgand, kuid sadam on tühi,
 sest meri peab pühi
 ja kinni kõik kaugema koosiga liinid.
 Aur harva veel tõuseb või paisub seil,
 kui vetegi kaugele kutsuvail teil
 vaid sõda ja miinid.

Ent laulugi liitub ja löötspilli looga —
 kui rõõmsama hooga
 iil sikutab plagu ja laksutab nõöri.
 Laev klaaritud; masinast müdiseb aur:
 Hispaania-reisule pööramas „Kaur“
 on taas oma vööri.

„Vist päästame otsad... kui mehed kõik siin on.“
 „Kus vedeleb Siimon?...“
 Veel ruttu ja hüüdemist üle parda.
 „Kaur“ naksutab trosse; tuul loksutab vett.
 Ja meeskonna rüht nagu kinnitaks, et
 nad surma ei kardad.

Põikuulitsal plangu ja aitade vahel
on tõttajal kahel
samm jooksune tuhklikuks sõidetud lumes:
mees otsekui põgeneks millegi eest,
ja tüdruku silmad on kalkvel veest,
hirm hõõgavas jumes.

Kui pahvatab huile — „Kaur“ lahkumist teatab —
mees tüdruku peatab
sääli varjus, kus kostab vaid lainete uhtu.
„Kas, Siimon, veel üldse mind kunagi näed? ...“
Mees tõstab ta õlule karedad käed:
„Eks mõndagi juhtu ...“

Ja lahkuja pöördub, et rutata laeva,
kuid hingetult aeva
ta sülle siis murduvad lohutud nuuksed.
Ei sõnagi. Hammastest veristub huul.
Rätt libiseb. Heiluma tõstab tuul
ta heledad juuksed.

Mees taandub, ja tüdruk vaob vastu aita —
ei rahune vait ta,
vaid nuukses veel luksuks kui põlgus tal aeva:
„Su süda on nagu see lumitand müür!“
„Ei silmavees murdu mu elutüür ...“
Ja Siimon läeb laeva.

On päevaks ju selgunud hahetav agu,
kui voogavat vagu
laev künnab kui söödile — mustjale veele.
Ja Siimoni tüdruk vaid vaatab kail,
kuis lähel ju avaram lainete lail
viib kaurlasi teele.

Ees murduvad lained ning kiilvesi peras
ju tume kui teras,
ent meestel on meeled veel kahepaiksed:
on tuttav küll rinna all pardapuu õõts,
kuid südameid kiusab see leelutatav lõõts —
kõik endas ja vaiksed.

„Veel eilseile teile kui kipuksid kannad...“
„Ju kaovadki rannad...“
„Las uppuda linn — meie kodu on laevas...“
Pea enam ei torne, ei lumiseid maid —
jäab vaadata ääretu meri vaid
ja tumekas taevas.

Eemal

Kui kuu on selge üle lumes maade,
saad vaikseil teil kui endast hajuda
ja avaruste rahus tajuda,
kuis kõike valvab igavene vaade.

Ja kuhugi ei kosta ükski hõige,
ei ole sõnu ega nimesid —
ei võimatusi ega imesid:
kõik nagu on, ja ainult nii on õige.

Ei miski millestki ei ole noorem,
kui tunda aja teede rannatust.
Ei ole õnne ega kannatust
ja liiga ränk ei ole ükski koorem.

Ei ole võitu maha lastud veres,
ei kaotust mõõga läbi langedes.
Kõik saatused kui helbed hangedes,
mis kevad äratab kord selges meres.

Prohvet

Jälle ta turul longata kõigub —
vasak jalg lihast ja luust,
parem puusani puust —
ja kuulutust hõigub:

„Varsti, omnia ubique,
näete: järsku kui pikne
tuleb lunastus uus —
kuulge, kel kõrvad on kuulda!”

Matab tuisune tuul ta
sõnu kahvatus suus.

„Taeva Vaimus ja Väes
varsti see tund on käes —
keset tormi ja tulepöörist
kellad kõik kõlavad kooris
ja keegi ei tõmba nõorist...”

Tunglevas rahvavooris
raske tal hoida karku.

„Tänaseid suuri ja tarku
näete silmili maas
needmas enese sündi...”

Prohvet peatub ja taas
keegi ulatab vaskse mündi.

„Tõtt aeva kisatakse —
sõna ei kardagi püssipauku!
Silmade pistjad visatakse
lõukoerte auku!”

Juba kaugemalt
kostab kuulutus raugevalt.

„Õigus võtab end üles ajada
vale ja surma saastasi,
rahuriiki et rajada
tuhandaastasi...”

Läbi tuisuse tuule
turg teda enam ei kuule.

Eesti raamatu kaaneilustustest

1

uba teisel sajandil pärast Kristuse sündimist, millal rulli hakkas asendama koodeks, kokkumurtud papüürus- ja pärgamentkäsikiri, s. o. raamat enam-vähem lähedasena tänapäeva kaustale, on tegeldud ka raamatu kaane või tiitellehe kaunistamise küsimusega. Käsikirjalise ja pärast trükikunsti leiutamist trükitud raamatu arenemisega on käsikäes käinud ka raamatu välise kauniduse eest hoolitsemine.

Trükikunsti hälliks on Saksamaa. Sealt on see levinud kogu maailma. Kuna meie ajalooliselt oleme õige tihedas kokkupuutes saksa kultuuriga, siis on see vajutanud oma pitseri ka meie raamatu välimusele. Esimesed eestikeelsed raamatud on trükitud Saksamaal ja said seal endale ka tolleaegsete saksa raamatute välimuse. Üldiselt aga teame, et 17. ja 18. sajandil ilmunud raamatud lasti müügile peamiselt köites. Hoolitseti seega mitte niipalju nende kaante kui tiitlite ilustamise eest. 19. sajandil trükiti raamatu kaaned aga sageli sama lao või klišeega, millega tiitellehtki.

Ajaloolistel põhjustel jäi Eestis kauaks ajaks trükitoöstus ja raamatute kirjastamine sakslaste privileegiks. On siis ka loomulik, et nende poolt valmistatud eestikeelsed raamatud oma välimusest olid saksapärased. Selliste vanemate raamatute tiitlite näidetena võiks mainida H. Stahl'i jutlusraamatu „Leyen-Spiegels'i“ kaant 1649. aastast, esimese põhja-eesi murdelise „Uue Testamendi“ tiitellehte 1715. aastast, eestikeelse piibli esimese trüki tiitlit ja palgalehte 1739. aastast, Fr. Arvelius'e teose „Üks Kaunis Jutto- ja Õppetusse-Ramat“ tiitellehte 1782. aastast ja O. V. Masingi aabitsa tiitellehte aastast 1795.

Kõik need tiitellehed on varustatud ilustustega ja liigselt üle koormatud tekstiga. Majuskolid ehk suurtähed on enamasti rikkalikult ilustatud keeruliste peenikeste joontega, nagu see keskaja käsikirjaliste raamatute pärandusena oli tol ajal kombeks fraktuurkirja juures.

Kuni 19. sajandi keskpaigani veeti meile raamatu illustratiivne materjal enamikus sisse Saksamaalt, seega ka kõik raamatu kaane ilustamiseks tarvitatud tüpograafiline materjal, samuti suurelt osalt ka puu- ja vasegravüürid ning vinjetid olid välismaist päritolu. Esimesed iseseisvamad raamatukaane ilustamise katsed meil pärinevad 19. sajandi keskelt, millal balti kunstnik Fr. L. v. Maydell 1840. aastal asutas Tartu puulõike-technika õppetöökoja. Sealt said mõnedki eesti soost graafikud oma esimesi virgutusi ning õpetusi, sest Maydell kasutas oma töis rohkesti eesti aineid.

Suurt mõju see kool aga siiski ei suutnud avaldada meie raamatu välimuse omapäras-
tumisele. Kuni sajandi lõpuni jäi valitsema saksa import — nii maitstes kui ka materjalis.

Meie ärkamisaja tähtsamad raamatud on enam kui tagasihoidliku välimusega. Näiteks
võiksime tuua Fr. R. Kreutzwaldi „Kalevipoja“ esimese eestikeelse trüki kaane, mis trü-
kiti Soomes, sama autori „Viru lauliku Laulude“, L. Koidula „Emmajõe Õpik I“, Fr. Kuhl-
barsi luuletuskogu „Wastse laulo ja kannel“ ja E. Bornhöhe „Tasuja“ esimesi trüki kaasi.
Need kõik on äärmiselt lihtsad ja valmistatud trükitehniliste abinõudega. Varasema aja-
järgu raamatukaantest eraldab neid ainult asjaolu, et need pole enam tekstiga liigselt
üle koormatud, ka majuskliid on ilustamata. Kuid neis valitseb siiski teatav stiililine üht-
lus, mis on iseloomulik meie tolleaegse raamatu kaanele.

Muudatus meie raamatu välimusse tuleb alles sajandi viimsel veerandil. Selleks
ajaks olid juba mitmed eesti kunstnikud omandanud ksülograafilise kliše'e ehk puulõike
valmistamise tehnilise oskuse, nii et nad võisid raamatu kaasi illustreerides kasutada oma
ainet ja fantaasiat. Viljakaim neist oli Eduard Magnus Jakobson, kes illustreeris roh-
kesti oma venna C. R. Jakobsoni teoseid. Näiteks võiks mainida C. R. Jakobsoni noodi-
raamatut „Wanemuine Kandle healed“. Samuti olid nad võimelised tsinkograafilise kliše'e
valmistamiseks vajalikkude originaalkaanejoonistuste tegemiseks. Näiteks olgu mainitud
K. E. Söödi „Rõõm ja mure“ 1894 Tõnis Grenzsteini originaal-illustratsioonide ja
kaanega. Järgnevalt tuleks siin mainida M. Pukitsat, kes oli meil raamatu kaane jaoks
esimeseks mitmevärvilise puulõike kliše'e valmistajaks. Esimeseks mitmevärvilise piltkaa-
nega raamatuks oli meil K. E. Söödi luuletuskogu „Mälestused ja lootused“, mis ilmus
1903. aastal. Tolleaegse parema raamatukaane näitena olgu mainitud veel G. Suitsu toi-
metatud koguteose „Kiired“ teise ande kaas.

Märgatava tõusu meie raamatukaante kunstilise tasemesse tõi „Noor-Eesti“ liikumine
käesoleva sajandi alguses. Siis pääsis osaliselt mõjule rahvakunstile rajatud rahvusliku
kunsti loomispüüdeid, milles pioneeriks oli Kristjan Raud, kes raamatu-illustraatorina oma
parima andis „Juhan Liivi Luuletuste“ illustratsioonides ja kaanes aastal 1910. Mainida
võiks ka H. Laikmaa album „Edasi I“ kaant 1905. aastast. K. A. Hindrey joonis-
tatud kaanenäidetena mainigem tema rohkete lasteraamatute kõrval eriti „Võitluse päi-
vil“ kaant aastast 1905 ja A. H. Tammsaare „Pikkade sammude“ kaant aastast 1908.

„Noor-Eesti“ liikumisega kaasa läinud kunstnikud valmistasid pea kõik kunstipära-
seid raamatukaasi. Mainida tuleks siin eeskätt kunstnikke Nikolai Triiki ja Konrad Mäge,
kes mõlemad valmistasid rohkesti nägusaid kaasi nooreestlaste väljaannetele ja ka teiste
kirjanike teostele. Selle ajajärgu huvitavamate ja iseloomulikumate raamatukaane näi-
detena võiks mainida: N. Triigi kaant „Noor-Eesti“ ajakirjale 1910 ja III ning V albu-
mile 1909 ja 1915 ja G. Suitsu „Tuulemaa“ esimesele trükile, Ansomardi „Elu-pudemetele“
1909, E. Vilde „Muuetele“ 1914 jt., K. Mäe kaasi teostele Anton Hanseni „Vanad ja
noored“ 1913, J. Kärner „Tähtede varjud“ 1913, „Jakob Tamme Lugulaulud“ 1914 jt.
Peale nende kahe tuleks mainida veel O. Kalli kaant Eduard Vilde „Mäeküla piima-
mehe“ esimesele trükile 1916, P. A. Reni kaant Mait Metsanurga „Orjade“ esimesele trükile
1912; A. Uuritsa kaasi M. Sillaotsa „Algajatele“ 1912, K. E. Söödi ja G. Suitsu „Eesti
luulele“ 1910 ja M. J. Eiseni „Eesti muistseile vägimeestele“, A. Janseni kaant E. Vilde
„Tabamatu imele“ 1912, A. Tassa kaant V. Ridala „Kaugeile randadele“ jt.

Maailmasõda ja sellele järgnenud revolutsioon tegid väga raskeks hoolitsemise raa-
matu kauni välimuse eest. Kuid siiski püüab „Siuru“ kirjanduslik rühmitus hoida raa-
matukaante kunstilist taset endises kõrguses. Koos siurulastega kerkis raamatuillustraatorina

esile ka uus jõud — Ado V a b b e, kes oma abstraktse vormikäsitlusega tõi eesti raamatukaane illustatsioonidesse futuristlikke ja ekspressionistlikke sugemeid. Tema selleaegsete rohkete raamatukaane-ilustuste iseloomulikumate näidetena võiks mainida Henrik Visnapuu „Amorese“ esimese trüki kaant 1917, „Siuru“ II albumi kaant, M. Underi „Sinise purje“ kaant jt.

Eesti riikliku iseseisvumisega hakkas meie raamatutoodang kiiresti kasvama. Kahjuks käis aga selle kiire tõusuga esialgu kaasas meie raamatu tehnilise välimuse langemine. Rohkesti ilmus ainult trükitehnilise kaanega raamatuid. Kuid aegamööda tehniliste ja majanduslike võimaluste ning trükipaberi paranemisega on muutunud paremaks ka meie raamatu välimus.

2

Enamik meil tänapäeval ilmuvaid ilukirjanduslikke teoseid on kaaneilustusega. Harva kohtab veel mõnel romaanil, novelli- või luuletuskogul lihtsat trükitehnilist kaant, või kui seda juhtub, siis on trükikunst katsunud seal pakkuda oma parimat ning keskpärase kunstniku kaanejoonise näguselt ja sobivuselt ületanud.

Kunstnike valmistatud kaasi võiks jagada üldiselt kolme liiki:

1. plakatstiili värvi- ja joontemängud, harmooniad ja disharmooniad;
2. piltkaas, milles tahetakse edasi anda mõnda olulisemat või tüüpilisemat momenti raamatu sisust;
3. puht kirikaaned.

Millised neist on õigemaid ja otstarbekohasemaid raamatu kaaneilustamise viise, sellele saame vastata alles siis, kui meile on selge, milleks on raamatul kaas, eriti kaanejoonis.

Raamatu kaas pole mitte üksnes sisulehede kooshoidjaks ega nende kaitseks, vaid sel on ülesanne ka raamatut esitada. Kaas on raamatule ostjate juuremeelitajaks, samuti kui lillil õiekroon mesilaste ligitõmbamiseks. Aknal kümnete raamatute seast paistab silma kõigepealt see, mille kaas on hästi, omapäraselt ja silmatorkavalt konstrueeritud. Seega pole kaane ülesanne mitte jutustada teose sisu, vaid tõmmata ainult raamatule e s i a l g n e t ä h e l e p a n u.

Kaane juures tulevad kõnesse seega üldised tähelepanu tingimused, mida on uuritud eksperimentaalsel teel. Andmeid selle kohta leidub reklaami-psühholoogias.

Üldiselt on kindlaks tehtud, milline värv või värvide kombinatsioon köidab eriliselt tähelepanu. Seega täidab plakatkaas paremini ja edukamalt oma ülesannet kui puhtjutustav piltkaas. Kui aga piltkaane juures on silmas peetud plakati nõudeid ning pearõhk pole paigutatud mitte sisu jutustamisele, vaid pildi meeldivusele, värvierksusele, ligitõmbavusele, siis täidab ka piltkaas täiel määral oma ülesande ning toob raamatukaupluse vaateaknale vajalikku vaheldust. Kirikaas, kui ta tähed küllalt selgelt ja loetavalt joonistatud, äratav ka küllaldaselt tähelepanu. Kahjuks on meil aga seni rohkkesti kasutatud halbu piltkaasi ja häid nii pilt-, kiri- kui plakatkaasi pole meil ülikülluses.

3

Plakatkaane kohta on maksvad selle kunstiala seadused.

Plakatkaane joontes, laikudes ja pinnajaotuses peab olema teatud sisemine rütm, harmoonia ja tasakaal. Joontel ja pinnaasetusel peab olema tarbekorral teatud varjatud mõte või sümboolika, kuid esjoones peab plakatkaas mõjuma oma värviliste pinnajaotustega.

Parema plakatkaanena mainigem kõigepealt J. V a h t r a konstrueeritud A. Jakobsoni „Vaeste-patuste alevi“ esimese trüki kaant, kus mustast parallelogrammist käib läbi kaks punast joont. Miks ei või see must nelinurk sümboliseerida Vaeste-patuste alevit kõige selle mustuse ja räpasusega ning punased jooned selle peatänavaid — elu tuiksooni?

Kaas on lihtne ja efektne. Ka kirjade tasakaal on kooskõlas ja õnnelikult seotud joo-nise tasakaaluga. Joonis ilma kirjadeta kukuks pikali ning kisuks kaasa endaga ka raamatu, kuid koos omavad nad sisemise tasakaalu ja jätavad kogusummas võrdlemisi hea mulje.

Ka kirjadega pole tikutud kaant üle koormama, mis meil üheks suuremaks puuduseks ja patustuseks raamatu kaane kunstilise külje vastu. Kirjastused püüavad sageli paigutada kaaneillustratsiooni ka oma nime, mis teeb kunstniku ülesande palju raskemaks, eriti veel siis, kui nimi sisaldab rohkesti tähti. Kaane ega ostja seisukohalt pole aga kirjastuse nimi kaanel oluline, see leidub nii-kui-nii tiitellehel.

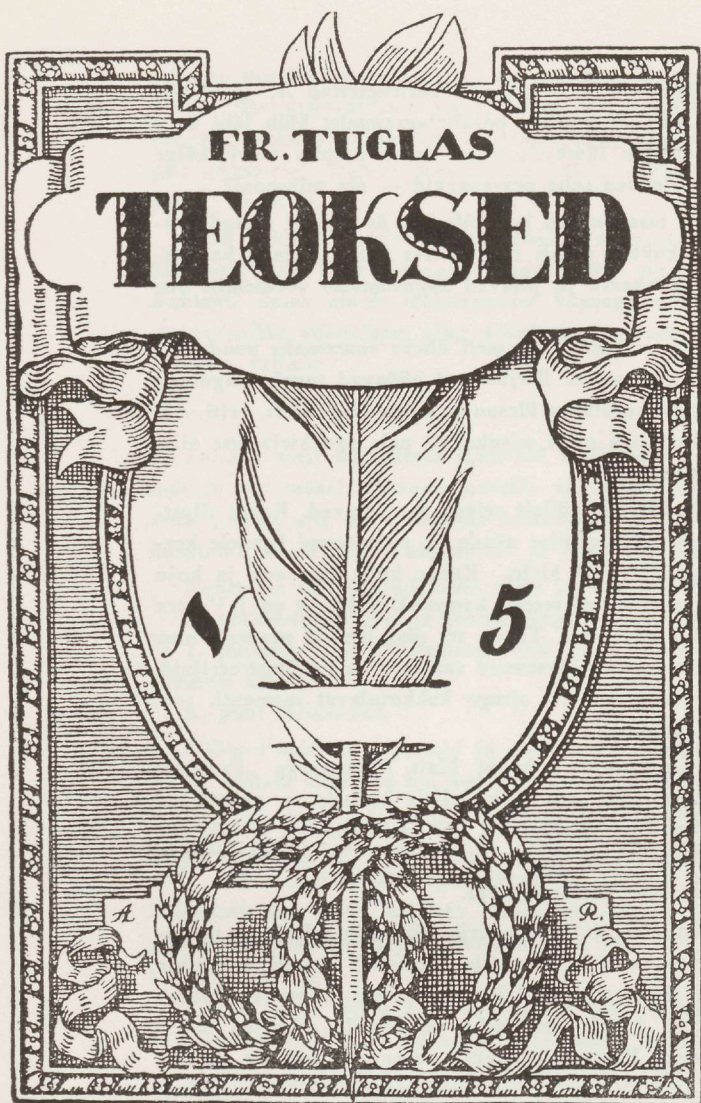
Mainitud J. Vahtra kaanel kirjad on üldiselt küllalt selged ja loetavad. Kaant illustreerivad kunstnikud unustavad sageli selle väga olulise nõude ja paigutavad kaanele keerulisi ning stiliseeritud tähtedega raskesti-loetavaid kirju. Kaane kirja tähejoon ja kuju peab aga olema selge ja kergesti-loetav paari-kolme meetri kauguselt. Üldiselt on J. Vahtra konstrueerinud õige rohkesti õnnestunud plakatkaasi. Ta on sel alal loonud peaaegu oma kooli. Ühtlasi on J. Vahtra olnud ka üks produktiivsemaid raamatu-kaane illustreerijaid. Tal on enamasti õnnestunud tabada kaanes raamatu sisuga kokkusulavat momenti, see-juures on ta aga jäänud peagu alati esinduslikuks.

Kordaläinuks võib pidada ka M. L a a r m a n i kaant Mait Metsanurga „Punasele tuulele“, kus kasutatakse must-punase kombinatsioone. Kuid sellele kaanele on paigutatud liiga palju kirja. Seetõttu on M. Laarmanil nii sümboolselt kui ka kunstiliselt seisukohalt kaane keskmine osa õnnestunud hästi, kuna all ja üleval pikarealised valged kirjad tikuvad kaant laiail rebima ja jätavad selle ilma toetuspunktita.

E. K o l l o m i kaant A. Jakobsoni „Vallutajaile“ võiks kirja, tähekuju selguse ja pinna-jaotuse poolest kordaläinuks pidada, kuid kunstnik on palju rikkunud kirjade paigutuse ja värvide valikuga: ühe ja sama sõna tähed on antud kahes erinevas ja suurelt lahku-mineva intensiivsusega värvis. Käesoleval juhul õnnetuks on sõnade esimesed tähed antud just nõrgema värviga kui viimased. Kergesti võidakse praeguselt kaanelt lugeda „ugust kobson allu ajad“, kuna „A“, „Ja“, „V“ ja „T“ on elmistega võrreldes optiliselt mitu korda nõrgemad, seega samavõrra vähem silmapaistvad. Seda ohtu oleks aga kerge olnud vältida, kuna kirjade trükkimiseks kasutatud must värv on selleks küllalt intensiivne, et ka kollakashallilt põhivärvilt selgesti silma paista. Seega oleks tulnud trükkida kirjad kõik musta värviga.

Kaane värvid on üldiselt omavahel sobivad ja silmale mahedad, kuid liiga luitunud, porised ja tagasihoidlikud. Igatahes, kui kirjastus on kannud sellised kulud, et on raamatu tellinud kunstnikult kolmevärvilise kaane ja selle ka kolmes värvis ära trükinud, siis oleks ta olnud õigustatud rohkem nõudma ja ka rohkem saama, kui käesoleval juhul on antud. Oskuslik kunstnik peaks võimeline olema kolme värviga palju rohkem ja efektsemat pakkuma. Ka E. Kollom on seda ise tõestanud arvukate varasemate ja hilisemate kaante juures.

Kokkuvõttes peame märkima, et meil plakatstiilis kaasi on kasutatud üldiselt tagasi-hoidlikult ja nendegi väheste seas leidub päris häid vaid üksikuid, kuid ka täitsa võima-

A. Roosileht: F. Tuglase „Teoste“ (1921) palgeleht

Ka harilikel ilukirjanduslikel teostel leidub õnnestunud ja kunstiliselt mõjuvaid piltkaasi. Mainitagu eesjuones P. A. R. ni kolmevärvilist kaant H. Raudsepa „Mikumärdile“, kus peaaegu plakatin lihtsustatud kujud, lipud ja traataed, värvides must-roheline-oranz valgel põhjal on väga mõjuvad, kuid ühtlasi ka teose sisu iseloomustavad. Samuti õnnestunud on ka sama kunstniku kaas Mats Mõtslase teosele „Mõrane hing“, mis ütleb selgesti, et teoses on juttu armastuse kolmnurgast. Ka kirjade paigutus on sel kaanel hea.

Õnnestunud kaantena mainitagu veel R. Kiviti kaant A. Mälgu romaanile „Surnud majad“, R. Parise kaant H. Visnapuu „Parsilaile“, F. Sannamehe kaasi M. Raua romaanile „Kirves ja kuu“ ning A. Mälgu romaanile „Õitsev meri“ (II trükk). Õnnestu-

tuid on nende seas vähe, nii et plakatstiilis kaaned seisavad üldiselt meie raamatukaante keskmisest tasemest ennem kõrgemal kui madalamal.

4

Piltkaasi kasutatakse meil aga võrratult rohkem kui plakatkaasi. Kirjastajail, kunstnikel ja autoreil, kolmel teguril, kellest oleneb raamatu kaanevalik, istub liiga tugevasti veel veres „vana hea aeg“, kus kaanel jutustati maha kogu teose sisu olulisem osa ning katsuti see ka tabavalt illustreerida.

Puht piltkaaned on sobivad peamiselt laste- ja noorsoo-, samuti ka rahvaraamatuile. Lapsed ja lihtsad inimesed igatsevad näha pilti, mõnda reaalselt inimese, linnu, looma või eseme kuju. Pindade, värvide ja vormide mäng ega kokkukõla neid ei huvita, sellest arusaamine nõuab arenenud kunstimeelt.

Kuid ka piltkaante, eriti värviliste piltkaante juures tuleb silmas pidada plakati kohta ülesseatud nõudeid. Kaanele joonistatud pilt ei tohi olla detailirikas, vaid võimalikult lihtsustatud ja selgejooneline. Häid ja värviküllaseid piltkaasi leidub meie laste- ja noorsooraamatutel.

nuks tuleb pidada ka H. Muga sto kaant J. Sütiste kogule „Päikese ootel“, kus detailiseeritud mardikad moodustavad ainult lisakaunistuse suurele pinnale ja kirjade paigutusele. See lisandus teeb kaane seetõttu huvitavaks, et annab lähivaates süvenemise võimalusi. Nii on saadud efekt, et kaas on huvitav nii lähedalt kui kaugelt vaadatuna, kuid kummalgi juhul võib süveneda erilisse pilti. Eemalt vaadates paiskab must püstkülik punase kirjaga nagu mingi käepidemega uksena, mis takistab päikese punaste kiirte sissepääsemist. Lähedalt vaadates aga näeme, et püstküliku külge mööda ronib üles päikese poole heinaritsikas.

Õnnestunud on ka E. Kollom'i kaaned J. Kärneri romaanile „Pidu kestab“ ja K. E. Söödi luuletuskogule „Kuusirbi õsu“. Esimeses toob punane välgujoon üldiselt raskeisse ja mustadesse pilvedesse vajalikku valgust ja selgust, kuigi kunstnik just ebaloomulikult välgujoone otsese ümbruse on jätnud mustaks. Võib-olla on tahetud seega sümboliseerida just pidu tabava pikselöögi raskust. Teises on aga sümboliseeritud näidatud, kuidas kuu õsub neid kiiri, mis langenud valgeile paberilehtedele. On ilmekalt näidatud kuu mõju luuleloomingu, kuid sealjuures jäädud plakatilikult selgeks, lihtsaks ja efektseks. Need kaks ja veel mõned muud kaaned tõendavad, et E. Kollomil on suuri eeldusi saada heaks raamatugraafikuks - kaaneillustraatoriks, kui ta saaks vastaval alal rahulikult töötada ja areneda. Kuid ta on liiga noorelt ja ebaküpselt sattunud sellele tööpõllule ning asunud kiiresti produtseerima. Seetõttu on ta lasknud turule ka rohkesti tooreid, läbimõtlemata ja läbitöötamata kaasi, mis ei seisa oma

Friedebert Tuglas
SAATUS
NOVELLID

NOOR-EESTI KIRJASTUS

A. Roosileht: F. Tuglase „Saatus“ (1921) kaas, ühtlasi tiitelleht

E. Viiralt: M. Rava „Kangastuste“ (1924) kaas

lised tähed on ridadesse segi paisatud. „Peipsist mereni“ kaanel on valgele paberile trükitud rohekas foon ja sellele ühe blokina asetatud mustad tähed. „Armukadeduse“ kaanel on aga musta pinda lõigatud valged tähed ja must pind omakorda ümbritsetud veel valge ning pruunikasroosa randiga. E. Hiire teoses „Puhtevird“ on kasutatud nn. negatiivset gooti kirja, valgeid tähti mustal foonil, ja „Lemmiklauludes“ vertikaalset punaste tähtede asetust kahele erivärvilisele pinnale, musta püstkülikusse ja valgele kaanepinnale.

Kirjadele on sageli kaunistuseks lisatud mõni vinjett, mis täidab muidu liiga lagedaks jäävat kaanepinda. Selliste raamatukaante näidetena mainitagu A. Triik-Põllusaare A. Alle „Ummiklained“, Fr. Kase M. Raua „Rused“, H. Mugasto H. Raudsepa „Lipud tormis“ ja A. Adsoni „Pärlijögi“, H. Visnapuu „Päike ja jõgi“ ning „Tuulesõel“, A. Jakobsoni „Kotkapoeg“, K. A. Hindrey „Välkvalgus“, „Eesti rahva ajaloo“ jt. kaasi. Ka kirjastuste märke kasutatakse sellistel kaantel edukalt ning kunstiliselt mõjuvalt, nagu ajakirja „Varamu“ jt. kaantel, samuti ka eesti muustrite stilisatsiooni, nagu „Eesti Entsüklopeedia“ jm. kaantel.

Teaduslike ja populaarteaduslike teoste ning õpperaamatute kaantele on sageli paigutatud mõni iseloomulikum tekstipilt ja sellest tüpograafiliste abinõudega kujundatud maitsekas kaas.

6

Raamatu kaane illustatsioonide juures on väga tähtis ka nende trükkimine ja trükivärv. Kunstniku poolt tehtud hea ning õnnestunud kaas võidakse trükkimisel halbade värvidega täiesti ära rikkuda.

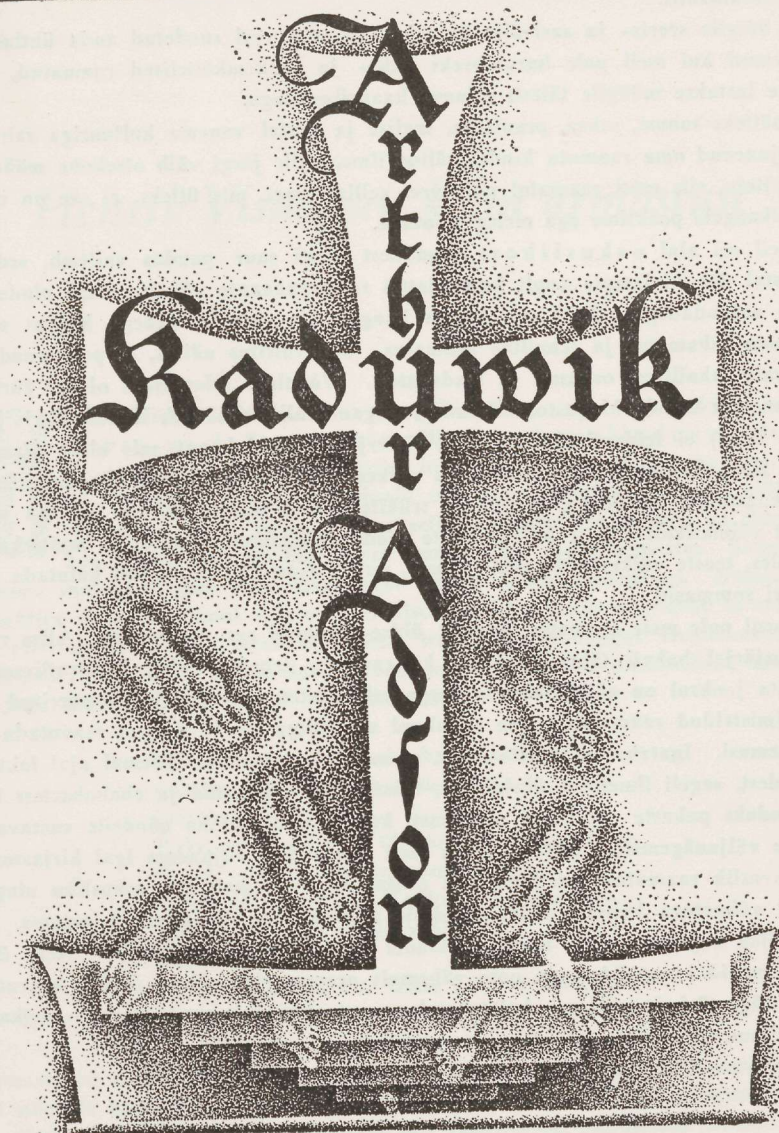
Trükkimisel, eriti mitmevärviliste kaante juures, tuleb arvestada ka seda, kas kasutata katte- või lasuurvärve, sest neil on kummalgi erinevad omadused.

Kattevärvid on läbipaistmatud ja katavad trükitava pinna täielikult. Alumine värvitoon ei saa siin trükivärvile avaldada nimetamisväärsset mõju. Näiteks sinise kattevärviga kollasele, punasega sinisele või valgega mustale pinnale trükkides jääb trükk ikkagi siniseks, punaseks või valgeks, alumine värvitoon ei avalda sellele mingisugust mõju. Kui kattevärviga näiteks trükitakse kahevärvilist raamatukaant, siis saadakse seal ka värvide üksteise peale trükkimisega ikka kaks värvi, mitte kolm, nagu vahest sooviti.

Sel puhul oleks kaane trükkimiseks pidanud võtma lasuur-, mitte kattevärvi. Lasuurvärvid on läbipaistvad ja nende juures annab ennast alustoon tunda, õhemate värvide juures rohkem, paksudel vähem. Kui näiteks sinise lasuurvärviga trükkida punasele või kollasele pinnale, siis saadakse vastavalt kas lilla või roheline toon. Nii võib näiteks kahe lasuurvärviga raamatukaant trükkides saada kolmevärvilise kaane.

Üheks suuremaks puuduseks meie raamatukaante juures on see, et ei kasutata puhtaid ja selgeid värvitoone, mis mõjuvad oma erksusega rõõmsatujuliselt, vaid pakutakse sageli segatud, määrdunud, poriseid ja ilmetuid värve. Seetõttu on meie raamatute värvilised kaaned ja pildid sageli ilmetult tuhmid, hallid ja masendavalt mornid. Kas see nähtus on tingitud oskamatusesest või kardetakse meie põhjamaalase silmale näidata eredaid, päikeseküllaseid, rõõmsaid ja puhtaid värve, pole teada. Igatahes tuleks neid aga nõuda ja oodata lähemas tulevikus.

Üldiselt peame aga märkima, et meie raamatukaas pole jõudnud veel välja rahutust otsingu-ajajärgust stabiilsele, rahvuslikult omapärasele joonele, kus valitseks kunstilt

Gesti Kirjanikkude Liidu
kirjastus 1927

V
I
I
R
A
L
T

E. Viiralt: A. Adsoni „Kaduwiku“ (1927) kaas

nõutav ühtlus, siin küll paljuses. Meie raamat on oma kaanelt veel kirjum ja ebaühtlasem kui formaadilt.

Isegi kõigile sceria- ja sariväljaannetele pole seni veel suudetud anda ühtlast kaaneilmet, samuti kui meil pole harulduseks kahe- ja rohkemköitelised raamatud, milledest iga köide lastakse müügile täiesti erineva kaaneilustusega.

Kui näiteks soome, saksa, prantsuse, inglise ja teistel vanema kultuuriga rahvastel on välja kujunenud oma raamatu kindel väline ilme, mille järgi võib otsekohe määrata raamatu päritolu, siis eesti raamatul pole veel sellist ilmet, mis ütleks, et see on eesti raamat. Niikaugele peaksime aga meiegi jõudma.

Et meil sel alal oskuslikest jõududest tõesti suur puudus valitseb, seda näitas 1935. aastal ühe kirjastuse poolt korraldatud raamatukaante võistlus meie oludes kaunis soliidsete auhindadega. Tõid tuli kokku kaugelt üle saja. Peeaegu kõigist neist aga vahtis vastu oskamatus ja tehniline saamatus. See võistlus näitas, et pole puudus heast tahtest, vaid tehnilisest oskusest ja teadmistest. Võistluse tulemuseks oli, et žürii (koosseisus: kunstnik Hando Mugasto, riikliku propagandatalituse nõunik Rudolf Paris ja bibliofiil Jaan Roos) ei leidnud sissesaadetud materjalist ühtki kaant, mis oleks olnud trükikõlvuline ilma tehniliste kohendamiste ja väikeste ümbertegemisteta. Raamatu kaanejoonistajail-kunstnikel puuduvad enamikul trükitehnilised teadmised, mis on aga vajalikud selleks, et võimalikult vähese kuluga kätte saada võimalikult efektset ja maitsekast kaant. Meie oludes, teoste väikeste tiraažide juures, pole kirjastustel võimalusi kulutada kaantele kuigi suuri summasid.

Kuid seni pole meie raamatu välimust üldse hinnatud ega arvustatud. Alles raamatu-aasta tagajärjel hakati tähele panema ka raamatu tehnilist ning illustratiivset külge. Mõne aasta jooksul on nüüd auhindamisega esile tõstetud paremini illustreeritud ja tehniliselt viimisteldud raamatuid. See on olnud alles liiga lühike aeg, et saavutada märgatavaid tulemusi. Igatahes pole ette näha, et meie raamat saaks lähemal ajal lahti poristest värvidest, sageli ilmetuist, üksluistest, tekstiga ülekoormatud ja ebakohastest kaantest ning omandaks puhaste värvidega nii kunsti kui ka trükitehnika nõudeile vastavalt ilusa eestipärase väljanägemise. Selleks peaks meil enne välja kujunema igal kirjastusel oma kindel rahvuslik raamatukaante stiil, mis eeldab aga vähemalt ühe oskusliku ning kvaliteetseeritud võimetega kunstniku järjekindlalt töölerakendamist ühes kirjastuses. Ainult sel teel võiks kujuneda eesti raamatu kindel ja omapärane kaanestiiil. Neid ülesandeid kõrgusel seisvaid kunstnikke aga pole vähemalt praegu veel näha. Nende kasvatamisele peaks aga väga tõsiselt mõtlema, kui tahetakse eesti raamatule saada tõesti väärikas eestipärane välimus.

Henrik Visnapuu kolm armastust

Henrik Visnapuu luuletaja-hinge põhimustris on väga tähtis koht just armastusel. Ta peab ikka millessegi väga kiindunud olema, alles siis avanevad voolama ta tõelise luule lätted. Tal ei õnnestu hästi mõistustlik konstrueerimine. Mõtteluule osa tema loomingus ei ole küll väikese tähtsusega, kuid parimad tema sellelaadilistest luuletustest on ikkagi need, kus mõttest kiirgab läbi tugev tunne, eriti sügav armastus. Selgepiirilisel kerkib tema luuletoodangus esile kiindumine kolme nähtustekompleksi. Naine, inimene laiemas mõttes, ja lõpuks jumal — need on tähised, millede ümber keerlevad ta meeleolude- ja kujutluste-lained. Küllalt täiuslikult võiks tema kogutoodangut iseloomustada pealkiri: „Amores“. Luuletaja on ise teadlik oma kolme armastuse olemasolust, kui ta ütleb aastaga 1920 dateeritud „Taliharja“ lõppluuletuses:

„Jo „Amores’e“ seen kurba võitlemist enesega
pidasin. Kolm on armastust siin.

Seisata.

Kaks on elada een, üks armastus armastada
olnud jo naist, kennest õnn ja piin.

Teine „Amores“ on „Taliharja“ karjatusen,
inimen! ken on sinule vend.

Armasta!

Kolmas jumalan on. Mulle iialgi avaneb kas
sarnane rõõm tunda kõigen end?“

Need armastused ei avaldu ainult õnneraskeis joobumustes, siirais kaasakannatamistes ega palveiks sulavais hardusmeeleoludes. Siin on raskeid ja kurbi võitlusi, ahastusi, trotsi, mis tiheneb vihaks ja põlguseks, ning kannatusi, mis süngistuvad lootusetuks leinaks. On äärmiselt iseloomustav, et nii armastuses naise kui ka laiemas mõttes inimese kui venna ja lõpuks jumala vastu kõigutakse äärmuste vahel. Palved ja ilutsemised vahelduvad teotuste ja mõnitsemistega, joobumused ahastustega. Ikka kohiseb esile kaks vastandlikku jõudu, mis haaravad oma keerisesse inimsüdame. „Kaks algust minus...“ tunnetab luuletaja ise veendunult. Võitlemistest ja heitlemistest aga jääb lõpuks järele vaikne nukrus, mille tasa lepitavas paistes sulavad kõik dissonantsid. See on paratamatuse-nukrus, mis sigineb südamesse, kui leitakse, et kõik on tehtud ja tuntud, mis võimalik, ja kaugemale pole enam pääsu. Äärmustest äärmustesse viskutakse seetõttu, et ollakse oma armastuses väga nõudlik ning püütakse tungida viimsete astmeteni. Visnapuu luuletaja-isiksust iseloomustab üldse püüdlemine viimsete lõppudeni nii oma tundes kui ka mõttes, ning seejuures

tunnetamine, et ükski lõpp pole küllalt täiuslikult „viimne“. Temas on midagi igirahuldamatut, igavestijanunevat.

Kiindumine naisesse kui elulättesse, inimesse kui vennasse ja jumalasse kui kõige oleva algus- ja puhastusallikasse avaldub selgesti juba Visnapuu luule algerioodis, s. o. luuletustes, mis on kirjutatud enne aastat 1917. Kui armastus naise vastu mängleb oma tuhandeis varjundeis looduse võimsal ja maalilisel taustal, siis armastus inimese vastu elab ajanähtuste verises keerises, inspireerides kaasa elama kodumaa saatusele, mis on täis hirmutavaid küsimusmärke. Armastus jumala vastu juhib luuletaja ikka ja jälle ristiusu legendiliste imede poeesiarikkasse maailma, aga ka eestlaste endi muinasuskumuste müstilisse õhk-konda. Aga lõpuks ta hakkab nägema ja armastama jumalat ka kõigis oma eelnevais armastustes ja viimaks iseendaski, avades oma südame panteistlikele kõikuse rõõmudele.

Visnapuu clamused ei ole kunagi sadestunud puhtalt ühetoimeliste kihistustena. Algusest peale ristleb tema clamustekihtides mitmesuguseid sugemeid. Kuid heites üldpilgu ta üheistkümneme lüürika-raamatule ja ka eepilistele värssteostele, on võimalik märgata, kuidas ta elamustesfäär on aeg-ajalt avardunud nagu kontsentriliste ringidena. Naiseliku ja emaliku juurest on siirdunud üha enam inimsuse probleemide juure ja sealt edasi lähemale jumala palgele, tõukeks iha saada selgusele kõige oleva mõttest ja otstarbest.

1

Armastus naise vastu on see, mis oma mitmehelgilise virvendusega köidab meid Visnapuu esikkogus „Amores“. See on väga noor ja tujukas raamat, kuid just selles nooruslikus verivärskuses seisnebki selle kütkestavus. Mehe armastus naise vastu — see elab oma elu siin otsekui bioloogiline organism. Meile näidatakse ta sündi, ta elukäigu faase ja lõpuks ta loomulikku surma, s. o. vaibumist neutraalsesse ükskõiksusse. Seega „Amores'te“ laulud oma kogusummas annavad mõjuva psühholoogilise terviku, kusjuures iga üksik luuletus on otsekui iseseisev peatükk armastuse elukäigus.

„Mu päevi veesse naised köitnud loed. / Kui varglik pilk käib süstik läbi löime. / Üks teise järgi kinni lüüaks' koed. / Mu kanga veesse naised köitnud loed,“ hüütakse „Amores'te“ proloogis ja lastakse siis lahti rulluda sel armu-kangal, kus meid köidavad väga mitmesugused kirjad.

„Amores'te“ esimestel lehekülgedel elab kärsitus ja ahnus, kartus, et aeg armastada libiseb käest. Noorusliku kannatamatusega hüütakse „Õde, armuke, / Valla hius, valla vöö! / Kiirelt kaob käest, mööda läheb öö. / Heida minule / Käed kaelale!“ Kõik nooruse mahlad on värskelt käärimas, käivad käsikäes hüüded nagu „Ah, laske olla joobnud poeet!“, „Ah armastan, ah armastan“, „Oi, joovastus, mis oli see.“ Siis aga vaibuvad esimesed tormid, andes aset vaiksemale meeolulustele. Armastuse hõbekellukeste sisse tekivad esimesed mõrad, silmapiirile kerkivad ähvardavalt lahkumisvalud: „Kuulsin, kajasid veel sammud, / Tundsin: otsa lõpsid rammud. / Lähed, ei sind enam näe. / Värin raputas ja õud, „Ei, kõik on otsas, kõik on pete, ilm on pime / Ning asjata on ootus“. Aga ka teistsugused pettumused annavad end tunda, kerkib selgesti esile südame ja liha vaenuline vahakord. Tunnetatakse, et ingel käib ühes majas saatana. Ümmardamis- ja imetlemis-meeolud asenduvad mehe võimsate võtmistega, kuigi ollakse teadlik, et liha-põlemises ähvardavad kõrbeda kõik hinge rohelised kasvud. „Nool lendas ihust ihusse, vaim löödi lihas risti. / Aeg jõudis kiirelt uue päeva virgumiseni. / Ah, ihu põles, kõrbes, andis pragu, / Kirgõrvikute maanisuits see mattis kinni hinge. / Oo-oi! kuis himud a'asid oma vagu / Ja heitsid joovastatud meelte ümber sitkeid linge. Siis silmapilguks kadus halastus ja armgi.“ „Vaid lõõmas liha, läpastus suu mattis, Mis oli vajutatud vastu ümargusi rindu.“ Järgnevad mõnitused ja teotused, viha- ja põlgusehüüded. Need on pahupidi pööratud palve- ja imetlusmeeolud. Ahastades ringutatakse käsi jumalaema poole, sest nähakse

võikusega, et „kirk verine luurap mu perän, / Kui peni joosk takan ja een. / Tii veeren om sivvo kerän, / Viin laiun om sivvo seen.“ Tuntakse, et verenälg on põhjatu ja himud on lõpmatud, aga jumalaema magab rahulist und ega kuule inimlapse hädahüüdeid. Ilmuvad igatsused tundmata naise järele, kes rahustaks hinge. „Kisendav hing käib su järele palja jalu. / Halasta sa! Halasta!“ Mõnitustele, märatsemistele ja igatsustele aga järgneb alistumine, paratamatuse-nukrus. Tunnetatakse, et „Täis iha, viha peksin end ma veriseks / vaid vastu piirisid. / Ei välja iial endast saa, kõik endiseks jääb keskel piirisid. / Hing nagu lind, ling jalus, rind kel verine, / tiib murrune“. Luituvad ihkamised ja vihkamised, andes aset ükskõiksusele, mis ongi armastuse surmavoodiks. Ring on täis.

Kui kaas-suurulastest Underi armastusluules sillerdasid kõik naiselikud edevused ja andumisrõõmud, kui Adson oma armulüürikas piirdus noormehelike ümmardamis- ja imetlusmeeleoludega, siis Visnapuu armastusluules avaldusid algusest peale hoopis täismehelikumad tungid. Väga mehelik on juba see rahuldatus, mis teda „Amores'tes“ heidab äärmustest äärmustesse. Ta ei rahuldu sellega, mis tal käes on, vaid ta jahiinstinktid sunnivad teda ihaldama ikka seda, mis on kas libisenud käest või mis on veel saavutamata. Ta ihkab nagu mingi universaalse amplituudiga naudinguid ja januneb kõige kangekraadilisemat ilu. Muidugi, selles kõikumises imede-usu ja trotsliku jalgeallatallamiste vahel on väga palju nooruslikku kärsitust ja küpsematust, kuid siin on ometi palju ürgmehelikku jõudu, mis ihaldab täiuslikku väljalamist. Kui „Amores'te“ lõpus hüütakse, et ainult tuhk on jäänud kõigest hõõgest hinge maha, siis see on olnud ometi võimas hõõgumine, mis on saatnud laulikut ta radadel. Kui oma tunge ja tahtmisi ei ole surutud hiinlanna-kingadesse, siis ei jää lõpuks hinge settima kibedust, mis hakkaks saatma üles mürgiseid aurusid. Ainult vaikne paratamatuse-nukrus haarab kõik oma pehmesse paistesse. Selles on puhast loobumisõnne, pisut magusat väsimust ja ehtset mehe-egoismi, kui poeet lõpuks ütleb naisele, keda ta on jumaldanud ja teotanud, kelle ihu ja hinge kütkestavuses ta on uimelnud ja vaevelnud: „Tahad istu, nutta? / Tahad joosta, rutta. / Mulle see / nagu jookseks pilved, mühaks palu. / Minu tee, / See on lauluks ülendada valu.“

Visnapuu põhiloomusele väga iseloomustav dualistlik hoiak avaldub selgesti juba „Amores'tes“. Visnapuu näeb elus vastandeid. Ingel ja saatan käivad tal ühes kojas ja naises näeb ta ühelt poolt kui ilmutust ja imet, teiselt poolt aga needust ja põrgukaristust. Jumaldamistest langeb ta mõnitustesse. Vaikse õnne paistes saadakse rahu alles siis, kui on välja jõutud ihkamistest ja vihkamistest. Siis hakkavad oma veetlust avaldama kujutlused vaiksest metsatalust, kus „puutumata seisab valge ase,“ kus „nii hää on, midagi ei ole vaja, / Kui aga tunnid pikaldased“.

Kujutelmad naisest, nii mitmehelgilised kui nad ongi Visnapuu esikkogus, juhivad meid ometi üsna selgesti veendumusele, et tema põhiloomusele on lähemal mitte niivõrd meeleline kui just puht hingeline erootika. Avameelselt tunnistatakse kord, et orientaalse naise keha-lõõmal ei ole mingit kütkestavat mõju, „sest ainult valgest, valgest hoovab rõõm,“ ainult „valgeverelist naist / võib süda üksi õnnes aadelda“. Mitte asjata ei nimeta ta oma armastatut nii tihti õeks, sõsaraks, sõtsikuks jnc. Sellele põhikalduvusele seisavad õige lähedal ka need laps-naise kujutelmad, mis üha selgemini kerkivad esile ta järgnevais armuluule-kogudes, eriti „Jumalaga, Ene's“ ja „Käoorvikus“. Ene, keda hellitatakse sõnadega nagu „illikene“, „liblikas kurb“, „habras nartsiss“, „jumala käökene“, Ing, kes on „armas tütarlaps“, „käoorvik viieleheline“, Eokene, see „imeline talleken“, „imeline lilleken“, „takjas, hakjas väike tatsujalgadega“, Alaea (s. o. alati + hea), see „kassikäpaken“, „tilluke tõrvalilleken“, kellele üteldakse „laotan so alla heina, / maga tütarlaps ja naine“, „lõhnalist so lapse higi / tunnen oma iho ligi“ — neist nimedest ja nii omapärase tämbri-ga hellitusväljendustest õhkub palju lapsemeelset puhtust. Segunevad kujutelmad lapsest ja naisest, andes väga pehme ja õrna jume poeedi armastustuntele.

See kirkas loobumisõnn, millega lõpetati „Amores'te“ melodiad, kristalliseerub eriti puhtaks autori teises luuletuskogus „Jumalaga, Ene!...“, tihenedes paiguti isesuguseks hül-

gamisrõõmuks. Rahutus ja närvlikus futuristlikust elutundest inspireeritud raamatus „Hõbedased kuljused“ viirastuvad kujutlused naisest eredate linnanägemuste taustal. Siin on mängus juba enam dekoratiivne fantaasia kui südamevibratsioonid. Tantsijatarid madudega, siluetid ja lõustad tänavlaternate kiirguses, patused magamised, „punane tyll, musliin, batist ning nelke verrev loit“ — kõike seda nägema kihutab tagant „rahutus, kirg, meeletus“. Neil neurasteenilisel haardeil ei ole aga palju kõlapinda Visnapuu põhilises loomuses. Tunneme, kuidas viimane oma ehtsuses võitleb end välja sellest haiglasest eredusest, kui ta hüüab „Ärkan valgusesse vastu armsa tytärilapse avat käsi, suudlematut suud, / ärkan nagu haigusest, mis kestnud mitu kuud.“ „Käoorvikus“ leiamegi jälle tema armastusluule kõige ehtsemaid meloodiaid. Siin on kaugele taandunud teravad seksuaalsed ihad, andes aset väga varjunditerikkale peenele erootikale. Tunneme, et see on nii ehtselt visnapuulik, kui ta ütleb, et öö on istutanud n u k r u s e k i b u v i t s a ta südamesse õilmitsema, või jälle: „Laske mul olla kurb. Sina, jumala käest / nukker ja vaikne Ing! Võtke kinni kõik käest, / tõmmake ümber mo ring. Laske mul olla kurb.“

Sellele tumedale foonile on elama pandud palju õrnu tujusid, alates kevadiste kahekesiõnnedega ning talviste üksinda-kurbustega, mis kütkestavad meid Ingi-kirjades, ning lõpetades Alaca-värsside muinasjutu-helkidega. Meeleolud on siin need, mis oma võrratus mitmepalgelisuses ahvatlevad endid kirja panema. Nende mitmevärviline rida annab meile ettekujutuse poeedi armastustundest, mis on ennekõike soe ja hell kiindumus. See pole enam nooruslik tormitsemine, kus ei jatku aega armastuse varjunditeilu vaatlemiseks, vaid kogemustega küllastatud elutark heldimus. Naine on küll veel joobnustavaks humalaks, kuid teda ei võeta enam kui omaette imet; kadunud on epiteedid „tundmatu“ ja „valge“. Armumänglused arenevad looduse taustal ning paiguti kohiseb võimsalt esile õnnetunne, mis johtub teadmisest, et ollakse loodusega üks. Paganlikku rõõmu õhkub soovidest nagu „Nüüd, Ing, sind tahaks nagu esiisa / metsmaiel uimastavan heinan magatada, / öö soojusen ja ämarusen omastada.“

Mida enam „Põhjavalguse“ poole, seda kaugemale taanduvad meeleolulised virvendused. Armastus-fenomeni hakatakse filosoofilisemalt süvenema. Naises ei nähta enam ainult uimastusainet ja meeleolude sütitajat, üha enam hakatakse temas nägema ema, eluandjat. „Ränikivis“ leiduvas filosoofilises poemis „Armastus — surm“ on kõik hetkelised tujud ja meeleolud kaugele taandunud. Jaheda erapooletusega suudetakse tunnetada, et „on vägevam kui loodus mehe kujutelm, / kui mulla lõõrist hirmus tulepurskamine. / Nii armastuski ainult vägev tututelm, / ürgvete igavene üles kohamine“. Isiklikest tunnetest täiesti vabana vaadeldakse eluvoolu pidevat jätkumist ning hüütakse elvtargana: „Kõik käärub, tuikleb, valmib huumusen / ning kasvab üles, siis kui algab küli. / Mees tuiskab nagu seemendaja tuul, / laps naise üsän võrsub kui voos puul.“ Naist nimetatakse maa üllaks ja elavaks kujukse ning arm on „maaline raskus“. Kogu armastusprobleem lahendatakse värssides nagu: „Maad mina armastin, naist, maa elavat kuju. Ning kui ma sain ta manu, / vajusid jalad mul mulda, / õlule maaline raskus / laskus ning enesalg asendas tuju.“ Mees püüab ülespoole tiivuskella, aga muld hoiab teda kinni. Ja nii on hea. „Puuslikes“ aga tunnetatakse hoopis pessimistlikult, et armastuski on puuslik, kes röövib inimeselt ta vabaduse: „Puuslikke, puuslikke ümber pää: / armastus, tütarlaps, kallis naine. / Endareetmise teotus maine, / südame põhjan silmavee jää.“ Muidugi vilksatab veel siin-seal mahedat armastus-lüürismi, kuid seal ei ela enam isiklikud tunde-tuiked. Armumänglusi vaadeldakse objektiivselt kaugusest, laskmata end kaasa kiskuda nende keerisest. „Päikese ja jõe“ võrdlustikus esinevais naise-kujutelmades ei ole enam erootilist kütkestavust. Dekoratiivsest huvist aetuna leitakse võrdjooni mitmesuguste kalaliikide ja naise-natuuride vahel. „Põhjavalguses“ aga, Visnapuu üheteistkümnendas kogus, ei ole enam jälgegi niisuguseist naise-kujutelmadest, mis põlesid „Amores'te“ lehekülgedel. Uued ained on tunginud peale, uued huvid on hakanud liigutama katsesarvi.

Kui Visnapuu armastuslaulikuna algas oma kirjanduslikku teekonda, siis oli tema värs-

sidest hoovav meeleolurikkus nii vallutat, tema künismi julgus nii skandaali-tekita, et pole päris võimatu, et ta tänapäevalgi elab paljude teadvuses ainuüksi armastuslaulikuna, kuigi ta on haaranud väga sügavale ka teissuguste ainete salvedesse. On ikka kuuldavale tulnud hääli, mis igatsevad tagasi tema kirjanduslikku noorust, tema armulauliku-mindevikku. Kahtlemata ta on suutnud sõnadesse sulgeda erakordse nõtkusega väga mitmepalgelisi armastustunde vibratsioone, „das ewig Weibliche“ saab erilise kiirguse tema pühendustes naisele, kuid soovida, et ta kogu oma luuletaja-ea oleks kõndinud nendel radadel, on pisut perversne. See tahtmine on olnud võib-olla osalt põhjuseks, et tema muulaadilise loomingu tõelisi väärtusi ei ole suudetud näha mõnikord küllaldase selgusega.

2

Henrik Visnapuu on luuletaja, kelle loomusele pole omane sulguda range teadlikkusega teatavate lemmikainete ahtasse ringi. Algusest peale ta on olnud erk reageerima kõigele sellele, mis ta ümber sünnib, kusjuures tema südant on puudutanud eriti kannatav inime. Erakordse tundlikkusega ta on kajastanud oma luules aja pisimaidki tunde- virvendusi ning ta on suuteline olnud isegi tabama tuleviku-võnkeid. Sotsiaalsed hädad on teda siiralt liigutanud ning väriseva südamega ta on kaasa elanud kodumaa saatusele. Juba enne „Amores'te“ ilmumist, s. o. enne aastat 1917, on tema luules sadestunud reageeringuid ühiskondlikele nähtustele. Ta „Valit värssidest“ leiame, et „Kõigile kannatajaile“ on dateeritud aastaga 1914, „Langes lund, langes verist lund“ aga aastaga 1915. Nagu Siuru-aegsete erootiliste tunde- ja meelte-palangute esimesed aimused elasid just Henrik Visnapuu luules juba aegadel enne Maailmasõda, nõndasamuti võime ütelda, et sellele järgnenud ühiskondlike masenduste ja pettumuste luule eod olid olemas samuti just tema luules juba enne revolutsiooni ja Siuru-linnu lendutõusmist. Visnapuu on ikka olnud otsekui tundlik antenn, mis on suuteline olnud tabama tulevaste elupuhangute võnkeid.

„Taliharja“, kolmandasse luuletuskogusse, on koondatud Visnapuu esimesed ühiskondlikud südamevalud. Ta ise nimetab seda raamatut oma „teiseks „Amores'eks““. Kui armastuses naise vastu kõikus poeet südame ja liha vahel, tunnetades traagiliselt, et temas on kaks algust, siis siin ähvardab kiskuda südame kaheks narmaks armastus inimese ja armastus kodumaa vastu. Kõige sügavamaid masendusi tekitab tunnetamine, et inimsus ja rahvuslus on tapatalgute ajastuil teineteisega nii teravas vastuolus. Tsükkel „Ärge tapke“ sisaldab karjatusi ja manitsusi, et inimene jääb inimesele ikka vennaks. Valu ja häbi põletab südant, sest „selle teotuse läbi / kuidas olen alandet, kui te tapate, / kuidas olen veel teiega, kui te tapate / pistate südame läbi“. Sealsamas aga kõneleb luuletajale kodumaa oma valudest, sellest, kuidas kõik tuli ära anda südamevaluga. Inimsus on taandunud kaugeemale, kui luuletaja hüüab: „Kuhu jõuakski randa / laev minu tuuline, / tee sajakuline, / oleksin sinuga. / Aga kui tapluseks anda / oa tahad lõikava, / võidule hõikava / hüüule järgneme.“ Sellesse traagilisse kahepaiksuse-tunnetusse ei suudeta mingisugust lahendust tuua, seepärast ongi „Taliharja“ värvid nii sünged ja rasked. Ahastades hüütakse, et „Kahe ääretuse vahel / kõigun siia, / kõigun sinna. / Kuhugi ei või ma minna. / Seob kinni mingi ahel.“ Ei suudeta otsustada, „mida jätta, mida võtta armsaks“. Heledamaiks laikudeks on armuavaldused kodumaale, mis puhkevad esile siis, kui nagu sundkorras on teadvusest kaugele kihutatud kõik ümbritsevad õudused ja inimsuse-solvamised.

Aga mitte ainult mõõgakeerutamiste keskel, vaid ka mujal näeb Visnapuu kannatavat inimest. Ta kaasakannatamine kõrgeneb needmiseks, nähes noort tütarlast oma keha müütamas tänaval: „Mu neede murra alanduse ravvad, / teed näita sinna, kus end müüvad naised, / kus verivaesil mäda jooksvad paised, / kus eluhood umbesd nagu havvad, / et säääl, kus osaks nälg ja maantee ainus koda, / nii võidurikkalt tõuseks tapeluse oda.“ Sotsiaalne viletsus sööb hiljemgi ta südant, kui ta värsistab „Jõuluöö legendis“ pühal ööl täna-

val hulkuva libu elamusi või „Homses „Postimehes““ väikese ajalehemüüja varaseid kannatusi: „Marka ei leita maast, / aga nälga on sooled täis. / Trükimustastki, näis, lõhnab inimlik saast.“ „Mis on hommikul uut, / mis täna polnud veel? / Leib on ikka veel teel / ja tuba külm nagu kuut.“ Need sünged inimelu protokollid ta lõpetab aga haardega tulevikku: „Ja ma kuuleks kui tuisu seest / tulevikust üht häält. / Näljalipuga tuleb säält / see, kes hüüdis siin P o s t i m e e s t.“

On huvitav märgata, et Visnapuu, nähes inimlikke kannatusi ja viletsusi, õige sageli süttib needma ja ähvardama — kasvõi „näljalipuga“. Nähes elu tumedat palgepoolt, ärkab temas võitleja, etteheitja, sajataja, mõnitaja. Siis me näeme, et ta on neid loojaid, kellel on tähtsam mitte kunsti, vaid elu primaat. Siis me näeme, et ta on üks neist, kes tahavad kaunimaks teha homset maailma, kellele tundub patuna ja roimana eluhädade juures ilutsemine. Ta ei lepi „paratamatuse kurbliku mürgiga“, vaid temas ärkab iha leida tingimata vastumürki.

Kui „Taliharjas“ veel võideldakse ja kisendatakse teatava noorusliku mässumeelsusega inimsuse-solvamiste vastu, siis „Ränikivis“ juba ja hiljem „Puuslikes“ püütakse mõtlikumalt süveneda inimese olemusse, anda aru inimese saatuses. Rasked pessimismi-lained vaevavad luuletajat sellel teekonnal, rahu- ja rõõmu-helke on äärmiselt vähe. „Mis on me elo? Tumm kisendamine!... Tumm märätsemine! Tumm karjumine, tumm kannatus keeletu!“ hüütakse juba „Käoorviku“ helgete ridade vahel. Pessimism tekib sellest, et püütakse tungida elumõtte viimsete astmeteni, aga liiga raske on jõuda selleni, mis oleks tõeliselt „viimne“. Mõistusest usaldatavamaks juhtijaks osutub intuitsioon. Bioloogiline elutunnetus ajab oma juuri sügavamale. Inimest ja inimsugu võrreldakse üha sagedamini organismidega taimeriigist. „Puu langeb maaks ning mullan toidab tõisi, / saab lehtpuu sest või kuusk, mil katteks pii — / taas seemnest võrsub puu ja kannab õisi. / Eks inimsugu — kummaline puu, / kui bambus vana „kahejatkuline?“ / Vaob mulda alajatk: päält võrsub uus. / Nii puu see igavese võrsumine.“ Puus käärib mahl, inimeses veri ning kõike kannab elu vägev joom. Inimvaim aga on tolm, on õiesuits.

„Puuslikes“ aga lavastatakse meile inimolevuse suur ja ahastusriika vabadusvõitlus. Et surm on kõige lunastuse algus, seda tunnetati juba „Ränikivis“. „Puuslikes“ hakatakse raiuma armetult katki sidemeid, mis seovad inimest eluga. Armastus looduse, kodu, naise vastu — see on inimese vaevlemine puuslike käppade all. Raske lootusetuses tunnetatakse: „Puuslikke, o puuslikke ma näen: / elu v o i t l u s, kõik üks mahalöömine. / Ma läen ära, ma läen ära eest. / Teise verist südant näen selle käen, / kes on elu j u l g e: see kõik üks söömine / teise ajudest ja teise kolba seest.“ Inimene ei ole endas enam peremees ja luuletaja ütleb, et see vabadusekaotus on teinud ta haigeks. Olemisrõõmu ja vabaduse eest otsustatakse kerra väänata puuslike luustikud. See vabadusvõitlus viib aga luuletaja lõpuks tunnetusele, et inimvaim kerkib pimedusest ja mudast üles nagu taim, sest teda kutsub päike. Eluvoolu ürgses jätkumises näib peituvat tõde, mida maksab usaldada. See tunnetus ei kerki esile erilise rõõmusööstina, valgusse-tõusmisena, kuid ta annab ometi lohutavat rahu.

„Tuulesõelas“ ja sellele järgnevaisi kogudes elab teataval määral veel edasi see teadmatuse-umbus ja otsingute-rahutus, mis saatis luuletajat juba „Ränikivist“ peale, kui ta siirdus lahtimõistatama inimese olemasolu mõtet ja otstarvet. Ikka kummitab siin-seal tumedavärviline tunnetamine, mis eriti selgekujulise väljenduse leidis „Ränikivis“ leiduvast luuletuses „Värske känd“: inimene on kui värske känd; maapõues elavais juurtes pakitseb mahl ning tõuseb kobrutades üles piki tüve ja äkki — „õhku nõrgub jumaline hüve, / saab kännu ümber kõigest sellest seente kahl.“

Visnapuu on luuletaja, kes oma loomingus väga intensiivselt on tegelnud inimesega. Ta elab kaasa ta kannatusile ning raevutseb ta sigatsemiste üle. Aga tema loominguteel on ikka säranud veetleva tähisena soov — olla ennekõike i n i m e n e selle sõna parimas ja kõrgeimas mõttes. Sama tähist pidas pühaks Visnapuu lemmikpoet Ernst Enno.

Visnapuu on neid luuletajaid, kelle loomus tõrgub vastu võtmast n.ü. valmisusundeid nagu seda on ristiusk või mõned teised. Ta on oma loomult kahtleja, otsija, lõpunitungija, kes ei rahuldu sellega, mis talle valmina antakse. Kui ristiusuline motiivistik mängib tema loomingus vägagi tähtsat osa — nii sageli leiame seal pöördumisi Jumala, Issanda ja Jumalaema poole — siis ei tähenda see sugugi seda, et Visnapuu on harras kristlane. Ristiusu Jumalat ja kõike seda, mis teda ümbritseb, ta armastab nagu oma vana kodu, oma lapsepõlve-mälestusi. Piibel on ta lapsepõlves olnud kahtlemata tähtsaks kujundajaks, mida imet siis, et ta tunneb mälestuslikku heldimust seal elavate kujude vastu. Sealt hoovav hõng kütkestab teda alalõpmata, kuigi ta on kaugel sellest, et võtta ristiusu õpetust juhi-seks oma teekonnal.

Küll aga elab tema loomuses väga märgatavalt tarvidus *u s k u d a*, igatsus mingi ülimal puhatust- ja valgusallika poole, mille kiirguses võiks tunda end täiuslikult õnnelikuna. Ta on oma loomingus väga palju rabelnud, et saada lähemale kõige oleva mõttele, jõuda oma jumala juure. Ja vaadates tagasi ta teekonnale paistab, et ta seda leiab igatahes enam panteistlikus andumises kõiksusele, tunnetamises, et tema endagi igas hinge- ja ihu-kius elab jumal, kui mõne ainu- või kolmainu-jumala majestectlikus hiilguses. See panteistlik andumiserõõm kohiseb eriti võimsalt esile kümnendas kõneluses Issandaga, kus pärast ahas-tusrikkaid küsimusi ja raevutsevaid teotusi tunnetatakse lausa joobunult: „Helise sydä, laula ja helise, laula! / Laula lõpmata, surmani, väsimata! / Kõik, mis sinu ymber, on sur-mata! / Sina ise ja põllud on jumala aula!“ Või edasi: „Jalad ja käed ja silmad ja kõrvad ja nina, / suu mino, kõht ja sugu — see kõik olen mina! / Sina, keda otsisin, Is-sand — see kõik olen mina! / Käokybära kellad ja taeva sina!“ Märkame, kuidas ta tihti võrdleb inimest olenditega taimeriiigist, vaistlikult tajudes nagu kõige üksiolemist. Ta era-kordne sisseelamisvõime loodusse, mis avaldus juba ta esikkogus ning puhkes hiljem eriti õitsma „Puuslikes“, näitab, et ta tõeline jumal on enam mullalähedane kui pilvede-tagune.

Panteistliku elutunnetuse sugemeid läigatab siin-seal läbi kogu Visnapuu looming. Tunneme sageli seda kõiksusega kaasahingamist, mis on annud erilise jume ka Ernst Enno luulele. See ei takista aga tal kiindumust tundmast nii uus- kui ka vanateamentliku õhustiku vastu. Juba „Amores'tes“ äratab tähelepanu pöördumine Jumala ja Issanda poole. Juba siin tõstavad tiibu inglid ja heidab oma varju saatan. „Issand, oh halesta mino henge / Palava lätete vägevät iha, / Halesta ahastust tundva henge / Hullude mõtete mõtsikut viha“, hüütakse juba aastaga 1912 dateeritud luuletuses. Ja Visnapuu nii kauninimeliste naiste hulgas on üsna eriline sära just *M a r i a* l. Maria üteldakse olnud esimene, kellele ta on annud „omad lapsemeelsed / Ja päiksehelksed uned“, kellele kannud „lapseeast mehe-põlve / Kõik vaimustavad viisid armust kaunikeelsed.“ „Ma palveluses julgen otsi sinu ilmes / Lohutust mu kurvastuses, / O, jumaline ema, neitsi süütumeelne.“

Paistab korduvalt silma, et nii aja jubeduste kui ka puhtisiklike ahastuste keskelt Vis-napuul on eriline tarvidus põgeneda jõuluöö pühasse valgusse, legendide-luulesse, jeesus-lapse ja ta neitsiliku ema juure. Ei paista nagu päris juhuslik olevat, et nii võikalt ja tinedalt helisevad „Hõbedased kuljused“ lõpetatakse just haruldaselt puhtaks ja selgeks kristalliseerunud jõuluöö-nägemusega. Ja „Tuulesõela“ tigidate tuulte keskel särab erilises hiilguses „Jõuluöö legend“. Selles atmosfääris näib Visnapuu niivõrd kodus olevat, et tal otse suurmeisterliku õnnestumisega läheb korda sulatada sõnu ja akorde väga puhtaks meeleoluks ja muusikaks.

Kõiges selles legendi-luules aga avaldub enam esteetiline kui usuline hardus. Ja kui Visnapuu „Hõbedastes kuljustes“ Issandaga kõnelema läheb, siis Issand ei ole talle mitte selleks, keda ta pühakojas võib ristiskäsi paluda. Issand on talle märklauaks, kuhu ta sihhib oma küsimusi ja teada-tahtmisi. Ta tahab selgusele jõuda, miks inimene on niisugune, nagu

ta on, mis on kõige oleva mõte ja otstarve. Neis haruldaselt jõulisis ja raske veretuksega kõnelustes on provokatsiooni ja raevu, nii looja- kui ka enda-irvitamist, kuid kõigest sellest kumab läbi sügav traagika. Väga tähelepanuväärne ja iseloomustav aga on, et üheksandas kõneluses, kõneluses tolmikust, luuletaja otseselt ärkab hõiskama ja laulma: „Ja ma ärkan öitsemisse, helendusse, / ärkan uvvena ja laulva hingega ja heliseva. / Ah, nii palju hääd on kirjutet mu eluraamatusse! / Laulge, laulge lätted sydäme mo kuuma, tulitseva.“ Kõige muude inimkehaosade ülesanded ja otstarbed paistsid olevat täis mõistatusi, mis provotseeris irvitama ja raevutsema. Elu edasiandmis-funktsioone puudutades aga puhkeb ürgne rõõm, ärgatakse kaasa hõiskama kõiksusega, mis kümnendas kõneluses kõrgeneb võimsaks sümfooniaks. Kadunud on kõik küsimused, kadunud on irvitamine ja ahastamine. On jäänud ainult üks äratundmine, mis lõikub läbi kogu Visnapuu luule ja mis juba „Amores'tes“ väljendust leidis sõnades: „Hää om nii ellä, kuis tahab liha... Ma ei saa pöördä, ei töisi teid minnä.“ See äratundmine on Visnapuul sügavasti veres, kuid ometi ta on sellega alalõpmata sõjajalal. Ta hüüab jumalaema ennast päästma instinktide türannia alt, ta teeb isegi kõik enda päästmiseks, kuid lõpp on ikka see: ma ei saa pöördä. Ja nii on hea. Aegamööda aga hakkab sellest läbi kumama tunnetus: jumalikkude tuleb otsida inimlikust, sest ta on seal. Üha enam hakkab elu paistma tervikuna. Kasvab imetus ja pieteet kõige oleva ees ning religioosne kontakt elu kõiksusega hakkab andma rahuldust, usku janunevale hingele.

*

Armastus naise, armastus inimese ja armastus jumala vastu voolab kokku üheksainsaks kiirguseks, mille soojuses on võinud puhkeda luule elavad õied.

Toimetanud toimkonna liige Ed. Hubel.

Henrik Visnapuu elukäik

5. ÜLIKOOLILINNAS TARTUS

enrik Visnapuu ei loobunud õpetajakutsest, milleks tal loomupärast annet oli, mitte tühipaljtu tuju pärast, vaid ta astus selle otsustava sammu pikemate kaalutluste järel. Ta kirjutab 13. juulil 1911. a. otsustavalt: „Mina ei pääse ülikoolist mitte mööda. Ülikool on minul kõige rohkem ja kõige raskem kaaluv abinõu minu eesmärgi kättesaamisel. Nüüd olgu luuletajal, kirjanikul kõige lõpulisem haridus. Mitte see teadus, vaid sellest teadusest ja mõjudest läbimine, nende läbielamine annab võimaluse praeguse momendi kui ka tulevase õigesti kujutamiseks.“ Käsitades ülikooliharidust kui endastmõistetavat eeltingimust viljakale kirjanduslikule tegevusele, ei jäänud Visnapuul muud üle, kui jätkata oma keskkooliõpinguid, et jõuda võimalikult kiiresti ülikooli, mis pidi talle võimaldama ka edasise kutseelise teenistuse.

Oma Tartu tuleku ja keskkoolikursuste kohta kirjutab Visnapuu 22. märtsil 1912. a. järgmist: „15 jaanuarist saadik elan Tartus. Võtsin enesele asetäitja kooliõpetaja kohale ja astusin Tartu keskkooli kursuste II gruppi. Tuleval aastal III grupp, siis vast saab barbaarse keskkooli selja taha jätta. Kursused kestavad kuni 1. maini. Päril suurepärase. Kõik paremad Tartu gümnaasiumi kooliõpetajad on ettekandjad. Nende keskel on ka paar professorit, aga tööd on ka küllalt, kui teha aga jõuaks.“

Visnapuu asus väljapaistva agarusega loenguid kuulama ja eksameiks valmistuma. Tal oli tunne, nagu algaks ta elus uus, paljutootuslik ajajärk, mille lõppsihiks on ta kauaste unistuste täitumine.

1912. a. suvel käis Visnapuu koos arstiteaduskonna üliõpilase O. Kuriksiga Kambja kihelkonnas vanavara korjamas. Nende kogutud saak oli õige suur — 450 asja, mis kõik kingiti Eesti Rahva Muuseumile. Järgneval suvel oli ta Saaremaal Mustjala kihelkonnas vanavara kogumas.

Visnapuule pakuti 1912. a. sügisel Narva-Jõesuu Kooliseltsi poolt õpetajakohta väga heade palgatingimustega, aga ta lükkas selle ettepaneku tagasi ja piirdus hommikupoolsete eesti keele tundide andmisega M. Aidniku tütarlaste progümnaasiumis Tartus. Oluline oli see, et Visnapuu võis õhtupoolikuil takistamatult jätkata oma õpinguid keskkoolikursuste III grupis. Õppeaasta algul teatab kirjanik: „1. septembril hakkas töö viimasel kursusel. On kaunis soolane elu, sest tööd on üle pää.“ (Kiri 1. VIII 1913.)

1913. a. teisel poolel oli Visnapuul rohkem aega ja ta hakkas aktiivselt tegelema kirjandusega. Koos R. Rohu ja M. Heibergiga andis ta välja albumi „M o m e n t e s i m e n e“ (1913).

Erinedes Noor-Eesti kirjanduslikest traditsioonidest, ülistab Visnapuu „Moment esimese“ juhtartikli taolises liturgias tundmatu naise isikus ilu selle totaalsuses, mis pidi endas mahutama elu tema kõiksuses, armastuse ning kannatuse.

Momentistide vastastikune tutvus ja kirjanduslik koossammumine ei kestnud kaua. Marie Heibergiga sai Visnapuu tuttavaks 1912. a. suvel Helmes, kus nad mõlemad olid puhkeaga veetmas. Nende kirjanduslik kontaktipidamine lõppes „Moment esimesega“. Visnapuu koostöö aga jätkus noorkirjanik Richard Rohuga, kellega ta oli Tartus tutvaks saanud alles 1913. a.

Visnapuu ja Rohu ühisväljaandena ilmus 1914. a. rohelisele paberile trükitud õhuke album „Roheline moment“, mis oli määratud oma käskude ja keeldudega kõigile kirjanduslikele paganaile ja variseridele. Siin kasutas Visnapuu värsistamisel futuristlikke väljendusvahendeid, nõjatudes vene kubo-futuristide eeskujule, ja oma päevakäesulises üleskutses ennustas ta eesti seniste kultuurvarade hävingut ning meie uhke omapärase rahvusliku kultuuri õitsele puhkemist.

Ühel ajal nende sensatsiooniliste kirjanduslike esinemistega, mis enam eitamist kui imestlemist äratasid, ei väsinud Visnapuu oma lünklikku keskkooliharidust täiendamast, et edukalt abituuriumi õiendada. „Heast tahtest, tulileegitsevastki tahtest ei jatkunud sugugi,“ sõnutseb R. Kangro-Pool, meenutades omaenda ja Visnapuu keskkooliõpinguid Tartus, — „tõõd tuli teha hirmsasti, näljas pidi olema, kütmata toas tuli vaevelda, kindad käes ja pliatsi õppimiseks kinnastatud käes. Kuid ei see hirmutanud inimesi, kes ei rahuldunud antud sotsiaalse etteeadmisega. See ei rikkunud tujugi ning õppimine sai õpitud, palju raamatuid sai loetud pealekauba ja Vanemuise teatris käisime piletiga ja keerdkäike pidi.“²¹ Visnapuu teenis küll endale ülalpidamiseks raha tundide andmisega M. Aidniku erakoolis, aga sellest kulus lõviosa albumite „Moment esimene“ ja „Roheline moment“ kirjastamisel.

1915. a. kevadel oli Visnapuu õppimisega niikaugel, et ta lõpetas Tartu Pedagoogilise Seltsi üldhariduslikud keskkoolikursused. Järgmisel (1916) aastal sooritas ta eksternina abituuriumi Tartu Aleksandri gümnaasiumis. Sellega teostus Visnapuu ammune unistus — ülikooli ukсед olid talle avatud.

Visnapuu ei pääsnud otsekohe ülikooli, sest et tal oli täita sõjaväekohustuse formaalus. Kirjanik sõitis 1916. a. sügisel Peterburi Izmailovi sõjakooli, kust ta kodumaale paari nädala pärast tagasi tuli, kui arstlik komisjon oli üldise kehalise nõrkuse pärast ta vabastanud sõjaväeteenistusest. Jaanuaris 1917 immatrikuleeriti Visnapuu Tartu ülikooli ajaloolis-keelteadusliku fakulteedi klassika osakonna üliõpilaseks. Klassilise filoloogia valis ta oma stuudiumiks kauase kaalutlemise järel. Visnapuu leidis, et tema kui tulevane luuletaja peab lähemalt tutvuma antiikse kirjanduse ja kultuuriga, mis moodustab nüüdisaja vaimuelu aluspõhja. Ülikooli jäi Visnapuu esialgu ainult kaheks semestriks kuni Saksa okupatsioonaja tulekuni. Selle lühikese aja kestel kuulas kirjanik ainult loenguid, eksameid aga ta ei saanudki sooritada.

Töötades emakeeleõpetajana M. Aidniku tütarlaste progümnaasiumis (1912—17), pani Visnapuu suurt rõhku patriootilise meelsuse kasvatamisele. Kahetsusega pidi ta nentima, et kõigis erakoolides ei õpetatud õpilastele eesti keelt, ehkki see oli seaduse järgi lubatud. Kui riigivalitsuse poolt võimaldati kõigi avalike koolide kahes esimeses klassis kasutada õpetamisel emakeelt, siis pöördus Visnapuu „Postimehe“ veergudel üleskutsega lastevanemate poole, et nad nõuaksid emakeelse õpetuse teostamist algkooli alamal astmel.²²

Kõigi muude ülesannete hulgas jäi Visnapuule lemmiktegevuseks ikkagi loometöö. Heitlikel Maailmasõja-aastail ei luuletanud poeet enam oma isiklikest tundepehangutest, vaid ebainimliku ja laastava sõja koledustest. Kuna tal oli juba värsikogu võrra õnnestunud

²¹ „Looming“ 1939, nr. 10.

²² „Postimees“ 1915, nr. 181.

laule, kavatses ta neid 1916. a. eri raamatuna välja anda. Sõjaaegsete kirjastusolude kitsuse tõttu ei saanud aga luuletaja oma soovi teostada.

1917. a. varakevadel ulatus meie kodumaale Vene revolutsiooni vaimustav vabaduseleegitsus, millele kirjanik andus täie südamega. 1917. a. mais seisis Visnapuu „Vanemuise“ teatri kunstilise taseme tõstmise algatuse aktsiooni eesotsas.²³

Kuu-aastase peatumise järel Helme mõisas vahetasid Visnapuu vanemad 1915. a. jüripäeval oma teenistuskoha, siirdudes Tartumaale S a r a k u s t e mõisa, kus nad veetsid oma vanaduseaastad.

6. KIRJANDUSLIKU TEGEVUSE AASTAD

Visnapuu loomingu tähis-aastaks on 1917, mil pääsis trükki ta esikluuletuskogu „Amores“. Selle aasta 9. maikuu päeval sõitis luuletaja T a l l i n n a, kus ta sai koha „Tallinna Teataja“ toimetuses.

1917. a. mai oli Tallinnas kirjanduslikult väga elevusrikas. Seal korraldati maapaost kodumaale naasnud kirjanike F. Tuglase ja E. Vilde auks vastuvõtuõhtuid, mis äratasid laialdast tähelepanu. Vilde kõneõhtul 10. mail esines Visnapuu oma esimese proloogiga, nagu teatab „Tallinna Teataja“.

Samal ajal lähenesid üksteisele F. Tuglas, M. Under, H. Visnapuu, A. Gailit, A. Adson ja J. Semper, kes organiseerusid veidi hiljem „Kalevipojas“ esineva muinasjutulinnu S i u r u nime all, et ühiselt jätkata Maaailmasõja-aastail soikunud kirjanduslikku tegevust. „See oli ometi kord selts, kes täies pleenumis päevade kaupa koos istus, küll Tallinnas, Tartus, Viljandis, küll Kehra lähedal Birkenruh's ja järgmisel suvel Pühajärvelgi,“ lausub Tuglas. „Nii põhjalikult pole eesti kirjanduse hea käekäigu eest kunagi hoolitsetud kui siis!“²⁴

Siuru rühma lüürikuist evis kõige kogukamat varemloodud luuletuste tagavara Visnapuu, kel oli teatavasti selja taga juba kolmeteistkümmene aasta pikkune pidev eelharjutuste periood. Underi ja Semperi ilmunud laulude hulk oli märksa väiksem, Adson aga alustas alles oma luuleloomingut. Nii võis Visnapuu oma luuletustega teatavaks eeskujuks ja õhutamaks olla kaas-siurustele.

Ei ole Eestis luuletajad laulude loomisel nii vahetus kokkupuutes olnud kui Siuru sünniaastal. Siis löid poeedid üksteise õhinal luuletooteid, mida nad omavahelistel kokkusaamistel lugesid ja vastastikku arvustasid. Igaüks tahtis siis pakkuda midagi üllatavat ja teist üle trumbata.

1917. a. septembris lahkus Visnapuu ühes Gailitiga „Tallinna Teataja“ toimetusest ja ta asus jälle T a r t u elama, jätkates oma luuleproduktiooni ja andes tunde Tartu Kutsehariduse Seltsi õhtukursustel, millest hiljem kujunes õhtugümnaasium.

Tartus korraldas Visnapuu 1918. a. kevadel teiste kirjanikega koos „Vanemuise“ teatri-saalis Siuru simmani, mille tagajärjel ta kaotas tunniandja-koha mainitud kursustel. Tema kohta esitati Saksa koolivalitsusele kaebus, mille alusel tuli Baltimaade koolide pearevident asja kohta peale selgitama. Visnapuu kutsuti tunnist välja ja temalt nõuti vastust: „Kas ta on „Amorese“ autor, ja kas ta kuulub nende hulka, kes organiseerisid Siuru simmani ja korraldasid kõlvatute plakatite väljapanekut?“ Kui kirjanik oli jaatavalt vastanud, üteldi talle etteheitvalt: „Saksa keiserlik valitsus ei või lubada, et teie taoline õpetajana toimib ja õpilasi võrgutab.“ Seepeale sõnas Visnapuu resolutselt: „Mina olin ammu otsustanud, et mina ei teeni Saksa keiserliku valitsuse juures. Head päeva ja asjal olgu lõpp!“²⁵

²³ „Tallinna Teataja“ 1917, nr. 100.

²⁴ „Looming“ 1933, nr. 3.

²⁵ H. Visnapuu teatel.

Rööbiti loometööga tegutses Visnapuu kirjanduskriitikuna. Ta kirjutas arvustuslikke aastaülevaateid tookordsest cesti proosatoodangust ja koostas monograafilisi esseid Jaan Bergmanni, Jakob Liivi, Ernst Enno ja Igor Severjanini luuleloomingust. Need kriitilised tööd ilmusid esiti ajalehtede ja ajakirjade veergudel ja hiljem essedekogus „V a n a d j a v a s t s e d p o e e d i d“ (1921). Kriitikuna hindab Visnapuu nagu Tuglaski luuletooteid kunstinõuete seisukohalt, ta peamiseks vaatluse alaks on aga luuletuste tunde- ja elamusisus. Kasutades psühholoogilis-esteetilist käsitusviisi, valgustab Visnapuu nii mõnegi luuletaja, eriti aga Ernst Enno loomingut sootu teises perspektiivis, kui seda varem oli vaadeldud. Ei saa ka esile tõstmata jätta esseed vene luuletajast Igor Severjaninist, kellega Visnapuu tutvus Toilas suvitades.

V a b a d u s s õ j a s t võttis Visnapuu 1919. a. esimesel poolel osa rindekirjasaatjana. Tema sõjakirjeldused ilmusid „Vaba Maa“ veergudel. Vabadussõja aineid kasutas luuletaja oma pärastises pikemas poemis „Saatana vari“ (1937).

1919. a. sügisel viibis Visnapuu jälle Toilas, kus ta sõnastas oma kõne „Vabastuse sõda ja looming“, millega ta esines kirjanike kõneringreisul. Visnapuu peab Vabadussõda, kus heideldi isiku ja rahva vabaduse nimel, ilusaks ja lootusrikkaks ajaks kirjanikele ja kunstnikele. Tema arvates ei tohi aga kirjandus ega kunst saada poliitiliseks tallermaaks, sest et nad elavad oma eri elu. „Nenden tulevad ette revolutsioonid ja reaktsioonid oma eneste seesmistest põhjuste järele, väliste surveabinõudega neid esile kisku või takista oleks loomingu vägistamine.“²⁶

Visnapuu, kellele oli vastuvõtmatu Noor-Eesti ja Siuru esteetitsemine, tegi katsed juhtida meie kirjandust elule ja rahvale lähemale. Oma uut kirjanduslikku kreedot propageeris ta albumis „L o o m i n g e s i m e n e“ (1920), lausudes pateetiliselt kõigi kirjanduseviljelejate nimel: „Meie ei vaatle olemist enam esteedi külma ükskõikse südamega. Meie elame sooja südamega. Meie oleme ilu ristloodile, mis mõõdab laiuti, juure leidnud kõlbluse püstloodi, mis olemise sügavusi mõõdab.“ Kõlblisi ja esteetilisi eesmärke taotleva elulähedusliku kirjandussuuna juhtimõtted koondas Visnapuu järgnevaiks loosungeiks: „Elagu kõik, mis on elav! Elagu inimene, elagu lihane inimene! Maha aidroosid, sirelid ja tümian! Elagu värske sõnnik! Tagasi ellu! Elagu omapärane ja see, mis tuleb!“ Need tunderõhuliselt väljendatud hüüdsõnad ei leidnud siiski teostajaid, sest meie selleaegne kirjandus oli tihedasti seotud romantilise meeleolutsemisega ja fantastiliste ainetega.

Kui põhjendati Tartus e e s t i ü l i k o o l, võttis Visnapuu Üliõpilaskonna Edustuse ühe esindajana osa ülikooli esimese põhikirja projekti väljatöötamisest ja ta astus pärast seda 1920. a. Tartu ülikooli filosoofia teaduskonda. Oma lühiajalise stuudiumi Tartu ülikoolis katkestas Visnapuu 1921. a. kevadel, mil ta sõitis pikemale matkale Nõukogude Liitu.

See välismaareis oli muljeterohke ja pakkus palju kirjanduslikke äratusi. Paar nädalat peatus Visnapuu punases Peterburis, kus ta kohtas väljapaistvamaid kirjanikke ja kunstnikke, nagu Sologub, Benois, Davõdov, Glazunov, Jevreinov jt. M o s k v a s viibis Visnapuu peamiselt imazinistide seltskonnas, kus ta tutvuskonda kuulusid Aleksander Kusikov, Andrei Belõi, Jessenin, Konenkov, Šeršenevitš, teatrikuulsus Duncan jt. Ülevene-maalise Poeetide Ühingu poolt sai ta ettepaneku esineda referaadiga eesti kirjanduse üle. Vastu võtnud tänuga selle meeldiva ülesande, käis Visnapuu kodumaal referaadiks aines-tikku hankimas ja esines siis ettekandega Moskvast eesti kirjanduse õhtul. Referaadile järgnevail läbirääkimistel aruteldi „Kalevipoega“, meie uusimat lüürikat ja keeleuuen-dust.²⁷

Oma matkal Nõukogude Liitu tutvus Visnapuu lähemalt vene rahva psüühikaga ja sealsete uusimate kirjandusvooludega. Ühtlasi hakkas talle selguma, mispoolest erineb meie kirjandus vene omast ja milles avaldub selle eri missioon.

²⁶ „Looming esimene“ 1920.

²⁷ „Odamees“ 1922, nr. 3.

Visnapuu ammuseks sooviks oli sõita Lääne-Euroopasse, et astuda vahetusse kontakti sealse vaimueluga. 1922. a. oktoobris avanes talle võimalus astuda Berliini ülikooli, kus ta oma õppeaineiks valis filosoofia, esteetika ja kunstiajaloo. Pärast kahesemestrilist stuudiumi sooritas Visnapuu eksami tegeliku keele ja germanistika üldkursuses. Saksa maal viibimise ajal oli luuletajale meeltülendavaks vahelduseks matk looduslikult kauneisse Baieri Alpidesse, Stuttgarti ja Heidelbergi. Elukalliduse tõusu tõttu oli Visnapuu 1924. a. sunnitud ülikooliõpingud Berliinis pooleli jätma ja kodumaale sõitma.

Ühe talve veetis Visnapuu oma kirjandushuvilise abikaasa Hildaga (sünd. Franzdorf) Elvas, hakates kirjutama seal poemi „Saatana vari“. 1925. a. kevadel asus luuletaja taas Tartu elama, kus ta produtseeris filosoofilist ja patriotilist luulet ning kirjanduskriitikat.

Visnapuu vanemad, kes elasid Sarakuste mõisas, polnud enam töövõimelised. Neile oli algul määratud eluaegse mõisateenistuse tasuks normaaltalu, mis hiljem aga ära võeti ja asemele anti $\frac{1}{3}$ hooneteta talukohast Luunja silla lähedusest. Kuna nad vanaduse ja haiguse tõttu ei suutnud enda eest hoolitseda, võttis kirjanikust poeg vanemad 1926. a. Tartu enda juure. See oli luuletajata elus raskemaid ajajärke.

Visnapuule oli eriti südamearmas ema, kelle saatusega oli ta nagu ühte kasvanud. Tema püüdeks oli ikka nii toimida, et ta emale kurbust ei tekitaks. „Mina ei suudaks teada, et ema minu pärast nutab, kuna ta küll minu pärast muret on näinud,“ kirjutab Visnapuu 4. sept. 1910. a.

Seda suurema rõõmuga kandis Visnapuu oma vanemate eest hoolt nende viimseil eluaastail. Luuletaja isa ja ema surid mõlemad 1928. a., ainult neljakümnepäevane vahemaa eraldas nende muldasängitamist, nagu loeme ka luuletusest „Viimne teekond“.

Kui ema suri, isa	Ja kui siis minemiseks
jäi orvuks, abituks.	sai valmis isa king,
Surm tulema on visa,	surm tuli külaliseks
kuigi on lahti uks...	ning läbi oli ring...

Lasknud chitada isa poolt pärandatud Kaspre tallu kahekordse ruumika elumaja ja kõrvalhooned, siirdus Visnapuu koos abikaasaga 1929. a. algul sinna Emajõe vasemal kaldal asetsevasse talukohta elama. Luuletaja lemmiktegevuseks oli puuvilja- ja iluaia asutamine, milleks ta kulutas mitu suve. Kuigi maa ei tasunud kaugeltki töötaja peremehe vaeva, tundis ta täit rahuldust ja töörõõmu sellest, et tükike kurnatud põllupinda on viljakandvaks muudetud.

H. Visnapuu on aktiivselt tegutsenud paljudes kultuurilistes ja kirjanduslikes organisatsioonides. Ta on silmapaistvat osa etendanud Eesti Kirjanikkude Liidu ja selle kirjanduse rajamisel ning juhtimisel. Samuti on Visnapuu olnud Kultuurkapitali Kirjanduse Sihtkapitali valitsuses juhtival kohal ja on etendanud mõjuvat osa Raamatufondi rajamisel. Praegu on Visnapuu tegev Tallinna Kirjanike Ühingu ja osühing „Kultuurkoondise“ juhatuses.

Alates 1934. a. on Visnapuu pidevalt töötanud Tallinnas, elades abikaasaga Nõmmel. Kolm aastat oli ta Draamastudio teatri dramaturgiks, siis tegutses ta kultuurnõunikuna Riiklikus Propaganda Talituses, edasi kuulus ta ajalehe „Uus Eesti“ toimetusse ja praegu toimetab ta kirjanduse-, kunsti- ja kultuuriajakirja „Varamu“.

Niihästi kirjanduslikus loomingus kui ka oma töös ja võitluses on luuletaja Henrik Visnapuu kõrvalekaldumatult kinni pidanud oma r a d a, seejuures sageli vastuollu sattudes oma vastastega, aga ka lähimate sõpradega. Tema loominguline ja ühiskondlik hoiak on olnud niivõrd individuaalne, et teda ei saa pidada ei ühegi kirjandusliku rühmituse ega poliitilise voolu täisvereliseks esindajaks.

Oma kirjanduspoliitilise tegevuse põhimõtted on Visnapuu avaldanud järgnevas vormelis: „Meie kultuurpoliitika, õieti kogu rahvuspoliitika peab sellesse sihtima, et sel maal, mida nimetatakse Eestiks, kogu rahva kultuur saaks sarnase tiheduse ja intensiivsuse, et ses õhkkonnas saaks võimalikuks kunstiline ja teaduslik looming, mil oleks üldinimlik väärtus. See saavutet, on meie maa ja rahva iseolemine ning iseseisvus kõige kindlamini garanteerit.“²⁸

Vaba kirjandusliku loomingu tähisel on Visnapuu võidelnud kogu meie riikliku iseseisvuse ajal. Sellega ta on aidanud luua soodsaid eeltingimusi eesti kultuuri arenemiseks ja meie iseseisvuse kindlustamiseks.

²⁸ „Looming“ 1923, nr. 4.

(Lõpp.)

Toimetanud toimkonna liige Eduard Hubel.

E. Kollom: J. Kärneri „Pidu kestab“ (1938) kaas

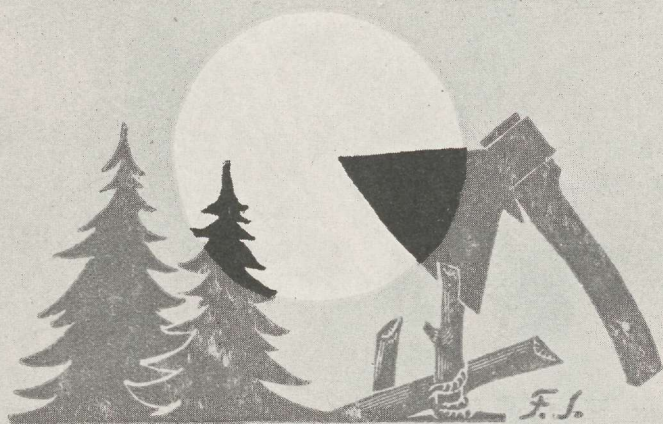
HUGO RAUDSEPP

P. Aren: H. Raudsepa „Mikumärdi“ (1929) kaas

MART RAUD

**KIRVES
JA KUU**

NOOR-EESTI

F. Samamees: M. Rauda „Kirves ja kuu“ (1935) kaas

GUSTAV SUITS
KOGUTUD
LUULETUSED

A. Johani: G. Suitsu „Kogutud luuletuste“ (1938) kaas

Unelm

Ull õieline seelik lahkun palja jalu
ja otsin viljavälje, lehmakarju, talu...

On õitsel uba, tubak, linanurm ja humal
ning õhus lõõrib lõo kui laulev jumal!

Joob putuk kastetilku puhtaist käokingest
ja angervaksad lõhna andvad kogu hingest.

Kui hiljun läbi hilisõhtu piimja udu,
jäab niiske jala külge kerge kõõmlipudu.

Õõ tüünel sammul astub üle kesalilli,
on kuulda ainult heinaritsikate pilli!

Võilille seemnena siis lennul levib rahu,
kuupaiste poetab maha pehmet püülijahu...

Ma olen kuulmatu ja habras nagu haldjas,
ei takista mind videvus, ei rada kaldjas!

Mu hõljuv aste nähtamatu nagu tiivalööök,
ja taevamanna on mu reisumoon ja söök!

Siis uksel koputavad sosistavad sõrmed,
su aknal argsi hingavad mu sõõrmed...

Kui mirdihõng mu vari vaob su voodi üle,
kui viiruki ja mirri suits ma täidan sinu süle!

Haned

Siis haned leidsid, kodus olla hää,
mil kaasa lõunasse neid kutsus esiisa!
Ent hirmus oli hanekarja kisa,
kui mardipäeval kirves raius pää!
Emb-kumb, pead paleuseks peekonit või Bonaparte'i?
Ei haned polnud julgend lennuks starti,
sest koppel oli armsam võitlusrivist!
Täistuubit pugud pungil toiduivist,
nad nautisid hääd elu, rohket sööki, —
nüüd emand jalgupidi kõik nad tassib kööki!

Aur katlaist üles lõõrivõlvi voolab
ja ahjus küpseb pruuniks hane rind.
Leelõukast leetjat tulekuma hoovab,
aampalgil ripub puhtaks ropsit lind:
pää sorakili, koivad kokku köidet,
hootiivad murtud, õõtsik tühendet.
Ning nurgas suured kotid sulgedega täidet,
sest asjatult ei elusid neil lühendet,
vaid igast hanest võeti võetav saak,
ja koertele sai sisikonna praak!

Euroopa saatuse kujunemine O. Spengleri ajaloofilosoofia taustal

Avaldame alljärgneva L. Vahteri kirjutuse, mis — nagu juba pealkirjastki nähtub — on kirjutatud peamiselt O. Spengleri tööde järgi. Autor on Spengleriga ühel seisukohal, suhtumata nendele kriitiliselt. Tegelikult on Spengleri ideed huvitavad, kuid tema ajaloo-süntees kannatab ühekülguse all, kuna osa ajaloo-käiku põhjustavaid tegureid on arvestatud, osa aga jäetud arvestamata. Sellest sõltuvalt on ka Spengleri hinnang tänapäeva kultuuri ja tsivilisatsiooni kohta küll huvitav, kuid siiski subjektiivne.

Toimetus.

Tänapäeva inimene on sügavalt veendunud, et inimkonna ajalugu käib lakka-
matut progressi-tee ja et inimese kõikvõimas mõistus oskab ja suudab juh-
tida inimkonna saatust kõrgete ideaalide kohaselt üha suurema õne ja
täiuse suunas. Ebatänulik on katsuda veenda tänapäeva inimest, et ajalool
on oma sisemised metafüüsilised seadused, oma arenguteed, mis ei küsi inim-
likest ideaalidest ja soovidest. Ajaloos on kõikidel midagi lootat, midagi
saavutada, kõikidele on antud vaba arenemisvõimalus. Vaja vaid aru saada vajadustest
ja abinõudest, vaja vaid tagasi anda inimkonnale temalt äravõetud vabadused, jalule seada
demokraatia, sisse seada sotsialism või igavene rahu. Üks on kaljukindel sotsialismi tule-
kule, teisele lööb jälle uuesti särama tuhmunud demokraatia päike, kolmas elab ennenäge-
matu kunsti tõusu perspektiividel. Lootused ja ootused kasvavad tõsioludest hoolimata
usuks ja seda rohkem, mida suuremal määral eemaldume neist ideaalidest (*credo quia absur-
dum est*). Ja kui nende ideaalide taustal näeme tagasiminekut ja ka tänapäeval demokraa-
tia suurt dekadentsi, langust, siis leiame selle põhjendust erilistes oludes, Maailmasõjas,
ebademokraatlikes inimestes või mujal, ilma et meie enestelt kordki küsiksime, kas siin ei
ole tegemist ajaloo paratamatu käiguga, selle sisemise seaduspärasusega.

Tänapäeval räägime kriisist kõikjal — majanduses, kunstis, kõlbluses, usus. Kunstid
on kohutavalt langenud. Keda võime tänapäeval maalikunstis võrrelda näiteks niisuguste
meistritega, nagu seda olid Leonardo da Vinci († 1519), Dürer († 1528), Tizian († 1576),
Rubens († 1640), Rembrandt († 1669), Murillo († 1682) ja väga paljud teised samaaegsed ja
hilisemad. Keda võime kõrvutada tänapäeva muusikas Bachiga († 1750), Mozartiga
(† 1791), Haydniga († 1809), Beethoveniga († 1827), Wagneriga († 1883). Oleviku kum-
mut-ehitused oma materjalivõltsinguga ja ka stiililt on koletised suurepärase gooti, eriti
aga barokk-ehituste kõrval. Rahvasündimus langeb pidevalt, tõuseb enesetapmiste arv,
abieli puruneb. Riikidevahelised suhted võtavad üha anarhilisema suuna, ühel pool on

määratu imperialism, teisel pool patsifism. Rahvusvaheline õigus on lakanud olemast, rahvusvaheline leping on kohustav ainult nõrgemale, tugevamale vaid niivõrd, kui võrd see on temale kasulik.

Tänapäeva maailm on langenud sügavalt barbaarsusse. Meie tunneme, nagu oleks ära libisenud pind meie jalge alt, nagu oleks kogu olemine vormist välja langenud.

Teisest küljest näeme tehnikas, eriti aga sõjatehnikas määratud edu, mis edufilistritele annab põhjust üha suuremaks optimismiks ja tulevasteks illusioonideks — vaja vaid rakendada see tehnika kultuuri teenistusse. Tekib küsimus, mida tähendavad need tõsiasjad?

Oswald Spengler († 8. mail 1936), kes vaatleb ajalugu Mittleri järele ainulaadse sünteetsivõime ning intuitsiooniga haruldaselt kõrguselt, on oma ajaloolises filosoofias annud tänapäeva probleemidele masendava vastuse. Tänapäeva nähtused on seletatavad sellega, et Öhtumaa kultuur on ületanud oma kõrguspunkti juba sadakonna aasta eest ja asunud languse teele, teele, mille saatusliku paratamatusega on pidanud läbi käima kõik mineviku hukkunud kultuurid. Kõigepealt küsib Spengler (*Untergang des Abendlandes I*), kas on ajaloolistes sündmustes loogikat, kas lubavad ajaloolised sündmused teatavaid järeldusi, jaataval korral, kus on nende piirid, kas võib ajaloos kasutada orgaanilise maailma mõisteid tekkimisest, noorusest, vanusest, elupikkusest, surmast ja teeb etteheiteid ajaloolastele, kes ajalugu kujutavad lakkamatu tõusuna alates Egiptuse ajast, mõistmata, et kultuurid tekiavad, elavad ja surevad, nagu elavad ja surevad taimedki.

Kui tahame mõista tänapäeva, siis peame vaatama maailma ajalugu mitte provintsiinimese, mitte parteiinimese, mitte moralisti, mitte mõne ideoloogi seisukohalt, vaid ajaloolise vormimaailma ajatult kõrguselt. Ainult sellelt seisukohalt avastuvad meile oleviku kriisi põhjused.

KULTUUR

Kui vaadelda ajalugu sellelt seisukohalt, siis näeme maailma ajalugu tohutute kultuuride näitemänguna, mis oma elu kestel taimeliselt oma sünnikohaga seotuks jäävad, mis tekiavad, kasvavad, õitsevad, närtsivad ja surevad. Kunstid, teadused, lahingud, suured inimesed, usk moodustavad selle kultuuri vormikõne, mis räägib palju nendele, kes seda vormikõnet tunnevad. Kultuur on nagu päike, mis tõuseb ning omad kiired ikka kaugemale saadab, andes valgust ning tekitades elu. Ta seob sügavasse, rängesse vormi kõik ajaloolise elu avaldused ja sündmused. Kõrge kultuur on nagu taim, ta tekkimine on juhuslik nagu taimel, kelle seeme kantakse tuulest taime tekkimise paika, kohta, kuhu ta juured ajab. Kui ta aga on tekkinud, siis tähendab tema kasv ja areng ühe suure sisemise idee teostamist, metafüüsiliselt ettemääratud saatuse kujunemist. Meie võime ette aimata tema eluea kestust, kuju arengufaase. Nagu taime kasv, tähendab ka kultuuri areng metafüüsilist tungi täitumisele. E. Haeckeli biogeneetilise seaduse järele on ontogeneia (isend) filogeenia (suguvõsa) kordumine. O. Spengleri järele käib inimajalugu läbi kõik need astmed, faasid, mis läbib üksik inimene sünnist kuni surmani. Peale sünni on lapse olemus veel vormitu. Ta näeb oma ümber imelikku, seletamatut, salapärast maailma (makrokosmost), mille nähtusi ta ei suuda seletada. See tunne on lapse maailmakartuse aluseks, mis on ka iga suure kunstniku osa. Lapsepõlv tähendab määratud fantaasiaküllust, vähest intellekti ja arenematut kausaaliteeditunnet. Samuti on iga kultuuri algus veel vormitu ja otsiv. Sellel kultuuri ajastul tekib rahvaepos, müüt, Dante põrgunägemused. Prantsusmaa romaani kirikute portaalid tähendavad kivisse raiutud hirmu. Mida rohkem inimene kasvab, seda vormiküllasemaks muutub tema nägu, tema hing, tõustes teatavale kõrguspunktile, seniidile, kust algab tagasimineck. Inimese vananemine tähendab tema fantaasia, tundekülje järk-järgulist vähenemist, intellekti ja teadvuse suurenemist. Sama nähe läbib ka iga kõrge kultuuri kasvu ja arengut. Kultuuri kasv tähendab alalist teadvuse tõusu, vaimu võitu tunde üle, mis tõuseb oma tipule, kust algab sajandeid kestev allakäik kuni

hukkmiseni, kultuuri surmani. Kõik kultuurid, igaüks oma tuhande-aastaselt kestusel, läbivad ühed ja needsamad arengu-faasid. Üheaegsed on selles mõttes Aleksander Suur antiikses kultuuris ja Napoleon Öhtumaa kultuuris, Indias Buddha ja Vana-Kreekas Sokrates.

TSIVILISATSIOON

Ületanud oma tipu, läheb kultuur vastu langemisele, oma tsivilisatsioonile, vanadusele. See tähendab pööret surmale, jõuetust, hääbumist, mis haarab iga kultuuri lõpus mõned sajandid. Tsivilisatsioon tekitab kultuuris sügava pöörde ja sellest tingitud erinähtused. Ta algab igas kultuuris ratsionalismiga, mis tähendab endiste väärtuste ümberhindamist, endiste rangete vormide eitamist, käepäraste ideaalide tekkimist, materialismi ja nihilismi. Nihilistid olid Voltaire, Rousseau, Strindberg, Hebbel, Marx, Wagner niisamuti nagu enne neid Sokrates ja Buddha. Tsivilisatsioon tähendab ka ükskõiksust usu vastu. Enne olid kõik kultuuri eluavaldused — kunst, teadused jne. — läbi põimitud sügava religioositeediga. Nüüd on ainsaks usuks mõistus, see intelligentide usk. Filosoofias kaob metafüüsika, tung mõista asja olemust, asemele tekib eetika, teadvuslik ühiselu normide konstrueerimine. Ühes sellega muutub sügavasti ja kõigekülgelt kultuuri-elu ja selle nähtused.

KULTUURIDE LOETLUS

3000 aastat enne Kristuse sündi tekkisid korraka kaks kultuuri, Kirde-Afrikas Egiptuse kultuur ja Eufraati jõgikonnas Babüloni kultuur. 1500. a. ümber tekkis India kultuur, 1400. a. ümber Hiina kultuur ja 1100. a. ümber enne Kristust antiikkultuur, mis haarab Kreeka ja Rooma aega. 300 a. ümber enne Kr. tekib Araabia (Islami) kultuur ning mõnisada aastat peale Kr. sündimist Põhja-Ameerikas Mehhiko kultuur. Kõik need kultuurid on juba enne 1000 aasta möödumist ületanud oma seniidi ja asunud tsivilisatsiooni teele. Paari sajandi möödumisel ilmneb aga sügav laostumine, üha sügavam kaos, millele järgneb kultuuri vormide tardumine. Tardunud ja valminud on aastatuhandeid India ja Hiina kultuurid oma kindlate seisusevahede, kastide, oma kunsti ja teadusega jne. Teiste kultuuride pinnale on tekkinud uued kultuurid, mis eelmiste tardunud kultuuride vormid on lahti sulatanud.

Kaheksandaks ja praegu ainukeseks elavaks kultuuriks on Öhtumaa kultuur, mis tekkis kohe enne 1000. a. peale Kr. romaani stiiliga, on oma kõrguspunkti ületanud barokk-ajastuga ja asunud ratsionalismiga 18. sajandil tagasipöörmatult tsivilisatsiooni teele. Enne kultuuri on primitiivne ajastu, mida tähistab isesugune jõuküllane elu, kuid ilma sisemise paratamatusega, pärast kultuuri aga tihti aastatuhandeid kestev tardunud vormide kogu oma väheste tõusude ja mõõnadega, oma väikeste küsimuste ja kostmistega, sünd välisel tõukel ilma sisemise loogika ja paratamatusega, nagu see toimub aastatuhandeid Hiinas ja Indias. Kultuur tähendab sügavat vormi, tsivilisatsioon tähendab selle vormi laostumist. Tsivilisatsioon on igal ajal oma võite ja oma saavutusi laiali kannud kaugele üle oma piirkonna teistesse maadesse, nii nagu antiikmaailma saavutused on levinud Hiinas, Indias ja mujal, nagu tänapäeval Öhtumaa saavutused on levinud Hiinas, Jaapanis, Indias ja kõikjal maailmas.

TAIM JA LOOM

Loom erineb taimest vabadusega määrata ise oma asukohta. Taim on maa osa, ta on tugevasti seotud kosmosega. Kevadel ajab ta oma juured maasse, suvel kannab oma vilja ja sügisel sureb, närbub. Ta on ühenduses kosmilise ringkäiguga, ta elab n. ü. kosmilises rütmis. Loom on vaba. Hiiglatamm elab, kuid ta ei liiguta end ise, vaid tuul liigutab

teda, ent mikroskoopiline infusoor veetilgas tammelehel võib oma asukohta määrata vabalt. Loomal on teadvus, taimel ei ole seda. Teadvus aga tähendab polariteeti, mina ja sina, enese ja maailma vastuseadmist. Siin on kaks maailma, see väike teadvuslik olend (mikrokosmos) ja see määratu suur välismaailm (makrokosmos). Teadvus aga tähendab ühtlasi ka pinget, mis tekib mikrokosmose ja makrokosmose vastamiseseadmistest. Me räägime pingutatud kuulmisest, rääkimisest, mõtlemisest. Mida vaimsem on inimene, seda suurem on temas see pinge. Ka loom on seotud kosmosega. Inimene läheb õhtul magama, mõni loom läheb öösel saagile, teine puhkama, mõni muudab oma karva. See seotus on aga palju väiksem kui taimel. Tsiivilisatsiooni inimene on tugevasti arenenud mikrokosmilise (teadvusliku) küljega, tugeva pingega. Pinge aga nõuab lahendamist, selleks on tsiivilisatsiooni inimesele sport, poks, neegritants, kino, teosofia, lõbustused, mis ei puudu üheski tsiivilisatsioonis.

LINNA PROBLEEM.

Primitiivne inimene on alatiselt vastamisi vaenulise loodusega, millelt ta püüab midagi võita ja varastada. Sügava pöörde toob põllupidamine. Vaenuline loodus on muutunud sõbraks.

Inimene näeb, et tema armastuse ja hoole ning looduse anni vahel on sügav suhe. Kultuuri algusega tekivad otsekohe ka väiksed linnakesed. Ka primitiivses ühiskonnas (Lääne-Aafrikas) on olemas suuremad keskused, kuid need on vaid majanduslike huvide ristlemiskohtadeks, mitte rohkem. Ka on kultuuri alguse linn väike ja mannetu, paari tänavakese ning majaäbarikuga, kuid tal on eriline linnahing, mis tema avaldustele erisuguse ilme annab. Kultuuri areng tähendab ka ühtlasi linnade arengut. Kultuurirahva elu on järjekindel tee linnastumisele, urbaniseerumisele. Kõik religiooni, kunsti, vaimu, majanduse suured küsimused tekivad linnas ja otsustatakse siin. Kultuuri arenguga ühed linnad kasvavad suurlinnadeks, kes maa üle valitsevad ja maale ette kirjutavad, mis eest see vajaduse korral peab surema. Talupoeg ei ole kultuuri vältel palju muutunud, ta on „igavene“ ja sügavalt seotud loodusega, elab „kosmilises rütmis“. Tema maja, kõik tema eluviis ja olemine osutuvad sellele sügavale seotusele kosmosega. Kultuuri areng tähendab teadvuse emantsipatsiooni, pinge suurenemist ning kosmilise rütmi lõdvenemist. Saatuseks saab aga tsiivilisatsiooni-linn, eriti tsiivilisatsiooni-maailmalinn oma tohutute kivimasidega, milleks looduses ei ole ühtegi eeskuju. Ta tähendab ääretut võõrdumist maast, puhta vaimu eksistentsi ning ebaloomulikku olukorda. Siin tekib oma ööelu, oma erisugune eluviis, lõbud, mis näitavad sügavat võõrdumist loodusest. Tohutute kivimüüride vahele kogunevad üha suuremad juuretud inimmassid. Keldrites, tagaõuedes ja katusekordadel kasvab uus inimpõlv, kellel ei ole arusaamist vanadest kultuurisümbolitest ja kes ei tunne austust kõige selle vastu, mis tähendab kultuur. Siin valitseb kirjeldamatu vaesus, korteriviletsus, selle kõrval kõlblusetus ja sügav kommete lodevus. Tohutud linnad ei tekita mitte ehituslikku probleemi, vaid otsustava tähenduse annab tsiivilisatsiooni-inimesele võõrdumine maast. Maailmalinnadeks oli Egiptuses Teebai, Tell-el-Amarna, Indias Pataliputra, Babülonis Babülon, antiik-kultuuris Rooma, Aleksandria, Mehhikos Tenochtitlan, Öhtumaal New York, Berliin, London, Pariis, Rooma, kes valitsevad kultuuripiirkonna üle, kuna muu osa moodustab vaid provintsi. Ratsionalismiga, kultuuriteadvuse valmimisega, tekib tarve ümber hinnata ka endist linna. Kõikjal alatakse ümberehitusi ja ehitamisi vastavalt eesmärkidele, olgu see ilu, liiklemine, odavus. Sel ajal algab kõikides tsiivilisatsioonides endiste linnade ehituste ja majadekvartaalide mahakiskumine. Asemele tekivad geomeetrilises stiilis ehitused. Tsiivilisatsioonis muutub ka stiil. Endised ranged vormid on tsiivilisatsiooni-inimesele raskeks muutunud, ta püüab end vabastada selle köidikuist. Stiil on kultuuri pulsilöökk, ta näitab selle kultuuri täitumist. Romaani stiil ja barokk, dooria ja joonia on Öhtumaa ja antiik-kultuuri noorus ja vanus. Stiil on kultuuris mingisugune

sisemine imperatiiv, sisemine postulaat, mis vormib kunsti ja kunstniku ja annab kunstile alateadvuslikult vormi ja suuna. Ainult tsivilisatsioonis on stiil probleemiks muutunud, teadvusliku otsingu ja arengu objektiks, konstruktsiooniks. Sellega on stiil kaotanud oma loomingu jõu, põhjustades tänapäeva „stiilikriisi“ ja kunstide kadumise. Tsivilisatsioonilinnad on kõikjal ühesugused oma sirgjooneliste tänavate, geomeetrilist stiili kummut-ehituste, suurepärase aedade, majade-kvadratuuride ja templitega, sageli tohutuis dimensioonides. Linna keskel on ilusad plutokraatia, kaubandus- ning rahaaristokraatia ja valitsejate hooned, äärlinnades aga tõusevad kastehitused töölikasarmutena.

Tsivilisatsiooni-linna stiil on otstarbekohasuse stiil, konstruktsiooni vili. Reeglipäraseid majadekvadrate imestles juba Babülonis Herodotos, mille kohta ajaloolane Eberstadt kirjutab: „ei ükski maastiku-iseärasus, ei ükski jõesäng ega künkas mõjuta selle müüride sirgjoonelist arengut“. Babüloni äärlinnades aga kerkisid 3—4-kordsed töölikasarmud. Nii-samasugused olid hilisegiptuse Tell-el-Amarna linna hiiglachitused 45-meetrise tänavalaiuse juures. Egiptuse tsivilisatsiooni geomeetrilises stiilis Karnaki ja Luksori hiiglachituste varemeid võime veel tänapäeval imestella. India tsivilisatsioonilinn Pataliputra (kuningas Asoka pealinn) moodustas vägeva kvadraadi. Hiiglalinna Taxilat (Indias) ja teisi imestlesid kreeklased nende korrapärase tänavate ning geomeetriliste joonte pärast.

Antiikmaailmas Hippodamos (5. saj. e. Kr.) tegi Thuri linna kavandi Pythagorase õpetuse järele. Sel ajal tekkisid paljud linnad nagu Rhodos, Aleksandria, Timgad ja Hommikumaa imelinn Antiookia oma ühtlaste majade fassaadide ja nõörsirgete tänavatega, ignoreerides maastiku iseäraldusi. Roomas tekkisid Suburi linnaosas, tsentrumis, vägevad valitsejate ja rahamagnaatide paleed (Galigula palee, Nero „kuldne maja“ Palatinil jne.). Kolossaalseim ehitus oli Maximuse tsirkus oma 650-meetrilise küljepikkusega, mahutades 385.000 vaatajat. Vaid veidi väiksem oli Colosseum oma 50-meetrilise kõrgusega, mille eeskujul ehitati Rooma riigis 200 samasugust ja millest kaks olid isegi suuremad (Puteolis ja Capuas). Rooma äärlinnas aga tõusid 8—10-kordsed hiiglakasarmud töölistele, mis halva ehituse tõttu pahatilti kokku langesid ja oma alla matsid ka inimesed. Pärast hakati seadusandlikus korras majade kõrgust vähendama. Crassus oli suurim ehitusplatside spekulant. Araabia maailmas ehitati islami meistrite poolt 767. a. p. Kr. imelinn Bagdad reeglipärase tänavate ja majadega ning üks sajand hiljem hiiglalinn Samarra tohute ehitustega, millest Balkuvara palee moodustas 1250-meetrilise küljepikkusega kvadraadi, kuna suurim selleaegne mošee Samarras mahutas eneses 100 000 palvetajat. Araabia imeaiad leidsid Granadas, Sevillass ja mujal. Mehhiko allaheitmisel Cortesi poolt (1519./21. a. p. Kr.) ei suutnud hispaanlased küllalt imestella atsteekide hiiglalinna Tenochtitlani nõörsirgeid tänavaid, määratud kolonnaadi turuplatsi ümber, tohutuid templeid, keiser Montežuma paleed jne. Tenochtitlani tänavad olid suurepäraselt asfalteeritud ja hispaanlased nägid suurt vaeva, et oma hõuseid libedal asfaldil jalgel hoida. Linnas oli 1000 tänavapuhastajat ja pesijat ning liiklust valvas hoolas ja karm politsei.

Õhtumaa kultuuris kerkivad tänapäeval uued linnad sirgjoonelist tänavate ja ühtlaste majafassaadidega. Meie näeme, kuidas endisi „kasvanud“ linnaosi maha kistakse, et asemele ehitada suuri geomeetrilises stiilis maju. Napoleon III lasi Pariisi tsentrumis maha kiskuda terved kvartaalid, et asemele ehitada uusi. Berliinis käivad ehitused moodsa stiilis. Hitler kavatses kahe suure ristleva magistraaliga jaotada Berliini neljaks. Samasugused ehitused tõusevad ka mujal. Ameerika suurlinnad kujutavad määratu kõrgusega nüüsguseid geomeetrilises stiilis ehitatud majade masse. Tänapäeva nn. funktsionaalne stiil ei ole muud midagi kui kõikide tsivilisatsioonide konstrueeritud stiil, stiil ajastust, kus kunsti-looming on lõppenud. Neis üürikasarmutes kasvab uus nomaad, kellel ei ole kallis isamaa ja kelle kohta on maksev „ubi bene, ibi patria“ ja kes ühest linnast või majast teise kolib kodutult, nagu seda kord tegid kauged esivanemad primitiivajastul. „Panem et circenses“ iseloomustab kõikide kultuuride tsivilisatsioonide elusisu. Cracchuse ajal hakati Roomas jagama linnamassile leiba. Caesar vähendas leivasaajate arvu Roomas 320 000

pealt 150 000-ni. Pärast suurenes jälle see arv ja hakati jagama ka viina ja Aureliuse ajal ka sealihha. Rooma keisrid olid vägevad vaid vaadatuna provintsist, kuna nad aga Roomas nägid määratud vaeva, et seda massi vaos ja poliitikast cernal hoida. Leivajagamine sündis ka Egiptuse Teebais ja Hiina tsivilisatsioonis Hani ajastul. Rooma tsirkustes valitsesid toored instinktid. Korraldati ebaloomulikke ja veriseid mängu, millest kujukalt kirjutab Friedländer (*Sittengeschichte Roms*). Roheliste (tsirkuspartei) kaotus masendas Rooma elanikke rohkem kui kord Cannae lahingu kaotus. Pidupäevi oli Augustuse ajal 66, Tiberiuse ajal 87, Marcus Aureliuse ajal 135 ning Constantinuse ajal juba 175. Amfiteatrites korraldati veriseid stseene. Mitmed keisrid juhtisid ise oma võiduvankreid, Elagabalus lasi oma tsirkuse vankrijuhi ema tõsta konsuli seisusse. Rooma tänavatele tekkisid kõikjal võiduajajate kujud. Samal ajal oli see mass ükskõikne Rooma sõjaliste vallutuste vastu või jälgis seda vaid sportliku huviga. Roomlaste lõbustuskohtadeks olid ka aruurikkad saunad ning veel praegu võime imestella Roomas Caracalla ja Diocletianuse hiiglamonstrumsaunade varemeid. Sel ajal oli neid Roomas 952. Mehhikos imestlesid hispaanlased aruurikkaid saunu Tenochtitlanis. Samasuguseid nähtusi võime tähele panna ka teiste tsivilisatsioonide maailmalinnades.

Õhtumaa areng liigub kiiresti selles suunas. Tsivilisatsiooni-maailmalinnad suurenevad kiiresti, hoolimata sellest, et neis suremus ületab sündimuse ja et ei ole Spengleri järgi selles suunas veel kaugeltki saavutatud maksimumi. Neis linnades valitseb juba praegu, nagu möödunud tsivilisatsioonideski, aguliosades kirjeldamatu vaesus, korteriviletsus ning kommete lodevus, kuna kesklinna osades valitseb määratu rikkus ning toredus. Meie aja inimene on sügavasti muutunud. Kadumas on inimese individuaalsus ning üha rohkem kerkib esile massinimene, hulk, keskpärasus, nagu seda nii kujukalt kirjeldab José Ortega y Gasset ja mida Rathenau nimetab „vertikaalseks barbaarsuseks“. Kõigi tsivilisatsioonide „*panem et circenses*“ nähtused võtavad üha sügavama ilme. Berliini spordiväljak ei erinenud 1912. aastal Spengleri järgi kuigi tuntavalt enam vana Rooma amfiteatrist. „Kirjanduses ja filmis viljeldav erootika, girlikultuur, mille püüdeks on naisekeha väljaarendamine sportlikeks saavutusteks, mitte aga emakohustusteks, kõik see on celkõla „*panem et circenses*“ suunas“ (Spengler, *Reden und Aufsätze*). Elamine tsivilisatsiooni-linna müüride vahel selle ööelu, kunstliku valguse, määratu liiklemise ja kiirusega on tsivilisatsiooni-inimese viinud kaugale loodusest, kosmilisest rütmist. Teadvuse pinge üha suureneb ja seda lahendab tänapäeva inimene samuti nagu esivanemad kaugest minevikust spordi, neegritantsu (foks, tango jne.), poksi, iludusvõistluste, kõmu ning sensatsiooniga. Ajaviite-romaanid, „*happy end*“ ning bulvarikirjandus on võidukas pealetungis ja leiavad üha suuremat kasutamist. Ameerikas Dempsey-Tunney poksi võistlustel suri erutusest 10 inimest. Poksi võistlust Schmelingi ja neeger Louis'i vahel reklaamiti Ameerikas kui „viimase sajandi suurimat lahingut“. Vaimukangelane on juba ammugi unustatud, ei ükski neist suuda tähelepanu enesele tõmmata. Tänapäeval on vaid hipodroom, võistlusjooks, poksikangelane, jõumees, massmiitingud need, mis masse kokku tõmbavad. Kõikjal tänavatel näeme jõumeeste, poksijate, esisportlaste pilte, nagu mineviku Roomas võidusõitjate büste ja kujusid. Sinna hulka on mõne vaimutegelase pilt otsekui ära eksinud. Kuritegevus käib üha tõusvas tendentsis. New Yorgis olevat (Korherri audmetel, *Volk und Raum*) umbes 30.000 kurjategijat. 1928. aastal saadeti selles linnas korda 300 mõrva, kuna tabati vaid 7 mõrvarit. Kõik need nähtused osutavad sügavale erinevusele eluviisidest ja mentaalteedist, mis valitsesid Öhtumaal sajand ja rohkem tagasi.

(Järgneb.)

Eesti luule 1939. aastal

1

Ei näita möödunud aasta mingeid märke sellest, et meie poetkond väsiks loomast ja ennast ning elu sarjamast-tuulamast isegi erakordses äikese-eelses ilmastikus. Meie Parnass laseb oma lippu lehvida laialt, üteltu selle kohta mis tahes proosaline ning ohtlik kaasaeg ja prosaistid-kaaskirjanikud, — kel aga niikuinii ei peaks olema suuremat tegemist värsikunstnike „auloožiga“. On selge, et õigusega kiidetud eesti lüürikal on elujõudu rohkem kui seda võiks oletada tavalises maises vaimus tehtud konjunktuuri-ülevaate järele. Kui eelmisel aastal esineski üle mõne aja erakordne luulemõõn — ainult kaks tõelist värsikogu —, siis praeguses ülevaates võib jällegi arvestada tervelt seitset luuletuskogu nimekailt autoreilt, üht väikest ning peent värsiraamatut, millega üks meie kujutavaid kunstnikke edukalt tungib „võõrale alale“, ja muidugi, nagu harilikult, peotäit kah-luuletuskogusid, millede hulgast küll üks toob oma autorile tõeliselt lootusrikka algaja aunime. Avaneb jälle väljavaade, mida tunne viimaseaegseilt viljakamailt värsiaastailt: umbkaudu pool meie umbes kuue-viieteistkümne-pealisest tegevast poetkonnast esineb uute kogudega, et järgmisel aastal anda ruumi „teisele vahetusele“, jne. Muide, kui real luuletajaist ilmub nüüd uus kogu umbes iga kahe aasta järel, siis see iseenesest ei tarvitse sugugi tähendada üleproduktiooni — eriti mitte meie värsikogude tavalise 64—72-leheküljese suurusnormi juures.

Asugem küsimuse juure, kuidas sortida seda mullust rikast lõikust salvedesse. Muidugi, päris-luuletajat ega ta värsse ei saavatki harilikult pista kuhugi klassifikatsiooni-sahtlisse. Ent meid ei huvitagi niivõrd sahteldamine, mis objektiks eeldab surnud materjali, kui, nii-ütelda, läbi- ja ülevaadet võimaldava sihi ajamine džunglisse. Tõesti, ennem võib luulet alati võrdpildistada džungliks kui rahulikuks viljaaidaks-varamuks. Millest millele siis siht suunata? Kas maast — või ka maa alt — taevasse? Agulist „elevandiluu-tornile“? Rahvuslikust atmosfäärist internatsionalismile? Või koguni keskmistelt värssidelt headele?!

Kõige vähem pahandusi sünnitame ja harvimini satume võitlema tuulikutegega vist siis, kui jälgime suunda **v ä l i s e s t s e e s m i s s e**, tegelemisest välismaailmaga tegelemisse omaenda minaga — või vastupidi, mis ei muuda läbilõike pilti. Igal juhul on põhjust praegu, kus peagu kõik seitse arvessetulevat luuletajat — jah, kõik peale Bernard Kangro! — on tunnud tarvidust enam või vähem oma värses reageerida kaasaja maailmapoliitilisele vapustusile ja ähvardusile, lähemalt vaadelda „väliste asjade“ osatähtsust iga poeedi maja-

pidamises. Sellise inventuuri-tegemisega küllap selgub ka igauhe päris-isiklik, s. t. isiku-pärane pagas ja tema laad. Lõppeks, kui enamvähem peame kinni suunast „väline — seesmine“, siis võimaldub meil liikuda vist küll avaraimate perspektiivide joonel. Eks tuntud polaarsus „romantism — klassitsism-realism“ ole üks kõige enam tarvitatud, ent ikkagi parimaid nimetusi ning kompassse luule vastandlike võimaluste ja inspiratsioonide avastamiseks...

Kes asuvad siis äärmiste vastanditena möödunud aasta luulerivi (milline ajavaimuline võrdlus, paraku, sunnib end peale!) paremal ja vasemal tiival? Kas kontrastide vahekaugus küündib olema suuremgi kui sportlaslikest Barbarusest ja Sütistest, kes meeeldi sõbrustavad kogu maailmaga (peale nn. kodanluse ja diktatuuride), kuni erakliku luulepreestri Adamsini, kes ei sõbrusta peagu kellegagi peale sügavasti filosoferiva muusa? Aga muidugi, vahekaugused on suuremad, mitte ainult euroopalikust spordivaimust joogaliku spordivaimuni. Kui tahame oma lüürivate ringis otsida päriselt antipoode, siis näib, et nendeks pole keegi muu kui Erni Hiir ja Bernard Kangro. Esimene neist, nagu võib juba ette kihla vedada ilma kaotuse riskita, luulestab teemasid, milliseid vähimalt endisel ajal meil ei osatud arendada mujal kui proosakirjutuses, jah, tõepoolest, idealistlikes-patriootilises juhtkirjades. Teise luule „Reheahju“ nimelises kogus elab aga peamiselt unenägudes ja nägemustes, on pöördunud „minasse“ ja hämaraimasse minevikku, selmet Hiire kombel õhutada ilusaid ühiskondlikke tulevikulootusi. Seejuures tahavad mõlemad olla ja ongi tugevasti eestipärased ainete valikus kui ka käsitluses. Äärmused võivad luulegi alal mõnes punktis kokku puutuda! Siit saaks, muide, huvitav ülesanne eesti omapära sagedasti nii enesekindlaile määratlejaile!

2. BERNARD KANGRO : „REHEAHI“

Bernard Kangro „Reheahju“ lugedes saab kõigepealt selgeks, et selle luuleraamatu jaoks pole olevikulist välismaailma peagu olemaski (ühes kohas esineb küll mõiste „käratsev linnatee“) — peale panteistlikult tajutud looduse, mis aina loorub romantiliste sise-tunnetuste ning osasaamiste hämarusse. Paljuke on siin üldse „päevavalgel“ nähtud ja mõteldud luuletusi? Üllataval kombel on küll läbini intellektuaalne luuletus pealkirjaga „Metsad“, kuid ta pool-irooniline ratsionalism ei veetle ses kogus täis hoopis teissuguseid veetlusi ega küündi Kangro esimese värsikogu „Sonettide“ teadusliku romantismini. Mitte palju mõjuvam pole samuti intellektuaalne ning vormikas enesevaatlus „Tühjalt“. Klassikalähedane pöördumus „Dantele“ on originaalsem ja huvitavam just oma haaretega „musta elumetsa“ ja põrgu hämarusisse. Ja kui „Reheahju“ loodusluuletusist „Seenevana“ mõjub ainult nagu väike humoristlik lastelaul, siis selleski on „süüdi“ ta mõistuslikkus.

Kangro viimaseaegse luule jõuallikad, mida üha selgemini hakkasime nägema alates ta elmisest ning teisest värsikogust „Vanad majad“, peituvad õige kaugel teadvuse intellektilisist kihtidest. „Mis annaks meile lame valge hoolsus, / kui pimeduse täius ära jääks!“ — nii hüüatab Kangro sümbolistlikus pihtimuses „Pimedusele“, mis sarnaselt Talviku ja Underi inspiratsiooni-kujutustele ütleb palju huvitavat. Pärast elu kahepoolsuse kogemist ja hämaruse jõudude tunnetamist võib „Reheahju“ poeet ütelda: „Sest pääle tuksleb minus karmi jõudu / ja raskeid sõnu pakitseb mu suus. / Mis sest, et tunnengi ta kaisus õudu, — / see on nii ääretu ja igiuus.“

See on programm, millele vastab Kangro luule tegelikkus — ja millele kohe kirjutanuks alla kunagine saksa pärisromantiline koolkond, oma kestuselt miskipärast küll väga

lühike. Kangro ürgromantilise luule väärtust ja tulevast kestust see paralleel muidugi ei puuduta. Kangro nimelt näib oma panteistlike elamus kogemuste kaudu, mida kajastasid ta „Sonetid“, jõudnuvat mingisse sügaval asetsevasse sfääri, kus pool-meelelised tajumused ning joovastused loodusest segunevad spirituaalsete tajumustega inimese jätkuvusest looduse ning aegade hämaruses, kus mõisted nagu „muld“ ja „esiisad“ lakkavad olemast mõistet ning omandavad mingi raske võimu teadvuse ja veel enam kujutluste üle. Jah, Kangro algas botaanilise romantikuna ja praegu on ta jõudnud sügavasse keset ajaloo-romantikast, s. t. minevikutaju müstikat ja animismi. Viimast peetakse meie tõule kuni hilise minevikuni kõige sissejuurdunumaks usundi- ning maailmataju-astmeks. Ka Henrik Visnapuu „Põhjavalguses“ mitmel korral lendlev „hingeliblik“ ei puudu Kangrol. Luuletuses „Hallisõitja“ jätab ta oma haige keha — kujutluses — maha, et kätte saada ja sötkuda elustumatuks tõvehaldja samuti mahajäetud keha; seal aga — ennäe! — lamab ta otsekui ise surnuna Lapi-Põhjas: igal juhul saame aru niipalju, et ta hingeliblik on hukkunud tuisus. Nagu näeme, läheb Kangro meie põliste uskumuste kasutamises kaugemale kui Visnapuu, tsiteeritud juhul liigagi kaugele, kui arvestada, et lüürikas ikkagi peaks püsima elamussuirus ega tohiks liialt anduda Eiseni kogutud mütoloogia allüüridele. „Hallisõitja“ pole ju pildiliselt nõrk asi, ent sügavuse asemel ta veab meid peagu literaarsele pealispinnale. Samuti on lugu paari teise otsekui süsteemi pärast värsistatud palaga, nagu „Paharetid“, kogu loitsude ja taigade usku kokku võtten „Tume maailm“, samataoline „Kummitused“. Ennem siis juba lõbustugem hooletu Hendrik Adamsoni puht-isikupärasest ja otse lihliku silmaga nähtud ning kõrvaga kuulud mütoloogiat!

Kuid sellega ongi läbi sarjatud Kangro „Reheahju“ sisulised ebasügavused ning ta müstika nõrkused. Jääb järele väga kompaktne ja kõiges omas irreaalses nägemuslikkuses lausa elav ning hingav maailm. See maailm on „teispoolne“ ja realisti elutaju jaoks kahtlemata ka liiga eksootiline. Ent samas tajub süvenemisvõimeline ja mitte veel üdini urbaanseks muutunud lugeja Kangro „eksootikat“ tuttavana, kuidagi kodusena. Kangro sagedasti oskab päris realistlikust pildistikust nii umbes „eesti etnograafia“ alalt libiseda üsna märkamatu nägemuste ning aimuste sfääri — tõmmata lugejal kindel pind jalgade alt ja uputada teda hoopis erilisse sensatsioonesse (sõna alguslikus tähenduses!). Säärane on näiteks luuletus „Muistne uni“, mille realistlik algus võiks ka kanda pealkirja „Küdev rehi“. Kümnet karva suitsuviirudest aga põimub siin peagi unenäoliku minevikutajumus, umbkaudu nii, nagu omal ajal Promet püüdis teha nähtavaks minevikumüstikat. Ent milline maitsevahe Kangro ja Prometi vahel! Kangro oma paremais luuletusis, s. t. enamikus „Reheahju“ värssidest, mitte ei püüa ega tee, vaid elab läbi seda, mis värss ütleb: ta ei ole mitte kommenteerimas eesti etnograafiat või kultuuriajalugu, vaid süvenemas nüüdisaegse luuletaja kogu närvierusega ja metafüüsilise januga neisse ürgseisse elukihtidesse, kust meie rahvas kahtlemata on alles äsja tulnud. Ja kui raamatu lõpul luuletuses „Ajatu mälestus“, mille pealkiri õieti pidanuks kordama raamatu oma, autor lausub kohe alguses, et tunneb end olevat reheahi, siis usume seda — nii „võimatuid“ metamorfoose on ta meile näidanud juba eelpool. Luuletuse enese vähesed ja väheste riimidega vabavärsid sugereerivad meile ilma mingi pingutuseta nägemuse „mustadest ja visadest“ esiisadest rehetööl, ja teiseks, mis on olulisemgi ning seob nägemust luuletaja isiksuse kaudu olevikuga: et luuletajas eneses „hõõgub lõõmav tulekahi / keset pikka ööd.“

Nagu juba selgub senivaadeldust, on „Reheahju“ raskesti sondeeritava põhjaga omapäras väga tähtis koht unenäolikkusel ja ka tõeliku ning nägemusliku üksteisesse-voolamisel. See printsiip, mis on nii võhivõõras eriti meie realistlikumate ja kriitilisemate

vaistudega luuletajaile, kannab raamatu kaht lõpptsükli — „Hallid härjad“ ja „Muistne uni“ —, ent kipub mängu juba eespoolgi. Peagu groteskse üksikasjalisuseni ja seikluslikkuseni tõuseb unenäolikkus säärastes luuletustes nagu „Ühe lambavarga eksirännakud hingedepäeval“, „Nõmm“, „Mustas orus“. Neis on palju säärast, mida on täiesti võimatu ette näha, ent mis paelub fantaasiat just oma salapärase meelevaldusega. Muide, viimane luuletus ja „Muistne rand“ oma unenäolisis ekskursioones kannibaalseisse ja koguni geoloogiliselt mõõdetavasse ürgaegadesse lavastuvad küll rohkem E. A. Poe kui ürgeesti maastikes ning sõnastuseski. Selles on veidi kunstlikkust võrreldes Kangro nägemustega muistsest rehtede rahvast, ent ka meeldivat vormikust võrreldes peazanri teatava amorfsusega. Samasuguselt mõjub libahundi-motiivi kindlais stroofes kahe laulva refrääni vahel värsistav „Kutsed“.

Ka suure täpsusega antud realistliku žanripildi võib Kangro mõne reaga süvendada otse müstiliselt tähendusraskeks. Selliste asjade seas paistab silma teises tsükli eeskätt „Aken“: hämar kamber ja vaade vihmalele ning porisele õuele songiva seaga. Lõpuks aga võtame vaidlemata vastu irratsionaalse tõe: „Kuid ju kümneid ja sadu, / ei, tuhandeid aastaid / lööb silmi ja pihlakat sadu.“ Ja mis ütelda esimese tsükli nägemuste kohta graatsilisist haldjaist ja muist metsavaimudest? Viited unenäolikkusele ja — nota bene! — une mainimine on tavalised neiski võrdlemisi heledais piltides. Ilus avaluuletus „Metsas“ on vaba otsestest somnambulismist, ent kas siingi ei avalda mõju just see, et poeedi teadvus on u p p u m a s metsa imedesse!

Viimaseaegse Kangro töotavaim omadus ongi võime „uppuda“ ühte või teise ainestikku, süzesse ka siis, kui pole tegu unenäolise transiga. Juudas Iskariotiks kujutleb ta end vähimalt sama veenvusega kui reheahjuks! Ja kas pole talvikulik lühiluuletus poodava viimseist tundidest „Viimne ring“, ehtne mina-luuletus kõiges oma nägemuslikus eksootikas? Kas pole äärmiselt napivormiline „Teisik“, poeedi monoloog hämarale „teisele minale“ või „sinale“, silmapaiste asi oma sissetundmis-jõult, kuigi me ei oska täpsemalt ütelda, millele on siin „sisse elatud“.

Kangro on nii veendunud selles, mida ta „näeb“ ja tunneb, et temaga ei taha vaielda ka seal, kus meie intellekt kipub vaidlema. Selle tõttu me teeme meeleldi kaasa ka need õõtsutused õudusse, millega ta romantilised süvenemised tihti päädivad ja puanteeruvad. Siiski, eriliselt õudusmaaniat Kangrole praegu ei saa ette heita, kui arvestada selle poolest monotoonsemaid eelmisi kogusid. Millest aga see kalduvus võpatuda ulmade ees? Küllap nende unenägude raske ning terav maik — elujõu-müsteeriumi enese vürts — on suuteline põhjustama raskemeelsust. Ent need nägemused-sisekogemused puanteeruvad tihti ka väga jõulisisse ning vabastavasse mõtteisse. Nägemus rõhuvast „Majast“ lõpeb ridadega: „Kuid kõik ainsa mõtte ees taandub: / siia majja välk kord maandub.“ Ja veidi visnapuulik enesevaatlus „Pärisosa“ lõpul haruldase definitsiooniga: „Vaata, kõrgel leegivad päikesed, / kuid sina — oled põhjatu kaev.“ Tähti nimelt ei näe päeval mujalt kui kaevu põhjast — sügavusest, üksindusest, enese seesmusel... Romantik on enese õigustanud!

Ei tee viga, et Kangro väga huvitav ja meil mitmeti esmakordne luule pole veatu. Just omapäraseimais asjus ta suhtub vabavärsi riimimisse liigagi vabalt, kuigi oskab oivaliselt üle petta riimistusest luuletuste alguses. Ta kalduvus hämarusse toob ka selliseid ebaselgusi võrdpildistikus, et kohati hakkab meie maitse protestima. Kui „suitsuvine hõõgub eemal nagu tael“, kui metsad „hämus vastu vilguvad“, siis see pole kaugel klassilisest näitest „uduvaljad“. Rääkimata süzeearenduse hämarusist, mida kontrollima me pole kutsunud sellises žanris. Küll mainiksime, et just väljendeist nagu „lilled laulsid“, „mürgised

terad mu reel... laulsid lõputut laulu“ peaks Kangro hoiduma oma mitte just maitsekindlusse raudriietatud luules. Muidugi, kui ta oskab ütelda „lahti jäänd on päevasuu“, siis see teeb heaks kõik äsjatsiteeritu. Kangro on tugev ja fantaasiarikas kõikjal, kus ta tunneb maad oma jalge all, kus ta elab osasaamises looduse ja meie rahva salapäraseist jõududest.

3. AUGUST SANG: „MÜÜRID“

Hoopis hapram ja kultuurist „rikutum“ on teine romantik noorest põlvkonnast, Kangro kunagine — või praegunegi? — rühmakaaslane ja kaas „arbuja“ August Sang. Sanga „Müürid“ ei ole pealkirjast hoolimata ka niivõrd suletud välismaailma eest kui „Reheahi“. Seda ei ole ju palju, mida Sang on väljastpoolt sisse lasknud oma suletud erakluse aeda, sest ta tunnistab resigneerunult: „Jahtub, lahtub meeltepinge, / vaikselt oma aeda hari. / Ja vaid kajana su hinge / ulatab maailma vari.“ Maailma vari Gustav Suitsu tsüklipealkirja tähenduses horjub „Müürides“ küll ainult paaris kohas — nii luuletuses „Võitlus“, kus on lõpul juttu kaasaegseist kaugeist äikesist. Ent üldiselt liigub Sang võrreldes Kangroga siiski enamasti vabas õhus, päevavalgel, tihti suurte panoraamide ees. Kõigisse ta arvukaisse enese- ja oma elu vaatlusisse pudeneb kilde ja helke väliselust, ja „Kevade“ esimeses jaos on ta samasugune rõõmus ning avarameelne jalutaja nagu tavaliselt on Sütiste.

Mis aga asendab helkja tõelusvärvuse Sanga teiste jalutuskäikude ning vaatluste maastikes mingi „vanameisterliku“ tumeda üldtooniga, mingi sünge, omas nukruses kui ka ähvardavas ränkuses meie meeli võluva varjutusega? Võiks ütelda labaselt, et üllameel-suse traagika, nagu see peagu obligatoorselt sisaldub iga poeedi enesetundes, vajab ka vastavaid dekoratsioone, vastavat lavastust, kui teda tahetakse luulestada eel kõige. Poet rändab üksinda laugaste vahel, mõeldes pääsmisvõimalusele, mis nad avavad. Ent siiski ei loobuta veel elust: „Taevas, liig kaunilt ripud / üle mu teede veel; / metsikud pilved kui lipud / lehvimas lahingu eel.“ Väga sagedasti kõnnib Sang metsikult tumedate pilvede all, ja sagedasti näeb ta lippe — ja mõõku. Üks sugestiivsemaid ja romantilisemaid luuletusi ses kogus, nimelt „Nägemus“, lavastab peale õhtuste punaste pilvede ja liivatuisu ka pildi: „... aga mulle mu uhke Issand nüüd / taevast ulatab mõõga ja lipu“. Ime asemel elab siin „Issanda viimne vasall“ läbi küll ainult õhkupuhastava rajuvihma — kuid imet ei oodanud ta pelgast naiivsusest. Meil on tegu rüütliga, kelle Issand on uhke, ja kes on uhke ka ise. „Hää jumal, aita jõuetuid, / ja ära minu hinge vaata. / Mu ainus on mu kõrkus, kuid / su pilk võiks selle ohtu saata.“ Siin avaldub enesetunne, mis on valmistanud kõige suuremaiks võitlusiks, ja mida võitluste ärajäämine, s. t. „argipäev“, aina väsitab ning sunnib ajutiseks resigneeruma, ilma et saabuks rahustav alistus või lahendus. Iseloomulikul kombel kõrvutuvad ja vahelduvad „Müürides“ väsimuse ning lootusetuse hallivõitu meeleolud erutavate, enam või vähem romantiliste visioonidega, millede tumeduses valgub kirglikku punastki ja laotub õilsa vaimuse kiirtevihke. „Elu kõmbib kõrtsi-õue, / loiult longid järele“ — nii sümboliseerib Sang „Kääbuse lauludes“, kogu samanimelises algustsükklis. Lõpul aga, „Lepituses“, näeb ta: „Kõik vana maailma puuslikud / on vajunud elutult norgu. / Mäelt tulevad rõõmsad hiiglased / ja astuvad alla orgu.“ Jah, see religioosete vaistudega romantik, kes oma jumalat nimetab mõnikord intiimselt ainult Sinaks, loodab sama luuletuse „Ootab“ viimases jaos koguni, et tuleb aeg, kus „kokku rullime taeva“, et sellest saada purjesid meie „maamullast vormitud laevale“. Ja siis:

Kui kaugelt silmi lööb tuledevõpp —
maapäikesest heledam valgus,
siis väsind purjed hõiskavad: Lõpp!
ja laevamehed: Algus!

Sanga idealismi-religioon osutub ühelt poolt peagu teoinimese, tüüpilise läänlase religiooniks, ja näib, et „maamulda“ ta võtab realistlikumaltki kui maaelu pärimustest inspiratsioon ammendav soomeugrilane Kangro — loetagu sel puhul ka luuletust „Maa“. Kuid teiselt küljelt paistab silma, et Sang siiski ei lepi maise päikese heleduskraadiga, s. t. „eluga“, nagu me teda näeme, ja ideedevalgusega, mis meie tuhmunud silmadele liiga ei tee. Kuna selles olukorras rüütellik natuur ei taha kummarduda odavamaid ideaale noppima, siis jääb järele vaid pagu tormiste pilvede alla, romantilisse vabadusse ja suurusse: „Minu jumalat ei leita / templis lambikeste kumal. / Meremühinas ja tormis / näitab end mu uhke jumal.“

Sümpaatsena tundub selle võrdlemisi „tervete“ vaistudega romantiku loomingus asjaolu, et siin ei minda oma kõrgeid igatsusi demonstreerima titaanlike allüüridega, vaid taktiliselt jäädakse alati puhta inimlikkuse piirsesse. Raskeimad sõnad igatahes sisalduvad äsja tsiteeritud värssides. Üldiselt see rüütel on aga isegi alandlik enesetunnetuses. Kui Sang näebki Issandat, nagu nägemus-luuletuses „Paradiisis“, või kuuleb ingli käsku, nagu „Nägemuses“, siis see ei mõju ei naiivse suurustamisena ega valeklassitsismina, kuna nende luuletuste vormi- ja stiilikindel kunst lihtsalt väljendab suuri kui ka vähem suuri tundmusi omas keeles. See kunst saab osa klassikast kui ka romantismist, traditsioonist kui ka esmakordsuse värskusest; „Nägemuse“ piltides ei puudu ka romantilise julguse riski, mis Sangal küll üldiselt murrab läbi vaid harva. Ent oma idealistlikus trotsis kui ka resignatsiooni siiruses nii julge Sang ei pretendeerigi uuenduslikule julgusele poeetilises väljenduses, mida mõneti taotleb Kangro. Selle asemel ta võib üsna klassiliselt, otse Lermontovi laadis, luuletada taevaste helinate täiusest ja võimsusest pimedas maa kohal („Südaööl“); värsistada uuesti Kolgata tragöödiat pealtnägijana ja mõtlejana; üsna vabades värssides ja vabas piltide ning mõtete voolus näha end vander-vägilasena, ilma et seegi kirev muinasjutupilt kaotaks klassika Ariadne-lõnga („Vägilane“); isegi romantiliste ekstaaside sõnastus, nagu „Mustas kaptenis“, on antud distantseeritult ja otsekui möödaminnes. Need kõik on nägemused ja juba sellistena romantilised; ent neis pole midagi nõidlikku, loitsivat, ega seda rasket mõrkjust, mis enamasti tuleneb inspiratsiooni üsna otsesest ärakasutamisest. Sang on veidi kuiv romantik. Võib-olla annab ta just luuletuses „Tornis“ oma romantilise *credo*: isand ja meister on torniruumis öötunnil surnuna lautsil, poeet vahib aknast laia maailma tuledes ja väljenevas kihas... aken prantsatab lahti... See on konkreetne, „objektiivne“ lüürika, mis mõnede autoriteetide arvates enamasti küll ütleb rohkem kui otsene pihtimus või tundevalang; selles on seda, mida luules nõuab taga T. S. Eliot. Niisiis ei saa me Sangale midagi ette heita, kui ta lüürikast ainult harukordadel tajume naiivse otsekoheuse mahlu. Ta luule pole seepärast maitsetult „tselluloosne“; õieti see polegi määratud söömiseks, vaid säilimiseks.

Mis Sanga luulel eelkõige aitab säilida, see on ta veatu keeletarvitus, ta stiili sundimatus kõiges vormitäpsuses. On ju tõsi, et „Müürid“ oma sisuliste pingete ja tajumustega ei tõuse üle naabruse nivoo ning mõjub isegi veidi loiuna. Ent *nonchalance*’iga tihti käibki käsikäes kunstiline puhtus, teatav üliluslikkus, mida meil on alles nüüd aeg hakata hindama, kui eeldused minevikuloomingu näol on juba olemas.

4. VALMAR ADAMS: „TUNNETUSE TUND“

Noor Sang on modestne rüütel kustki ristsõdade ajast, vanim 1939. aasta värsiromantikuist aga, nimelt Valmar Adams, mitte sugugi modestne preester, teatavasti luulepreester. Ja kui Sang on kõigiti läänlane, siis Adams kaldub, hoolimata kõigest oma nõtkusest ja teravusest, märgatavalt Ida poole. Talle on mõndagi külge jäänud bütsantsliku Sophia kultusest, orientliku kontempleriva ning salajase Tarkuse kummardusest.

Ent ka Adamsi „euroopalik“ ja realistlik koolitus on tugev; ta luule huvid on universaalsed ja võrreldes Kangro ning Sangaga tihti lausa poliitilised. Lugegem ta „Tunnetuse tunnist“ vabavormilist, kuid täppisteravat ironiseeringut „Asjalik ennelõuna“: oivaliselt lavastatud pilt ühe tulevase lahingu tehnikast, triumfidest — ja inimeste ning nende tuleviku hukust. Lõpul aga äkkpöördeline puänt: saleda lennuki „plastika“ taevas on siiski see „positiivne“ moment, mida sõda Adamsi arvates pakub. Tunne juba Adamsi austust spordi vastu, kuna see nõuab enesevalitsust, ja criti lennuki vastu. Neis punktides puutub Adams kokku ta hoiakust muidu hoopis kauge Barbarusega. Ent kui Barbarus võtab lennukit lennukina, s. t. kiirusemasinana, siis Adams teeb temast peagu mingi püha eseme, salapärase oma tulevikuvõimalusis. — Vaadeldes teist reaalsuspõhjalist ning asjalikku luuletust, pealkirjaga „Tüdrukuga mägedes“, märkame samuti maiste piltide ja detailide murdumist teatava transsendentaalsuse, teatava teispoolsuse peeglis. Adams võib lähedalt sõbrustada maiste iludega ja seda personifitseerivate tütarlastega, kuid päriselt tutvlikuks ta maisusega ei saa; alati jääb ta valvama-varitsema end ja teisi mingilt „teiselt plaanilt“. Avaluuletuses ta pihib: „Veel vihat-armastet maailmast / mind hoiab eemal vaimu sõel.“ Teiste sõnadega: „pilk suunat endasse ja üles“ — ja isegi: „mu neetud, liiga vaimsed päevad, / mu neetud, liiga valged ööd!“ Neis värses sisaldub avaram romantismidefinitsioon kui pimeduseaustajal Kangrol, ent teravam kui seda kunagi väljendaks klassikaliste vaistudega Sang. Mis aga lõppeks sunnib Adamsit jääma „klaasi taha“, maailma suhtes veidi steriilsesse õhuruumi? „Kuid nõudlikkuse kitsas voorus / fanaatiliselt kiusab taas“ (samuti avaluuletuses). See on juba „Suudluses lumme“ allakriipsutatud tarve askeetliku teadlikkuse ning enesevalitsuse järele, tarve igal juhul säilitada oma hoiak. Luuletaja natuuris säärane kiiduväärt nõudlikkus muidugi ei saa valitseda absoluutselt, kuid ta võib loomingus tekitada kramplikkuse pahke (vt. „ja vaevleb krampidesse mõeldud pää“ — „Vana aasta“). Sellise mulje jätavad kõigepealt Adamsi sagedased ponnistused oma luule, oma mõtte ja värsi tähtsuse esiletõstmiseks. See ongi joon, mille puhul eelpool tarvitasime väljendeid nagu „bütsantslikkus“ ja „luulepreesterlus“. Käesolevas kogus illustreerib seda kallakut eredalt „Kahekõne“ — dialoog muusa ja „mina“ vahel. Poet on pessimist oma argipäevakogemuste tõttu, ent muusa õhutab temas gigantset ning askeetlikku enesetunnet ja uhkust. Näiteid: „Kas selleks sündisid sa, meister, / et taga igatseda maist?... Siis saagu püssiks sinu kannel / ja mine Vaimu sõduriks!... Kuid meie võidurikas luule / on Eesti tuleviku pant...“ Kui viimases väites „meie“ tähendaks eesti luuletajaskonda, siis ehk ettevaatlikult kalduksime ennustust uskuma... Me kahtleme ka seal, kus muusa oma poeediga kinnitavad: „Ja meil ei ole sõjas süüd!“

Kuid kirjeldatud äärmuste hulk ja küsitavus on Adamsi viimases kogus ilmselt vähenenud võrreldes endisega. Seevastu kohtab sagedamini üsna siiraid ja poeetiliselt väga sugestiivseid enesevaatlusi, pihitumusi. Pool-allegooriline „Kui minu nõudlik noorus hääbus“ vaatleb samuti kui „Kahekõne“ poeedi suhteid argipäevaga, ent palju sügavamalt — ja objektiivselt. Jutt on väikesest inimesest, „kääbusest“ (Sanga enesevaatlusis kohtame,

muide, sama võrdpilti), kes pesitseb suuruse ja headuse poole ihkava poeedi toas ja südames ning türanniseerib teda — kuni loominghetke võimsus ta peletab. Umbkaudu sama-teemaline ja samuti mõjuv on „Vita et miracula“, vaba eneseavaldus.

Ekslik oleks aga kujutella Adamsit järjekindlalt range ning pessimistliku sõdijana ja protestijana argipäeva vastu. Mõnikord ta elutahe haarab ümbrusse päris optimistlikult ja „positiivselt“: „Jälle ümbrusesse mahun / ühiselus olles lõim,“ ja koguni: „Lapsund kätes kergeid ringe / mõõdab argipäeva mall“ („Jälle usaldades tööle“). Ta võib koguni aimamisi tunnistada, „et arust targem verchõik,“ võib avakäsi vastu minna kõigele maisele ja soojale („Kord ärkad teadmises“). Kui mitte just siirus meie tavalises mõistes, siis igatahes vaimne ja hingeline nõtkus, võime läbi elada kontraste ja äärmusi ongi Adamsi tugevaim külg. Ta on otsekui alati valmis uuesti algamiseks, uuestisünniks: „Ma Robinson, kes üksi võõral saarel. / Mu sõrmis uue aasta sulet pung. / Ma seisan alasti, ja minu kallim aare / on kaotet paradisi tume tung“ („Vana aasta“). Säärane valmisolek muutusteks ja kas või sportlikeks riskideks polegi luuletajate peres nii harilik, nagu peaks ootama. Jah, „Tunnetuse tund“ sisaldab isegi terve tsükli pealkirjaga „Värsse kerguse vaimust“ ja sellele täiesti vastava sisuga. „Et raskusvaimu kergusega võita / ja uusi avastada hingemaid“ — see püüd on nimetat tsükli küllaltki õnnestunud, kui arvestada ülesande raskust. Pole viga, kui Adams võib järsku häbematult pöörduda: „— sügis, mis Te teete?! —,“ või kui ta ohjad päitseist, millega on valjastanud daami, viskab kuu peale. Või lugegem vägagi reaalsuspõhjalist psühholoogilist fantaseeringut „Kass“. See kassi-kaebus, mis liigub meie tavaliste poeedi-kaebuste motiivide ringis, on üks toredamaid asju kogu raamatus, ja mitte sugugi sisutu. Sisutud ei ole ka Adamsi teised kerguse vaimust inspireeritud luuletused, „isegi“ mitte „Eloog õhtusöögile“. Tõepoolest, söömingut või flirti skitseerides ei loobu Adams filosoofilisest äkkvalgustusist, torkeist läbi kõigi „kestade“ ja sõnavalikust, milles ühinevad kõigi kultuuride ajad ja kõik maad. Adams pole mitte üksi osav, ta on ka „universalist“. Seejuures kultuur ja mõte ütleb talle väga palju, loodus väga vähe. Meenutagem, kui võrd vastandlik on lugu Kangroga.

Loodust peaks nägema käesoleva kogu mitmes luuletuses, nagu ütlevad pealkirjad „Emajõgi külmub kinni,“ „Unelm Viru rannikul“, jne. Tegelikult on neis loodust antud peagu ainult mängukoha äramääramise võrra, poeetilise nimetuse võrra. Kes ootab, et „Tüdrukuga mägedes“ pakub Alpide poeesiat, see pettub. See luuletus nimelt pakub poeesiat, mida tuntakse iseeneses mägi-suusasõidul kahekesi. Nii on lugu ka mujal Adamsi suhtumisega ümbrusse, ka linnadesse. Küll aga võib teda näiteks karnevaliöö Münchenis — üldse „inimmaastik“ — ergutada maalima või pigem etsima pilte inimelu lohutamatusest ta maises pooles ja lootusrikkusest ülemaises.

Adamsi suhtumisega loodusse võiks vahest võrrelda ta suhtumist jumalassegi. Adamsi religioosus, mille kohta ta värses on alati olnud palju enam andmeid kui loodusest, on pool-ateistlik religioosus, nagu tunnistab kas või pealkiri „Jumalagajätt jumalaga“, või väljend: „Puritaanlik kodu ja rumal... mida saamatult häduse jumal / juhtis...“ Jumala mõistega Adams lihtsalt poeetiliselt-topograafiliselt märgib teatud piirkonna, teatud ala oma igatsuste maakaardil, kuigi varem ta on tunnud teisiti, konkreetsemalt. Loobumine jumalast on toonud kriisigi: „Nüüd, kus jumalaks sai pää, / surid kivvi hingehäälled“. Sangal tähendab „Issanda“ nimetamine igal juhul midagi muud kui Adamsil, kuigi ka Sanga luule pole seotud religioossete tunnetustega sel määral kui Talviku oma.

Huvitav on üldse tähele panna teatavat vastuolu Adamsi religioossete atitüüdide ja modernse ilmlikkuse vahel. Ühelt poolt ta kaldub otse hellenistlikult sakraliseerima kõiki

väärtusi, eeskätt muidugi Vaimu ja Luulet, teiselt poolt tunneb löbu isegi küünulistest julgustest („Ja Sinu kevadisest kehast... teeb varsti naudingute teha / Sus juba varitsev matroon“) ja flirtimisest moodse elu kõiksugu triviaalsustega. Ta hoiak pole enamasti mitte üksi pidulik, vaid ka pühalik, ent „jutlus“ ise küündib protestantlikkusest tihti kuni vaba käitumist kultiveeriva salongi stiilini. Ta sõnavalik võib olla ülev ja hõõgav, ent värsi meloodia ja puäntide kõla jääb rabadaks, energiliseks, külmaks. Ta on filosoof, ka-valer ja vehklejameister klostrikasvatusega, millega ta uhkustab ja mis teda vaevab. Võrdlusi ja puänte pistab ta floretikäsitsemise-oskusega, mida maksab vaadata. „Poet on mineviku matus, / ja sulg ta — tavalisse tääk.“ Kuid oma tihedat mõtteluulet veheldes võib ta hasardihoos torkida ka õhku — näiteks metafooris „tähtedes mu mõis“. Vaimupreestri filosoofiliselt ja inimlikultki mõistetav huvi proosalise kui enesele kontrastse vastu on siin libastunud nudi prosaismini, milletaolisi igatahes ei tooda prosaismidemeister Barbarus. Tõsi küll, julgust peab Adams enesele alati lubama. Äratab mõneti imestustki, et oma viimases kogus ta on vähendanud irdselt riimimise ning vormikatsetamise julgust ja niivõrd leppinud vana hea puhasriimiga.

5. JAAN KÄRNER: „KÄIDUD TEEDELT“

Meie seekordses vaatlusringis ei ole järsumat üleminekut kui Valmar Adamsilt — Jaan Kärnerile. Ent me ei pääse mööda sellest üleminekust, kui tahame säilitada suuna enesesepöördenute juurest väljapoolepöördenute juure. Luuletajate järjekorda sel joonel ei saa muidugi täpse objektiivsusega kindlaks määrata, sest igal poeedil on „mitu palet“ või vähimalt profiil ja *en face*. Näiteks Hiir, kelle kavatseme jätta rivi lõppu, on kindlasti enesesse-pöörduv kui Sütiste. Kuid me ju ei jälgi siin niivõrd karaktereid kui seda, millega tegeleb ühe või teise värsitekt; me laseme poeedil end meeeldi veidi petta, sest see on nende endi ülilm püüd...

Läinud-aastases poetide esinduses näitab küll kõige vähem kalduvusi „petmiseks“, epateerimiseks, žongleerimiseks või üllatamisekski Jaan Kärner oma kümnenda värsikoguga „K ä i d u d t e e d e l t“. Kui näiteks Adams otsib eneseväljenduseks aina ebaharilikku, siis Kärner praegu valib just seda, mis on tuntud ja tuttav oma üldinimikkuses, mil on kindel ja äraproovitud kehtivus, mis laseb mõtet ja tundmust arendada nende olulisimais joontes ilma tõugeteta ja kõrvalevedamisteta, nagu neid nimme harrastavad oma üle-meelikus võrdlustikus Adams ja Barbarus. Ses suhtes on Kärneril ühiseid jooni Sangaga, kellest veel enam ta tarvitab ka Heine stroofe. Ent Sanga romantilistes allüürides ja teravustes on rohkem sugulaslikku Heine hoiakuga kui Kärneri klassitsistlikus ümaruses. Jah, kui üldse võime rääkida klassitsismist meie nüüdses luules, siis kõigepealt küll Kärneri puhul. Seda näitab ka ta viimase kogu keskne asend möödunud aasta lüürikatoodangus: ühele poole temast jääb kolm senivaadeldud romantikut, teisele poole realistlike vaistudega radikaalid Sütiste, Barbarus, Hiir. Kärner ise pole äärmuste mees — mitte enam selgi määral kui oma celmises ärevas luuletuskogus „Sõnasütega“.

Kärneri klassitsisti-kalduvused siiski ei eralda teda elust, ei aja teda romantikute kombel minema lihtsalt mööda nüüdsete aastate põletavamaist küsimusist. Kui „Tunnetuse tunnis“ jääb tähelepanuväärselt selgusetuks Adamsi „ideoloogiline“ pale — peale teatava patsifismi —, hoolimata ta universaalseist huvidest, siis „Käidud teedelt“ annab üsna selgelt ja kindlalt kätte Kärneri poliitilisedki vaated. See sünnib peamiselt neljandas, lõpp-

tsüklis. Siin pole mitte üks võetud seisukohta sõjahullustuse vastu ja Euroopa teatavate diktatuurvõimude vastu (vt. luuletus „Sügissünge“: „valeprohvet puhtast rassist pobiseb... valitseja-rahvast keegi lobiseb“). Luuletuses „Viha“ manatakse üsna suure elamusjõuga ka kapitali — Raha — ülemaailmset kuritegelikku türanniat. Luuletused lõpul, „Tulevikku“ ja „Tähised“, täiendavad eelmist piiritlust: „põleb tuhaks totaalsuse raiskuv seek / töövägede võitlevas innus“. Autorit ängistab „variserlik kultuur“ ja „hall väikekodanluse raba, / kus aaleb vassijate sumb“; ent päris kindlalt usub ta, et „... teadvusele liigub / ka iga tootev rahvaklass,“ „et võidab vaim ja töö“. Siin pole, hoolimata selgest vasempoolsusest, tegu muidugi mitte teatava doktriini kuulutamisega, vaid õieti päris loomuliku vaimuinimese-idealismiga. See idealism ei räägi küll mitte eeskätt südamete parandamisest, vaid loodab „miljonite ühissööstile“. Kärneri lootuste kokkuvõtteks aga pole midagi muud kui: „kord rahu ja vabadust näha veel / vanas kaunis, kuulsas Euroopas!“ Nii puänteerib ta septembris 1938 luuletuse „Tulevikku“. Märtsis 1939 ei olnud need lootused muidugi mitte helenenud — hoopis vastupidi —, ja Kärner lohutab end siiras „juhu“-luuletuses „Õisi mõtteid“ viimse tõega: „vaim loov ju kestab tuhatkordse mõrva / ja uueks eluks ärkab varemil, / nii nagu kevad kordub oma teil.“ Selle luuletuse kõrval asetseb samal kuul kirjutatud klassikaliste toonidega kuulutus „Ajalugu“ teemal: „Ei sellest laulda nüüd ma enam või, / mis kauges nooruses mu hinges virgus... Mis aitaks veel mu tunnus-
tuste siirus? / Maakera liigub Marsi sünges tiirus.“ See on manifest Kärneri tüüpilises ja laulikulises laadis; jah, nimelt Kärner andis kogu sellele žanrile 1921. aastal nime oma värsiraamatu pealkirjaga „Ajalaulud“. Nüüdnegi „Ajalugu“ tarvitab kõlasid, mis kunagi, paarikümne aasta eest, olid meile nii tuttavad: „Peaa laulma ajast verisest ning julmast...“ Apokaliptiliste juhtide ja sõjatotaalsuse vastu aitab ainult üks äraproovitud usk, mille paiskab esile viimane rida: „kes mõõga tõstab, langeb mõõga läbi.“

Kummatigi pole manifestid ja idealistlike tähiste ülesseadmine keskse väärtusega osa selle värsikogu sisus; Kärneri klassitsistlikud ja õpetlikud kalduvused on mõõdukad ega sunni teda eriti palju tegelema „poetiliste juhtkirjadega“. Selle asemel, võiks ütelda, määrab ta viimase raamatu ilme liik luuletusi, milledes enesevaatlus põimub kaasaja vaatlusega. See on säärase poeedi luule, kes ei saa romantikute kombel piirduda omaenese mina probleemidega, kes vaimuski elab konkreetses ajas ja konkreetses ruumis. Sellised on alguosas „Lahtijuuritu“, „Kojuigatus“, „Koduteel“, lõpposas juba mainitud „Sügissünge“, „Õisi mõtteid“, viimane vahest huvitavam teistest. Need kõik on enam-vähem intiimsed ja nukrad asjad; elegiline tundmus loetleb ja valgustab mõneski neist seiku ning motiive eraelu mälestusist kuni Hispaania ja Hiina kurbade küsimusteni (seda laadi sünge aktuaalsusega kauged nimed on üldse üsna koduseks saanud meie viimaste aastate luules!).

Huvi oleviku ja tuleviku vastu on Kärneri luules viimasel ajal siiski pidanud tublisti ruumi andma ka romantilisemale huvile oma mälestuste, oma „käidud teede“ vastu. Ülal aktuaalse sisundiga luuletustena nimetatud „Kojuigatus“ ja „Koduteel“ on rohkem kui pooleldi pühendatud tõdede ning lohutuste korjamisele omaenese noorusest, isaga, koduga seotud mälestustest. Sama küpse ea tendents, mida on juba mõnda aega näidanud Visnapuu, ja mida mõnevõrra hakkab näitama isegi Barbarus, rääkimata säärasest „elukutselisest“ ja tundelisest kodupoedist nagu Adson. Ent Kärner ei otsi noorusest taga mitte niivõrd tundelisi mälestuspilte kui, korrakem, tõdesid ja tugesid enesetunde jaoks. Kui ta mäletab isa ütelnuvat: „Ei maailma asjad ole head: / see kõik on üks jamps ja rägu?“, halvustanuvat uut, metsa tekkivat linna ja pärandanuvat vaid usu aususe ja õiglase teo sisse, siis koduseid paiku jälle nähes peab luuletaja andma õiguse isa sõnadele. „Kõik

noore-ea tões on purunenud / aja karmi ning raudse vastu“; jah, isegi noorte ühisvõitluseind on petnud, sest „maa hüve, ja õnn ja vabadus“ („Koduteel“) on jäänud saavutamata — „jäänd vabadus kodumaata“ („Lahtijuuritu“). On selge, et säärane mineviku-ihalemine ja pettumus elust pole samastatav romantikute samanimeliste „kinnis“-tundmustega; selles on liiga palju üldist, üldinimlikku, õpetlikku otse Schilleri kommete kohaselt. Kärner ei ole ka niivõrd pettunud argielust kui ideelistest võitlustest. Argielu idüllid pigem värskendavad ja lohutavad teda kui sunnivad „madaluse“ eest pagema nagu Sanga või Adamsit. Ta mälestusluules on elavaim stroof: „See maja kui elav minevik, / tükk noore-ea tööst ning vaevast, / mil söögivahe oli nii pikk, / nii kõrge ja sinine taevas“. See on ju realism, ja raamatu teises jaos leidub rida realistlikke pilte argielust, mis on värskemaid luuletusi ses valimikus: „Vangis“ detailse kirjeldusega kehvast toast, kus luuletaja igatseb avaruste, Gangese ja Londoni järele; „Vaenelaps“, elulähedane iseloomustus tagahoovi-kasvandikust, optimistlik kõiges karmuses; oma realismiga liigutav „Kaks öde“ ja „Lapse suvi“, veelgi tõsielulisem lapseportree. Nende kõrval igatahes ei suuda oma väärikusega eriliselt hiilata tervet optimismi taotlev filosofoering „Õnn“ ega distihhoniline-klassikaline enesevaatlus „Eleegia“, kuigi ta puänt defineerib ilusasti parimat tõukejõudu Kärneri luules: „... püha / mulle on elu ka nii, valu ja pettumust täis“. Huvitavam on äärmise masendusega heitlev „Vastus“, milles „maadligi litsutud mees“ siiski leiab vastuse saatusele, ja esimese jao lõpul sümbolistlik-laululine „Lihtsameelne“, milles leidub paar selle kogu parimaid stroofe. Mis puutub realistliku põhjaga aastaegade-kirjeldustesse kolmandas jaos, siis on see Kärneri värsikogudest tuntud vaatlik ja võrdlemisi taltsas laad; peenimaid varjundeid sisaldab „Lõikusaegne“ — nagu Kärner on varemgi parimini tabanud selle küpse ja selge aastaaja ilmeid. Neli kevadeluuletust pole halvemad teistest ses raamatus — enim värskelõhnalisemad —, kuid nende puhul oleks siiski juhus hüüda kogu eesti Parnassile: küllalt kevadelauludest! Imelikul kombel oskab iga meie luuletaja kevadest tõepoolest „välja võtta“ keni värsikesi, liigutavaid, muhelevaid või reipaid, kõige selle juures nii ohtlikult sarnaseid omavahel. Kevade arvel on tehtud ridu kohutavalt! See ju võib tõendada luuletajavere tõuhtsust, ent sunnib ka ootama aega, kus keegi luuletaks millestki k e v a d e s, mitte pooleldi isikustatud Kevadest enesest.

Võib-olla Kärner, kelle käesolevas kogus enamiku luuletuste all seisab aastaarv ja paljude all ka kuu nimetus, on luulepäevikupidajana ning ajalaulikuna õigustatud värsides registreerima ka kõige endastmõistetavamaid nähtusi. Huvitav on see aga ainult küllaldaselt värske siiruse ja küllaldase psühholoogilise varjunditerohkuse korral. Kui mitte esimeses, siis teises suhtes võib „Käidud teedelt“ välja kutsuda mõningaid etteheiteid. Kärner omas püüus ümaruse, väarika ja selge väljenduse poole jääb pihtimusteski tihti üldsõnaliseks ning üldmõtteliseks. See on klassitsismi varemgi nähtud varjukülj. Jah, „Sõnasütega“ rõõmustas palju rohkem realistlike vaistude vallandumisega kui käesolev kogu. Siin võib haruldusena üllatada selline mölgutlev avameelsus, nagu kohtame „Õiste mõtete“ 3. stroofis. Luuletaja küsib eneselt, kas ta maailmamure ja ahastus kuski kaugel käiva „vennatapu“ pärast pole tingitud lihtsalt nurjunud elu liigest sapist. „Võib-olla. Ent ma tunnen valusalt / et pind on kadumas mu jalge alt.“

Kärneri püüd ülevuse poole eraldab teda meie realistidest, ja püüd üldkehtiva inimsuse poole romantikuist. Ta viimane värsikogu õieti oma sisult ei taotlegi kellegi vaimustamist, kuid omas poeetilises korrektsuses ja keelelises puhtuses ning sundimatuses ületab mitmed varasemad valimikud, nagu näiteks „Inimese ristteel“.

(Järgneb.)

Tallinna teatrielu 1939. a. sügishooajal

Ule kulminatsioonipunkti jõudnud hooaeg Tallinna teatrites ei ole pakkunud uut ideeliste suunitluste ega kunstiliste otsingute alal. Hooaeg algas ja kulges endises joomes. Uudistena oleks vahest märkida E. Draamateatri asumine oma majja ja seega tihedamale Tallinnas mängimisele üleminek; teiseks: algupärandite osatähtsuse kasvamine Estonias.

Ajakajastamise osas nõudlikumas mõttes ei ole teatrid ilmutanud erksust: alanud teine suursõda ühes Tšehhi ning Poola tragöödiatega ei ole mängukavaliselt leidnud vastukaja teatris. Muidugi, sellekohaseid värskaid tükke oleks võimatu nii ruttu leida — tõlke-repertuaaristki. Ka on meie mängukavad nii kiire reageerimise jaoks liiga raskepärased, need koostatakse ju varakult, kevadel sügiseseks — vähemasti pooleks aastaks ette.

Kuid vanast repertuaarist võiks küll korrata teoseid, mis vastaksid kaudseltki kodanike murelikeksmuutunud ja küsivaile ning kinnitustotsivaile pilkudele. Nii võinuks Estonia kohe sügise hakul korrata eelmise hooaja menukamat draamat „Nimed marmortahvil“ (kui võidi hooga korrata „Niskamäe leiba“, miks siis mitte „Nimesid“, mis kaugelt omasemad ja ideeliselt sirgemad „Leivast“?).

Ja sakslaste ning kadakate suure tagasikolimise ajal oluks sünnis Töölisteatril korrata oma „Mahtra sõda“. (Kui võib vanast repertuaarist korrata „Vaese-mehe ututalle“, miks siis mitte „Mahtrat“?)

Teatritegevuse alal on registreerida möödunud poolhooajal huvi suurenemist E. Draamateatri vastu, kes suvevaheajal oma uue kodu seestpoolt peaaegu äratundmatuseni heledamaks, puhtamaks ja rõõmsamaks oli muutnud, kui see oli oma eelmiste peremeeste — nn. *kulturträger*’ite — kätes. See huvi ja publiku valgumine oli nii elav, et näit. nii raskepärase teksti ja keeruka mõtestikuga draama, nagu A. H. Tammsaare „Juudit“, detsembri keskel läks juba 10-dat korda.

Mõningat mõõna — vähemasti esietenduste puhul — võis märgata publiku osavõttus Töölisteatris. Ka ei ole siin poolhooaja kestes ükski uuslavastus tõusnud menunaelaks.

Mõtlemapanevalt vähenes osavõtt aga Estonias — nii et juba seltsi esimees peakoosolekul sellest alarmisõnu lausus ja perspektiivi asetas võimaliku likvideerimise ooperi ja balleti, mitte aga opereti alal. Siin on meil jälle must valgel meie tooniandva seltskonna (ja paraku teatri saatuse üle otsustava) piiratud, kuid kummalisesti mõjuka kildkonna suhtumine: ainult vaevaldane sallivus ooperile ja kindel südamelähedus operetile. Ja lõpuks

ooperi kunstilinegi juhtimine viimasel ajal on mõjunud teedtasandavalt säärasele likvideerimismeeleolule: poolteise hooaja jooksul on lavale toodud ainult üks oluline ja laiuhulki haarav (ühtlasi kitsamat harrastajaskonda veenev) ooper: „Vaikne Don“ (mis seetõttu ka kassaliselt suuresti tõmbas), kuna ülejäänud olid õõnsad-iganenud koomilised, külmaksjätvalt formalistlikud („Turandot“) või muidu väheütlevad („Mazepa“). Nii et: nagu (ise) lükkad, nõnda ka läheb.

Sõnalavastuse alal Estonia andis vist küll rekordilise arvu algupärandeid poolhooaja kohta: kolm oma (üks neist küll sattus repertuaari väljastpoolt programmi, kirjaniku juubeli tõttu) ja üks hõimutükk, komöödia Soomest.

Estonia hooaeg avati „Ameerika Kristusega“ A. Särevi lavastusel. Kogumulje: voolavalt, sundimatult, mänglevalt ja ajakajalisusest hoolimata värskusi säilitanud etendus. Kahjuks uustulnuk lavastaja ei tunne trupi aardeid selle teose mängimiseks. A. Lauteri toonane esmiklavastuslik Seenetreial ei leidnud kahjuks enam taaselustamist — nii väärt karakterilooming kui too oligi. Samuti ei usaldatud enam hullu pastori osa toonasele kandjale A. Jõe, kes sellega oli ometi loonud oma hiilgeosa ulatuslikemais mõõtudes (ta saab ju nii harva kandvamaid ülesandeid); ta groteskne, otsekui palavikus tegutsev ja originaalselt rööpaist välja sattunud pastor ei ole minu mälust kustunud, hoolimata 13-aastasest vahemaast, ja tõusnuks nüüdki saavutuseks ülemal ruttu-unuvat keskpära. Uudis ja hea uudis karakterikujundamise mõttes oli sedakorda A. Lauter esteet Niglasena — see oli teatavaks ja heaks kompensatsiooniks kadunud Seenetreiali eest.

Järgneva J. Turja „Kohtunik Marta“ lavastuse hüvedeks olid sujuv kokkumäng, miljööuudus, A. Üksipi kodune ja krõbe professor, H. Lauri lõpmata muhe ja ilusasti omapärane provintsikohtunik — kammerteaterlik tipplooming — ja teose õhkkonna kultuursus. Teatavaks varjuks aga kujunes mõningas stiilitus ja rõhutatud hoolimatus naishambaarsti osa kehastamises. Teos oma ideega — naise koju taastamisega — tekistas elavat huvi neis rajoonides, kus naise õiguslusega lahtisi uksi vallutatakse, samuti neis, kus viimase nähtusega opositsioonis ollakse.

Poolhooaja algupärandite sarjas tõusis teataval määral sündmuseks A. Jakobsoni näidendi „Viirastused“ lavastus A. Särevi juhtimisel. Võrreldes A. Jakobsoni esmikteose „Purunenud vaasiga“, on „Viirastused“ otse üllatav samm edasi. Tõsi: teose sisuline ulatus on piiratud eluliste nähtuste katmise mõttes, toodud näited moodsa süvapsühholoogia alalt on õieti algelised; mõni neist, naise hirmu ning pihtimustungi motiiv on rakendatud kaunis ebakohaselt; üldse kogu psühhoanalüütiline ravimeetod on valgustatud läbipaistvamana ja menukamana kui see tegelikult on. Kuid selle lihtsustatud esitusmoega on autor oma teose teinud lähiselt mõistetavaks laiemate masside jaoks ja saavutanud tiheda kaasaelamise oma lastekaitse-näidendile, mida see tükk olemuselt on. Teatri poolt sai näidend oma sirgearengulise ja tektooniliselt tõhusa, tekstis väga hoolika ja ansamblitugeva teostuse — eesotsas A. Lauteri läbiintelligentse ja kõigiti humaanse peakuju loomisega. Ja tõeline ning erakordne menu oli näidendile kindlustatud.

Paralleelselt „Viirastusega“ ettevalmistatud „Vagade elu“, väljatoodud M. Metsanurga 60. sünnipäeva tähistamiseks, sai küll ladusa, kuid mitte peamurdmist ilmutava lavalise teostuse. Reatöö. Eriti rõhutas viimast omadust dekoratiivne külg, mis otse tüütas oma šabloonsusega.

Lõpetades poolhooajale pilguheitu olgu veel sedastatud, et Estonia põline draamajuht A. Lauter sügisest peale tegutseb ainult näitejuhi ning lavastajana. See loobumine nii täht-

sast ja ammusaavutatud positsioonist, üteldi avalikkusele, olevat sündinud tervislikel põhjustil. Õnneks need tervislikud põhjused ei ole takistanud A. Lauterit lavastamises ja väga tulemuslikus näitleja-töös.

Draamajuhiks nimetati värske dramaturg A. Kivikas.

Eesti Draamateatri hooaeg algas A. H. Tammsaare „Juuditi“ uuslavastusega Ruut Tarmo juhtimisel ning ühtlasi Olovernese kujutamiseega.

See oli suurlavastus, nagu seda mõtudelalt — mänguala, dekoratsioonide, massisuuruse, kostüümide suhtes — hulk aega Tallinnas draama alal pole nähtud. Selle ning osade täitmise poolest — peaosas Ly Lasner — oli tehtud tunnustuspälviv töö ja suhtunud kirjaniku loomingule ülitõhusasti. Saabus pidulik avaaktus omas majas töö algusele. Ja, nagu eespool üteldud, publik hindas asja suure poolchoiuga etendustele ning lugupidamisega autori tekstile, ehkki viimane vahetumaks vastuvõtuks ja selge mõjukuse saavutamiseks asetab õieti keerukaid tingimusi.

Muu osa eeljõuluagsest repertuaarist koosnes tõlketest. Järjestikus esimesena: Pariisi läinud kevade menutükk Cl. Puget' komöödia „Õnnelikud päevad“ Aug. Sunne näitejuhtimisel. Tallinn nägi seda lavastust pärast komöödia ringreisul sissekäimist ja ülelihvimist ja pidi hea hinnangu andma tegelaskonna ehtsusele, loomulikkusele ning temperamendikusele selle teose esitamisel, mis on kiidulaul nooruse värskusele, sädelemisele ja inimlikule kenadusele.

Otse kohutava kontrasti eelmisele andis teater Kirklandi „Tubakatee“ väljatooma näol, kus inimlik mandumine ja moraalne laostumine ulatus juba loomastumiseni, mistõttu küsitavaks muutus selle teose repertuaarivõtt, pealegi nii halvas tõlkes nagu see sündis. Lavaline kujundus Leo Kalmeti juhtimisel ei jätnud soovida peaaegu midagi. Peaosas J. Kaljola andis väga läbituntud ja sisseelatud karakterkuju. A. Talvi ja O. Eskola ning m.t. mäng rahuldus üle keskmise; eriti märkimisväärne oli O. Eskola saavutus ta lavanooruse kohta. J. Kaljola ja teiste mänguhingestus ning tüübileidmine tulnuks aga ideeliselt hinnatavamana draama juures suuremaks teatrivõiduks ja kohasemaks teatrile kui rändasutusele ja maad ideeliselt ergutavale ettevõttele.

Viimaseks poolhooaja uudiseks andis teater Elina Zälite näidendi „Igavesti mehelik“ R. Tarmo lavastusel. Seda valikut Läti uuest lavakirjandusest tuleb pooldada mitte üksnes vastutasuna lätlaste poolt eesti lavateoste mängimise eest, vaid ka teose enda pärast. Siin oli hea juhus saada õpetlikku võrdlust, millest selgus, et Lätis on hinnatavamaid pretensioone kui meie dramatiseeringute-klopsijail ja menupertuaari tegijail. E. Zälite teos on naisautori kohta tugevasti meheliku vaimu ning hea (mitte kadedusest ja kahjurõõmusest aetud paljastava) huumoriga kirjutatud. Selle näidendi kallak psühholoogia valda on talle ilmsemaks väärtuseks kui lihtlabane miljöomaalimine seda oleks.

E. Draamateater andis näidendile tõhusa vormi Mari Möldrega peaosas. Ainult teatralise (esimeses vaatuses) stiili tarvitamine ei sobinud hästi järgneva realismiga. Ja psühholoogias tulnuks ilmutada enam peentööd, varjatud nüansse ning tihendust. Need soovimised aga ei ole mõeldud ilmse laitusena.

Oma helendatud ja nägustatud majas E. Draamateater annab nädalas ümmarguselt neli etendust (ühes Noorsoo- ja Nukuteatri lavastustega). Nii jääb omategevusest vabaks ligi neli etenduse võimalust. Naabermajas, Estonias, on sõnalavastuse jaoks ruumi vaid kaks õhtut nädalas (opereti-, ooperi- ja tantsuõhtute kõrval) ja peaaegu ükski sõnalastus ei leia seal enam ratsionaalset ärakasutamist (järgmine „tuleb peale“...). Nii on ühes majas

üleküllus sisust, teises ruumist — ja üks ei kattu teisega. See on nagu muinasjutt kuningatütrest ja kuningapojast, kes kokku ei saanud; või Koidust ja Hämarikust — sest nii lühike on vahemaa nende ühiselt eesti rahvale kuuluva asutuse vahel.

Töölisteatri poolhooaeg oli õieti esietendusterikas: seitse lavastust, neist kolm tõsist teost. See muidusest suurem kallak draamasse on märkimisväärne, kui ka tulemused ei olnud igakord maksimaalsed. Eelnenud liigne rahvatükitamine ja komöödiate harrastamine ei olnud just soodne pind kuigi tõhusaks pöördumiseks draamasse, eriti nõudlikuma ülesande puhul.

Siiski, nüüd bilanssi tehes tuleb hinnata head tahetki.

Hooaeg avati „Nipernaadi“ dramatiseeringuga A. Särevi lavastusel. Tulemused: stiilide segu lavastuses ja pinnalisus peaosalise mängus. Keskpärasus. Üllatusi pakkus vaid R. Aarma oma naiivse tujukuse sädeleva mänguga, kuid see oli külakost teisest teatrist. — Vahemärkuseks: hooaja algul lasi end Töölisteatri teine lavastaja A. Särev Estonia poolt üle võtta ja töötab Töölisteatri nüüd külalisena.

Komöödiate osas järgnes A. Tolstoi „Imeteod sõelas“, soravasti kirjutatud ning värvi- kas-tüübikas olustiku-ajakajastus Nõukogude *nep*-perioodi pihta. Priit Põldroosi asjatundlik lavastustöö ei kannud täit vilja osa tegelaskonna paindumatusesse tõttu ja puise ning lonkava tõlke süül, milline rohkesti sõna- ning mõttemahlu ära näpistas. Plastilisemaks ning meelejäävamaks saavutuseks osutus P. Põldroosi kuju majavalitseja rollis — kunstniku silmaga nähtud ja elulis-groteskivõitu kujundatud; kuju, mis rohkem rääkis kui ta sõnad.

Edasi nägime Särevi dramatiseeritud ja lavastatud O. Lutsu „Sügist“. Ehkki asi libedasti ja elavate kujudega üle lava veeres, ei jäänud sest järjekorras viiendast Tootsi-lugude dramatiseeringust suuremat talletada kunstiliste tulemuste rubriiki. Lõbus kassatükk, ja see on ka kõik. Aga sama efekti — ka mängulist — võinuks saavutada ka mõne eelmise Tootsiloo kordamisega — nii ärahajuvad on pikapeale nende lugude erinevused nagu kunagi seeriakaupade juures.

Viimne komöödiatelahtrisse kuuluv töö ja ühtlasi kõige õnnestunum saavutus oli Shakespeare'i „Windsori lõbusate naiste“ lavastus A. Särevi osaval juhtimisel. Nägime ootusi ületavat klassikalise komöödia ülesvärskendust ning läbielustust, kus kurjemadki naljad värvusid üldiselt etendust läbiva heatahtluse mõjul süütumaiks kui tekst seda sõna otsemõttes annab. Ilusa mänglevuse ja shakespeare'liku tuhinaga esines L. Lindau ja H. Sooperi intrigeeriv-rõõmus daamide-paar, samuti K. Välbe mahlaka sobitaja-eidena, edasi A. Rebane otse ülekeeva temperamendi ja närvides põleva armukadede rüütlina, siis hulk teisi ansambli liikmeid, kaasaarvatud M. Varango toredasti miimiliselt kaasakibeleva, peaaegu tumma paažina. Kes aga üle kõige säras oma paksuse muheduses ja ränga rasvalasu all tuksleva verekihelemisega, see oli A. Teetsov Falstaffina. Kui kõik patused nii heasüdamlikud ja mõnusaloomulised oleksid ning põhiliselt võtta nii abitud, siis patu mõiste oleks üsna kõigutatud.

Draamade osas lavastas Enn Toona tagajärjekalt A. Farago näidendi „Muinasjutt mustast mehest“. See olupilt prantsuse söekaevurite elust sobis hästi teatri programmi, mille nimi on Töölisteater. Sellist tööõhkkonda tahaks näha ja tunda sagedaminigi ses teatris. Farago kui ungarlane ei ole saanud läbi ilma teatud osa melodraamalisuse tarvitamiseta, kuid see värving ei kujune teosele siiski saatuslikuks. Peaosas esines A. Mägi, saades nii

oma peamiselt komöödiais kasutatavat talenti värskendada ja ilmutada ka tõsisel rollis — ta osutus läbiselt veenvaks, isegi jõulistel puhangutel.

Teise draama lavastas A. Särev, nimelt E. O'Neill'i „Anna Christie“. Seega astuti samm, mis tähendab selle huvitava suure dramaatilise keskenduse ning nägemisteravusega autori õige palge meie publikule esmakordset tutvustamist (omal ajal Estonias edutsenud „Oi noorus“ on selle autori loomingus erandteos ja päris mitte-o'neill'lik).

Peale A. Teetsovi haruldaselt läbituntud ja -tüübistatud vana kapteni ja groteskselt hinnatava allakäinud Marthy Oweni kujutamise K. Välbe poolt me ei saanud täisi rahuldusi lavalises teostuses. Pea- ehk nimiosas esinev H. Sooper ilmutas küll veenvat trotsi, karmust, ka tülpimust ja pessimismi, kuid ta übersünd armastuse puhastaval mõjul ja sellega kaasuv hingeline kauninemine, õrnenemine ja usaldav õhin jäid enamjaolt sõnadesse kui ilmnesid olemuses. Ja selles on kogu „Anna Christie“ haaravuse ning põrutavuse võti ning pant.

Kolmanda ja kõige raskema draamaülesande oli võtnud enda õlule teatri peanäitejuht Priit Põldroos: Dostojevski „Kuritöö ja karistuse“ dramatiseeringu, kehastades ühtlasi peaosa. — Ole sa nii heatahtlik ja pooldav kui tahes, aga lõpuks pead tõe nimel ikkagi ütleva, et ülesanne käis üle jõu nii peaosas kui enamikus ansamblist. Hüpe peamiselt komöödiate, jantide ja rahvatükkide laskäialikust viimaste aastate eelkoolist maailma draamakirjanduse raskema ülesande kallale oli liiga suur (nagu toona „Romeo ja Juliagi“ puhul).

Ülesannet hõlbustas küll G. Baty dramatiseering oma ainese kergemalt võtmise, asja enam välisusele rajamise ja kinolist kirevust andmisega (kahandades tunduvalt romaani psühholoogilist raskuspunkti: Raskolnikovi ja kohtu-uurija vahelisi *tête-à-tête*'isid), kuid ei jäänud siiski tulemata ning järel kõlamata tusad poolikusest; tundus puudulikkust sissemelamises (mis siin peaks ulatuma kuni üdini); puudust närvidepõlemises ja košmaarsuses ning tundus küündimatust haaravuses.

Kui vastatakse, et seda kõike on liig nõuda, siis kostan: selle teose puhul mitte, seks on see draama liiaks erandlik ja nõudlik.

Kokkuvõttes: poolhooaja parimad saavutused — Estonias „Viirastused“; Töölisteatri „Windsori lõbusad naised“; E. Draamateatri paremus jagunes mitme teose peale.

Tartu teatrielu 1939. a. sügishooajal

1

aieneva sõjaohu ning sellega kaasaskäiva majandusliku ebakindluse tõttu rahu-
tuiks ja ärevaiks kujunevad päevad moodustasid möödunud poolaasta. Sää-
raseil ajal ei võida teatrelt nõuda just hiilgavaid saavutusi ning nii kaju-
neski sügisene hooaeg kunstiliste võitude poolest kehvaks ja kahvatuks.
Ometi toimus sel hooajal Tartu teatrielus sündmus, mille soodustav ja kau-
geleulatuv mõju võib avalduda aastate kestes meie edaspidises teatrikuultuuri arengus.
Septembrikuu algul võidi suurejoonelise aktusega ning sellele järgnevalt nädalapäevad hil-
jem kahe piduliku etendusega avada „Vanemuise“ uus, moodne ja ajakohane teatrimaja.
Halva kuuldavuse ja nähtavuse ning lameda põrandaga vana teatrisaal, mida ühtlasi kasu-
tati koosolekute, tantsuõhtute ja kontsertide pidamiseks, oli juba ammu iganend uueaegsete
kunstinõuete teostamiseks. Nii näitlejaskonnast kui ka publikust kostvad nurinad ja pahan-
dused olid sedavõrd alalised, et need olid juba muutumas ettekäändeks, millega püüti
nhkelt vabandada huviloidust või kõrgemate kunstipüüdluste pundumistki. Uue teatrimaja
valmimisega on saabund lõpp sääraseile põhjendat nurinaile kui ka põhjendamatuile enese-
vabandusile. Tee täiuslikumale kunstikavatsuslikule lavaloomingule on ruumiliselt vaba
ning avat. Uus teatrimaja on seesmuselt tõesti eeskujulik oma mugava kammerteaterliku
saaliga, hästi avara lavaruumiga, pöördlavaga ning uuendet tehnilise seadeldusega. Saali
ümber poolsõõrina asuvad jalutusruumid on niivõrd mahukad, et nende sisustamisega või-
dakse veel mõndagi üllatust pakkuda tulevail ajal.

Uus teatrimaja kerkis enamikus juure- ja osalt ümberehitusena vana teatrihoone kõr-
vale, liitudes valmimisel ühiseks tervikuks viimasega. Nii ühendab see uus tervikehitus
õieti kaht ajajärku meie rahva elus, sümboliseerides meie rahva kultuurihuvide jätkuvuse
järjekindlust. Esimese suurema ettevõttena omal alal ehitati „Vanemuise“ vana teatrimaja
enne iseseisvusaega rahva ja ühiskonna julgel omaalgatusel, milline tegu on hiljemini
annud põhjust imetlemiseks ning on olnud julgustuseks rahva iseteadvusele. Nüüd, kus
sama rahvas ja ühiskond on riiklikult organiseerit, teostati uueaegseile nõudeile vastav
juureehitus juba riigi ja omavalitsuse toetuste abil ning sellegi teostamine kujunes omalt
kohalt esimeseks suuremaks sündmuseks meie iseseisvusaastail.

Mida siis kõneleb nüüd meie tunnetele ja teadvusele see uuendet kunstitempel Emajõe
mäeks-kerkiva kalda tipul? Teame, et suurrahvaste juures mitmed sajatuhandesse ulatuva
elanikkonnaga linnad ei evi säärast teatrimaja kui Tartu oma 60 tuhande elanikuga.

See on tõestuseks, et väikerahvas, kelle isolemist võib päämiselt õigustada võimelisus luua ja kanda oma kultuuri, suhteliselt elab ning peabki elama võrreldes suurrahvastega palju intensiivsemalt oma vaimset elu, mis haarab võimalikult ja eranditult kõige laiemaid rahvakihte. Seega on väikerahva juures iga üksikisiku osatähtsus silmapaistvam, hinnatavam ja üldisele arengule kaasamõjuvam kui suurtes rahvagruppides. Kultuuriväärtustest laialdasem osasaamine, kunstielu intensiivsus ja edasipüüdlikkus on väikerahva isolemise paremuseks. Need eelised on aga alati seotud kohusega hoolitseda selle eest, et vaimne tegevus ei muutuks tüütavaks ja väherahuldavaks koormakandmiseks või moetaitmiseks. Eriti peavad otsesed loojad ning kunstielu juhtijad olema valvel, et nende loomingulisi avaldusi juhiks elav vaim ning kaugeleulatuv sihiteadlikkus.

2

Eelviimase teatrihooaja ülevaates oli mul põhjus märkida, et „Vanemuise“ teatri kunstilises juhtimises näib ikka veel puuduvat üldiselt ettemäärat süsteemikindlus ning tegevust katsutakse ülejõukäivalt arendada kõigil teatrialadel, kusjuures avaldub oht jääda oma saavutustega provintslikule tasemele. Kahjuks möödudki poolaasta aina kinnitas veel enamal määral selle märkuse paikapidavust. Kui erakordsed ja rasked ajad ähvardasid tuua mõningaid muutusi meie elus, siis rutati ka „Vanemuises“ muutma oma poolaasta teatrikava, töötades direktori seletuste järele edaspidi veel rohkem hoolitseda publiku lõbutsemise eest, unustades, et „Vanemuises“ on niigi juba varemil ajal jatkuva operetlemisega ning mõningate kergevõitu lustmängudega suuresti püütud rahuldada lõbuhimulist publikut. Teatri säärane seisukohavõtt leidis avalikkuses ja arvustuses üksmeelset vastuvaidlemist, kusjuures leiti, et just nüüd teater peaks hoolitsema tõsisema ning tuumaka repertuaari eest. Näib, et teatergi ei kavatses siiski enam edaspidi teostada seda rutakat kavatsust. Ometi pühendati selgi poolaastal võrdset tähelepanu ja hoolt nii sõna- kui ka muusikalavastustele, saavutamata märkimisväärset edu kummalgi alal. Kolmest muusikalavastusest kujunes üksnes ooper „Carmeni“ ettekanne rahuldavaks ja vastuvõetavaks saavutuseks, kuna operett „Naeratuste maa“ suure tegelaskonnaga ja kõiges omas kirevuses jäi laialivalgavaks ja väheütlevaks ning päriselt äpardus operetiks kohendat „Õuelooži“ lavacesitus. Siin kerkib jällegi küsimus, kas on ikkagi mõtet laialdase muusikatrupi koostoidmiseks, kui sellega suudetakse hooaja kestel anda ainult üks kuidagi vastuvõetav lavastus? Päälegi on teada, et kõige selle tõttu nii majanduslikult kui vaimselt peab tunduvalt kannatama sõnalavastuste trupi väljaarendamine kunstinõuete kõrgusele. Isegi „Estonias“ on tõusnud kaalumisele ooperitrupi likvideerimine, kuid „Vanemuises“ mingi kõigutamatu inertsitõttu arenevad asjad ikka omasoodu edasi.

Nende ridadega ei ole tahet sihilikult halvustada ja halvata „Vanemuise“ tegelaskonna püüdusi, vaid on soov olnud kinnitada ühtlasi, et ka hindavais ning arvustavais seisukohatades peab avalduma omapoolne vajalik selgus ja nõudlus. Kui „Vanemuises“ mõni ala oma kunstisaavutustelt paistaks eriti silma, siis võiks ju vähema nõudlusega jälgida katsetamist mõnel teisel kõrvalalal. Kuid praegu tuleb küll soovida ning jätmatult korrata, et „Vanemuine“ kord jäta teatrikülastajale selle lähendava ja sooja tunde, et siin ei ole tähtis üksnes igaalaline teatritegemine, vaid tegutsetakse kogu andumusega mõne üksikala kunstitüüsi viimise suunas. Varem võidi mõndagi vabandada ebakohase saali ja lavaga ning selle kummalise asjaoluga, et üteldi teatri juhtimine seisvat ärimeeste ja vähe-

teadlike ning operetihimuliste seltskonnategelaste kättes. Kuid viimaseil aastail on seltsijuhatusse ning teatritalitsusse kuulund suurkirjanikke, ülikooli õppejõude ning koolinõunikke. Seega on teatri juhtivais organeis esitet Tartu vaim oma kõrgemais tippudes. Nüüd, kus seltsijuhatus on majanduslikul ja materiaalsel alal toime tulnud säärase suurteoga kui eeskujuliku teatrihoone püstitamine, teatri kunstilises juhtimises aga ei suudeta ikka veel läbi viia selget joont, kas teatritegevus edaspidi ei kujune lõpuks vaesusetunnistuseks sellele nii iseteadlikule vaimule, mida Tartu on alati tahtnud omaks pidada? Kavade koostamine ja sihimääramine tulevaks tegevusaastaks peaks algama varakult, sest muidu võidakse käsi laotades kevadel seista tavalise seisukorra ees, et lepped ja sobingud on juba tehtud vanus tegevuspiires.

3

Möödunud hooaja ning ühtlasi uue teatrihoone avamist „Vanemuine“ tähistas kahe piduliku avaetendusega. Kuna mõlemal teatriõhtul esitet draamad ainekäsitluselt ja lavarakenduselt olid erinevad, siis avaetenduste kogumulje tekkimiseks need mõjusid õieti üksteist täiendavalt ning aitasid seega tunduvalt mitmekesistada meelejäävate elamuste rohkust. Kui esimesel õhtul ette kantud A. Jakobsoni auhinnatud draama „Viirastused“ võimaldas pakkuda keskendit ja sügavusse tungivat elamuslikku mängu, siis teisel avaetendusel esitet A. Kivika ja A. Annisti dramatiseering „Nimed marmortahvil“ mõjus laiahaardelise ja meeleolulise pildistikuna.

A. Jakobsoni seekordne näidend on kahtlematult õnnestunud, keskendatum ja loogilisem ta esikdraamast. Sellele näidendile jääb silmapaistev koht üldse meie psühholoogilise draama alal. Tavalisis perekonnaelu piires tekkivate konfliktide lahendusest puhkevad siin lõpuks esile ideed, mis kuuluvad inimkonna vääris-aadete kõrgusse. Probleemi käsitletu ja lahendus on teostet ajajärgu arengule vastava uuduse ja otse teadusliku selgusega. Sellegi teose lavalist edu kahjustab veel eriti algupoolel märgatav ja romaanikirjanikule omane liigne detailide kirjeldamine. Kaks viimast vaatust on aga seevastu täiesti üllatavad ja haaravad. Oma kirjanduslikus arengus selle teosega autor näib tähistavat enesegi viimaseaegsete siseheitluste ületamist ning uut pöördumist elulähedase ning võitlejaslikult edasijuhtiva idealismi juure.

Kahjuks ei suutnud teater leida sellele teosele ja autori kavatsusile vastavat ning ilmekat lavarakendust. Ei sobind hästi teose põhilaadiga ning karmi realismiga nukumajaline dekoratsioon, uudse pöördlava demonstreerimine ega meeleolutsev saatemuusika. Kunstlikud pauseerimised ja paari peaosalise ühekülgus jätsid mänguarengusse lünki. Neid puudusi aitas tasandada tüki enese lõpupoolne hoogsus ning eriti A. Randviiru mäng. Doktor osas esinedes A. Randviir lõi siin jälle ühe oma ühtlasemaid ning hinnatavamaid lavakujusid, mis, tuleb rõhutada, oli just probleemikohaselt läbi mõteldud ning tõlgitsemises mõjus sügavalt alapärasena. Kaks teist pääosalist, doktori naine ja ohvitser, ei suutnud pakkuda veenvat mängu, esimene oma paindumata traagilikkusega ning teine magusa pinnalisusega. Elava ja loomupärase tütarlapsena tegutses I. Suvero. Märkimisväärselt ja sobivalt püsisid mängus J. Pöder, L. Laoniidu ja R. Ratassep. Teose sisulise kandvuse ning juba A. Randviiru alapärase osatõlgitsemise tõttu kuulub „Viirastustele“ silmapaistev asend „Vanemuise“ siinvaadeldavas mängukavas.

Dramatiseeringu „Nimed marmortahvil“ ainekäsitlus ja ideetaotlused on üldisemalt tuttavad juba A. Kivika samanimelise romaani põhjal. Kahe autori dramatiseeringus oli teater

omalt poolt lõpp-piltides teostand mõningaid ümberkohendamisi, mis tulid kasuks lavastuse ühtlusele ja pidulikkusele, kuid mis kahandasid autoreist taotlet elulist usutavust. Lavastajana K. Aluoja oli võtnud oma tööd täie andumusega ning sellele võrdse püüdlikkuse ja hooga kogu mängu kestel olid liikvel ka näitlejad, andes edasi oma isikupäraseist võimeist parema osa. Kuigi selle etenduse kogumulje kippus jääma pinnaliseks, oli K. Aluoja siiski suutnud anda mängule üksikpiltide esiletõusust vajaliku ühtluse ning küllaldase ilmekuse. Üldiselt võib „Nimed marmortahvil“ lavastust elav-piltide seeriana arvata K. Aluoja kordaläinute lavasaavutuste hulka.

Mängu alal paistsid siin silma esmajoones J. Pöder ja J. Jürjo. Esimene andis väga omapärase ja meelejääva ohvitserikuju ning teine esines mängukandva ja seemiselt avara hooga. Pääosaline E. Aumere jättis soovida ilmekuselt, kuid tema ossasüvenemine oli ilmne ning nooruslik tegumood ehtne. Elamuslikku mängu pakkusid A. Mering ja R. Ratassepp. Kujuloomises tulid hästi toime V. Ader, A. Mälton, E. Kull ja E. Neemre.

Puhtlavaliselt parima tõlgitsuse osaliseks hooaja jooksul sai A. Farago näidend „Muinasjutt mustast mehest“. See draama pakub nii lavastajale kui ka näitlejatele tänuväärseid ülesandeid ja võimalusi. Siin on elutõeluse karmus huvitavalt läbi põimit muinasjutulise leebusega, nii et võime veenduda, kuidas kõige tavalisemana näivad reaalsed sündmused põhjustavad muinasjuttude kujunemist. Lavastaja A. Mering oli annud etendusele üldiselt ilmeka ja mõjuva voolavuse, kusjuures hulk väikeosade kandjaid olid hästi sulatet üldpilti. Selle näidendiga teeneline näitekunstnik J. Pöder tähistas ühtlasi oma 50 a. sünnipäeva ning 30 a. lavategevuse juubelit. Peaosalisena esinedes J. Pöder näitas seekordki kõrghinnatavat mängu, mis põhjeneb elulikkusel ning sügavalt läbi elat seemisel tõepärasusel. Esiletungiva ilmekuse ja ossasüvenemisega esinesid kandvamais osis V. Ader, J. Jürjo ja R. Ratassepp. Ka kõrvalosalised olid enamikus usutavad.

Vähese ning pinnalise ettevalmistamisega toodi lavale H. Raudsepa komöödia „Vedelvorst“. See juba aastaid tagasi kirjutet komöödia vajanuks mõningat kärpimist ning lavaliselt hoopis põhjalikumat läbimõtlemist, sest Raudsepa tüki huvitavus ei seisne siin niivõrd dialoogide ajakajalises tulevärgis, vaid just tüüpide ning miljöõ omapärasuses. See komöödia on igal ajal mängitav ning väärib ja võimaldab seega head lavastamist. Vanemuislaste mäng jäi maalavade oletatavale tasapinnale, kusjuures ilmnis tühikuid ja ülepakkumisi. Näitlejaist üksnes K. Aluoja pakkus läbimõeldud mängu ning üldiselt sobiva kuju andis ka A. Mälton peaosalisena.

Hooaja lõpul esitati veel M. Metsanurga näidend „Haljal oksal“ autori 60 a. sünnipäeva tähistamise puhul. Sel vilka ja terava sulega kirjutet traagikomöödia on hinnatav ja püsiv väärtus, kuna siin on leidnud ilmeka iseloomustuse möödunud kriisiaegade suurtegelased ning seekordne olustik. Seegi teos väärinuks paremat ja haaravamalt lavalist tõlgitsemist kui seda pakuti vanemuislaste poolt. Uue jõuna lavastuse alal tegutses seekord A. Randviir, kes oli küll tõsiselt ja hoolikalt suhtunud oma ülesandesse ning suutis kujundada koospüsiva ansambli, kuid üldine mängutase jäi keskpärasele pinnale. Esiletõusvat mängutahet ja püüdlikkust ossasüvenemist näitas siin peaosaline A. Mälton. Önnestunud tüübikujundamist osutasid ka E. Pärn, J. Jürjo ning R. Ratassepp.

Lõpuks väärib veel märkimist hooaja ainuke lasteetendus, kus tuli ettekandele A. Vesilo näidend „Jõuluõõ ime“. J. Kull näitejuhina näitas omas töös päris üllatavat värskust ja püüdlikkust hoolsust, mida tavaliselt just lasteetendustest leiame nii harva. Rohkearvuline tegelaskond oli pandud liikuma ja mängima ühtlases suunas ning lavategevuses oli ilmekat elevust. Sääraste tulemuste puhul võib küll soovida, et laste- ja noorsootendusi

korraldataks rohkemal arvul. Seega teater hoolitseks ühtlasi väärικalt teatrit hindava ja armastava publiku juurekasvu eest juba varakult.

Kokkuvõtlikult möödund hooaja repertuaari hinnates on heameel tunnistada, et oma sisukuses ja mitmekesisuses see oli koostet hästi. On otse kiiduväärselt tähelepanu osutat algupärandele, sest viiest teosest neli kuulusid meie omile autoreile. Kahju ainult, et teater ei hoolitsend vajalise tähelepanu ja valvsusega säärase sisuka repertuaari lavalise tõlgitsemise eest. Kunstiteatri positsioonil püsida tahtev teater ei võiks lubada, et just sõnalavastuste alal esietendused enamikus kannatavad pealiskaudse läbitöötuse ja lavadistsipliini puudulikkuse all. See on eriti maksev algupärandite puhul. Ei tule unustada, et meie teatrite parimaks püüdluseks on praegu veel kunstipärase mängu taotlemine üldulatuses. Meie lavaloomingu rahvuslikus ja algupärasest stiilis võime teadlikuks saada ikkagi peamiselt algupärasele repertuaarile toetudes ning seepärast ei või algupärandite korduvategi ettekannete puhul leppida nende tavalise mahamängimisega, vaid iga uuslavastus toogu kaasa ühtlasi uusleide või väljakujunend stiili ilmekamaks muutumist.

4

Lühidalt tuleks veel peatuda Eesti Draamateatri juures, kelle tegevusest üksikasjalikum ülevaade on antud teisel. Draamateater on aastate jooksul suutnud kujundada Tartus endale küllalt rohkearvulise publiku, kellele teatri külaskäiguetendused on aina enam oodatavad. Draamateatri teened Tartu teatrielu süvendamises on hinnatavad ja arvestatavad. Möödund hooaja repertuaar ei olnud sisult just väga tuumakas või millegagi eriti silmapaistev. Rõõmustavalt on aga seejuures teater säilitand oma mänguhoo ning kunstitaotluste sihiteadlikkuse.

L. Kalmeti poolt hästi lavastet J. Kirklandi „Tubakatee“ oma olustikult ja tüübistikult võib tunduda meie inimesile ju pisut võõrana, kuid teater pakkus siin säärast sügavalt tõlgitset mängu, mis jääb kauaks meele ning laseb unustada mõnegi kahtluse tüki sisu puhul. A. Sunne õnnestund näitejuhtimisel esitet M. Claude — André Puget' „Õnnelikud päevad“ on ju tavaline komöödia, vahest selle eripärasusega, et siinavalduv peenetundeline ning sõnasutuselt pealetükkimata koomika on mitmeti õpetlik ja teistsugune selle naljatlemislaadi suhtes, millega meil senini on sageli püütud teatripublikut lõbustada. Kogu mängu kandis seekord nooremad lavajõud ning eriti hinnata tuleb seda kõigi juures esinevat hoogu ja püüdlikkust, mis oli kaasakiskuv. Pärисelt kordaläinuks ei saa pidada E. Zälite komöödia „Igavesti mehelik“ lavastust. Õieti see komöödia ei taha hästi sobida rändteatri mängukavva. Selle tüki teatraalsed efektid ja peategelase ümber selle hiilgamiseks kokkujooksev tegevus on paremini edasiantav kohapealseis teatris, kus iga pisiefektike laseb end täpsustada paikapidavamalt. A. Tammsaare „Juuditi“ suurlavastust selle kulukuse tõttu ei olnud tartlasil võimalik näha.

Näitlejaist J. Kaljola „Tubakatees“ esitas Jeeter Lesteri osa oma lavaloomingu meistersaavutusena. Kunstilist mängutaset ja silmapaistvust kandvamais osis osutasid veel M. Möldre, A. Talvi, S. Reek, A. Sunne, O. Ungvere, O. Põlla ja F. Malmsten.

Senise edu püsimisel ja jätkumisel Eesti Draamateater võiks kujuneda Tartu teiseks teatriks. Tahaksime loota, et see asjaolu ei kutsu esile kohaliku teatriga pahandavat ja väikluse kalduvat võistlust, vaid et mõlema tegevus oleks kummalegi vastastikku virgutav ning erinevused avalduksid vaid kunstihuvi piires.

VARAMU RINGVAADE

ARVUSTUS

Richard Roht: „Kuldsed päevad“

Romaan. Kirjastus-osaühing „Kultuurkoondis“, Tallinn MCMXXXIX.

Oma parimad teosed loob iga kirjanik sellest, mis tema hingele kõige lähem, mida ta tajub ja tunnetab mitte ainult viie meele ja intellekti pingutuse varal. Seda igivana tööka kinnitab veel kord Richard Roht oma „Kuldsete päevadega“. Roht on juba oma esimeste teoste kaudu tuntud kui loodusejumaldaja. Seejuures ei ole ta kaugeltki üks teravamaid looduse vaatlejaid ja peenemaid kirjeldajaid meie kirjanike peres. Ta ei kuulu nende kirjanike hulka, kes loovad teadlikult, arvestades detailide mõju, hinnates värvide ja vormide efekti. Ta vaid nimetab esemeid loodusest, kujutab seda vaid mõne joonega ja las kub siis oma elamuse väljendusele, mis on siis tavaliselt pateetiline kiidulaul, ülemlaul, „hümn“. Aga seegi pole sõnastatud teadlikult, kõla või rütmi mõju kasutades, väljendusvahendeid valides. Ilma et tahaksin seda teadlikkuse, „vormitahte“ puudumist mingiks ideaaliks seada, ei saa ometi salata, et Roht oma ebateadlikkusega, aetud vaid oma elamuse siirusest ja sügavusest, saavutab lugeja juures mõju, annab elamuse edasi sugestiivsemalt kui seda mõnigi teine prosaist või isegi poeet meil teha suudab teadlikult valitud sõnakunsti vahenditega.

Iga kevad avab talle loodustempli. Siis on tal käes aeg, milleks ta elanud kogu aasta. Siis lahkub ta oma talvisest kodust ja laulab: „Oo ülem rõõm! — astuda jälle maanteele ja hingata ta kibeda tolmu lõhna, tunda oma jalge all ta kriuksuvat liiva! Kuhu kõik ei vii juba üksainus tee!“ (lk. 6).

Maailm on talle siis suur „muinasmaa, täis saladusi ja imesid“. Ta kuulatab metsa kohinat ja ütleb iseendale: „Need tunnid on sinu, need tunnid ma elan oma elu ilusamaid hetki... Neil hetkedel tunnen, et elada on õnnis, et elu on suur ja luuleline...“ (lk. 25).

Roht on panteist, vähemalt siis, kui ta viibib loodustemplis; siis on ta osa „kogu suurest üksusest“, siin ei ole ta „mitte enam inimene, vaid osa kõigest, mis mu ümber“ (lk. 53). Ja ta kõneleb päikese ja tähega, linnu ja metsapuuga kui oma sõpradega. Just nagu püha Frantsiskus. Ei ole tal siis vahet elava ja eluta looduse vahel. „Põllud, metsad, järved, jõed, ojad, sillad, majad, talud... Kui palju elu!“ (lk. 6).

Siiski Roht ei tegele oma romaani 308 leheküljel mitte ainult loodusega. Suvelgi oleks meie kliimas raske elada metsas, heinamail, järve- ja jõekallastel, peavarjuta, vältides inimasulaid ja inimesi endid. Inimesed, keda Roht oma seniseil seiklustel kohtab, jagunevad kahte liiki: ühed on lihtsad maamehed ja naised, tsivilisatsioonist ja kultuurist vähe puudutatud, teised on seda linna kaudu üks enam, teine vähem omandanud ja sellest rikutud. Esimesed on autorile, nagu juba tema varemaistki teostest teame, vastuvõetavad, isegi sümptaatsed, hoolimata isegi oma inimlikest nõrkustest. Teiste naeruvääristamiseks ja alahinda-

miseks ei leia Roht küllalt kibedaid sõnu. Kõige kurja juur on talle linn oma „kultuuriga“, kõige vastumeelsem — linna „seltskond“. See tungib eriti suvel suurel hulgal isegi maale. Seal on näiteks järve kaldale „plääž“ tehtud, kus siis suvitajad linnast pingutavad end igapäev, et olla „lõbusad ja moodsad“, keda peab saatma igal sammul „kisa, kära, trall, laul ja vile“. Enamasti pole seegi eht, vaid „tehtud, võlts“. Mitu lehekülge üsna kurje sõnu pühendab autor „ahvikarjale“, kus „üks võtab teise saba pihku ja kisub seda ja teine kriiskab.“ (lk. 37). Ja autor mõlgutab mõtteid tulevikust: „kui nii edasi läheb, siis paarikümne aasta pärast on kogu maa vaid üks suur lõbumaja.“ (lk. 40). Korra satub ta maal haritlastega ühte lauda — pastor võtab kõvasti viina (vaesed pastorid, neile annab nüüd pihta peagu iga kirjanik!), advokaat on karjariist, keegi preili on sellele uhke, et on viibinud välismaal, käinud Pariisis (pühendanud end kosmeetika saladustesse) ja arvab, et ilma linnata „istuksid kõik saunahüttides ja sööksid aganaleiba.“ Õmbleja Sohvi tütar on „moe pärast“ alevi gümnaasiumi lõpetanud, siis lootnud suurele karjäärile linnas, nüüd aga selles pettunud. Gümnaasiumi haridus ei luba aga lihtsat talutööd teha.

Mõne päeva veedab autor ühes metsatalus ja magab aidas teenijatüdruku voodis. Laual on tualett-asjad: lõhnaeve pudel, lokikäärud ja kulumupintsett, voodiriietes aga — kirbud. Talu hooned on lagunemas, peremees-perenaine elatanud. Kus on siis lapsed? Oh, kõik omal kombel järje peal: Üks poeg on ohvitser, teine advokaat, kolmas vallasekretär, kaks tüdart abielus, üks veel vallaline, linnas ameti peal. Metsaülem, kes autorile õngitsemisloa annab, ei mõista looduses puhkenädalaid veeta, vaid söidab selleks — Pärnu!

Missuguse sümpaatiaga kohtleb aga autor vaest ehitustöömeest ja kalurit Jürit, vana lõbusat luiskajat metsavahti ja vaestemaja- ning surmakandidaati, puujalaga Jurkat! Neile on ta sõbraks, need on talle lähedased, omased, sest neid pole veel linn rikkunud.

Aga leidub maal veel liik inimesi, kellele autor võimaliku leiab sümpatiseerida: need on maailmast eraldatult elutsevad saksa naised, tähendab: kõrgemast soost...

Huvitav on Rohu suhtumine loomadesse. Kalu võib ta püüda ja näha neid oma jalge ees siplemas: aga linnulaskmist ta ei talu. Ta kuuleb jahimehe ees lendutusva põldpüü kisas „appihüüet, lootust, etteheidet, kibedat valu, ülemat traagikat, palvet“ (lk. 296). Aga vähke keedetü Jüriga ja muidugi mitte surnud vähke! Kui need korraga keevas vees oleks traagilist kisa tõstnud? Kas ainult sellele saame kaasa tunda, kes häält saab teha, kaebelda, kes tumm ei ole?

Linnu juures võib Roht nii sentimentaalseks minna, et oma realistliku romaani stiilist väheks välja langeda: ta kuuleb metsavahti seltsis käies korraga oigamist; „tasa, tasa, õrnalt, kaebavalt kostab see. Justkui väga raskesti haige jõuetu inimene oigaks kuskil kaebavalt, alistuvalt, aga siiski lõpmata suureks kurbuses ja valus.“ (lk. 297). „Iialgi ei unusta ma seda häält! Eluaeg saab ta kostma mu kõrvus!“ hüüab autor.

Suve lõpul sulgub Rohu loodustempel. Aga juba enne lõplikku sulgumist sunnivad elunõuded teda sealt lahkuma. Sellega lõpeb romaan. Kas see ongi romaan? Puudub tavaline intriig. Seob seiku, elamusi ja kohtamusi vaid kirjaniku isik. Loodusmeeleolud moodustavad teoses kaaluvama osa; neile järgnevad kõnelused loodusele lähedaste lihtsate inimestega ja selle edasiandmises on Roht meister. Tema ühiskondlikud ideaalid on alati vaieldavad. Aga siin tegeleb ta nendega vähe. Korra lausub ta: „Ma ei põlga inimesi, ei vihka neid, aga lasku nad minul nii elada, kuidas mina tahan. Ja kui ma seda saan; siis olge lahked, elage kuidas tahate.“ (lk. 91). Esimesel hetkel nii väike nõue ja ideaalne nõue: lastagu igaühel elada nagu ta tahab! Lähemal vaatlusel selgub aga, et see ületab isegi

anarhistide programmi. Praeguse eluruumi kitsuse juures tuleb igapähe, nii linnas kui ka maal, oma „tahtmist“ igal sammul piirata.

Aga niisugused vaieldavad momendid segavad selles teoses üldmuljet vähe. Autor suudab meid veenda, et need päevad, mis ta veedab looduses või looduselähedaste, linnastumata inimeste seltsis, on tõesti kuldsed.

Kas see romaan pole hamsunlik või nipernaadilik? Ei seda ega teist, ehk ainult väliste tunnuste järele: kirjanik või tema teisek seiklevad maal, looduses. Hamsunil on küll ka loodusmeeleolud mitmes teoses pea-elementideks. Aga tema „hulkurid“ on tavaliselt veidikud, simuleerivad, luiskavad, mängivad mingit salapära osa. Ja Nipernaadi üllatab peamiselt oma tempudega, ka mitmesuguseid osi mängides, oma tõelist isikut varjates. Rohu „hulkur“ on aga tema ise, otsekohene, avameelne, ei varja oma tõelist mina ega oma vaateid, vahet liialtki tõsine, õpetlik. Kui ta meile siiski selles teoses nii lähedaseks saab, meid võidab, siis oma siira ja sooja suhtumise läbi loodusse.

Ed. Hubel.

Pedro Krusten: Kalle Jaanuse kättemaks

Romaan. Kirjastus-osatühing „Kultuurkoondis“, Tallinn MCMXXXIX.

Lugeja, kes ei tunne Pedro Krusteni huvisuundi, võiks sattuda arvamisele, olles lugenud käesolevast romaanist rida peatükke, et siin nüüd Krusten vist küll tahab anda kaunist „positiivset“ lugemist, s. o. näidata, kuidas noor tervete instinktidega tüdruk võitleb end välja oma eluülesande juure. Kõikide elus varitsevate takistuste kiuste ta valib endale elukaaslaseks noore ja tugeva mehe, loob perekonna ja saab emaks. Mõne teise kirjaniku juures võinukski seega kõik korras olla. Kuid Pedro Krusteni kirjanduslikud apetiidid pole kaugeltki nii lihtsed. Teda ei rahulda harilik, kuigi väga tarvilik igapäevaleib. Ta otsib hõrgemaid palu. Pisut lihtsustades võiksime ütelda, et „Kalle Jaanuse kättemaks“ on psühholoogiline kolmnurga-romaan, millele pole võimatu ette kirjutada isegi sõna „abielu“. Kuid seda hoopiski mitte tavalises valgustuses. Tegelikult on siin võitlusse asetatud kolm hinge — kunstnikuvõitu noormees Kalle Jaanus, tema armastatu ja ihaldatu Aino Liivik, tänapäevalaadi tütarlaps, ja lõpuks Aino seaduslik abikaasa Priit Randlepp. Kõige enam heidetakse valgust Aino Liiviku hinge, kõige vähem Priit Randlepa omasse. Romaani oluliseks tuumaks kujuneb võitlus just Kalle Jaanuse ja Aino Liiviku vahel, kes on otsekui kahe diametraalselt erineva maailma esindajad. Ühel pool Kalle Jaanus ja tema taga ta ema — tumemeelsed, minevikku ihalevad inimesed, otsekui kaduviku hingusest läbi imbunud nagu see keskaegne majagi, kus nad elavad. Teisel pool Aino Liivik, tema taga Priit Randlepp, samuti ka Aino Liiviku omaksed — lihtsed ja terved, ilma eriliste kurdudeta hinged, kelle pilgud on pöördud tulevikku.

Romaan alatakse ja lõpetatakse pildiga, kuidas Aino Liiviku silmad märkavad Jaani kiriku lõunapoolse müüri ääres õitsvaid võililli. Kui me aga romaani alguses loeme, et: „Ainol on hetkeks tunne, nagu peaks ta jääma seisma, neid vaatama. Aga ta läheb siiski edasi, sest tal ei ole aega. Ta on ka veel liiga noor, et hinnata seda, mis meenutab lapsepõlve“, romaani lõpus aga: „Aino jääb seisma, neid vaatama. Tal on nüüd aega küll, rutata pole kuhugi. Meenub lapsepõlv“, siis on sellega otsekui rõhutada tahetud, et võitnud on Kalle Jaanuse tumemeelne maailm. Mitte seepärast, et elus sageli nii võib juh-

tuda, vaid seetõttu, et Pedro Krusteni psühholoogiline eksperimenteerimine seekord seda nii nõuab.

Pedro Krusten ei ole kirjanik, kes võiks mõnest inimloomusest või olukorrast elus niivõrd vaimustusse sattuda, et ta hakkaks seda hoole ja andumusega detailselt maalima. Temas on nagu enam tasase teadusmehe uudishimu ja tagamõtteid. Teda paeluvad hingeelulised protsessid kui niisugused ning ikka on teda veedelnud otsida inimhinges üles teatavad nupud, millele vajutades võib saavutada teadlikult nii- või teissuguseid tagajärgi. „Pimedas vooruses“ oli niisuguseks hingeeluliseks katsetajaks kirjanik Vello Jaagu-mäe, siin aga Kalle Jaanus. Meile näidatakse õieti vähe Kalle Jaanuse kannatust, ta ahas-tust ja kurbust Aino kaotamise pärast, küll aga antakse mõista ta teadlikke kalku-latsioonid, kuidas kõita Ainot. „Kuidas saada ta hing täielikult oma võimusesse“ — selle küsimuse kallal ta hakkab lakkamatult juurdlema. Tulemused on üsna raskekaalu-lised. Olles tegelikult süütu, tunnistab ta enese kohtus ometi süüdi, sest ta näeb, et sel-lega ta saab panna Aino kannatama. Ja kannatus on tugevaks sidemeks. „Ma tunnista-sin end süüdi selleks, et sinu üle veel valitseda,“ ütleb ta hiljem ise Ainole. Romaani algul ta on halvem psühholoog kui romaani lõpus, mistõttu tekivadki saatuslikud sõlmed Aino ja tema vahekorda. Ta teeb Priit Randlepa kannatajaks, taipamata, et ta sellega suunab Aino naiseliku kaastundega varjundatud huvi just Randlepale. Survest vabaneb ta alles siis, kui ta teadlikult kalkuleeritud kättemaks on õnnestunud, kui ta on näinud, et Aino ei ole temast mitte lahti saanud, kuigi vahepeal on olnud nii mitmekesiseid sündmusi. Kalle Jaanus on osanud vajutada Aino hinges teatavatele nuppudele ja saavutanud nii soovitud tulemused.

Kui Kalle Jaanus mängib Aino Liiviku enda käest Priit Randlepale sellega, et ta teeb viimase süütuks kannatajaks, siis Randlepp omakorda mängib Aino tagasi Kalle Jaanusele just seetõttu, et ta saadab Jaanuse süütult vanglasse. Et Ainolgi on oma osa mõlemates aktsioonides ja et ta lisaks on varustatud õige erga südametunnistusega, siis juhtubki see, mida mõlemad mehed ei osanud ette aimata.

Siin pole aga tegemist mingisuguse tavalise huvidekäändumisega naise hinges. Kogu selle romaani selgrooks on õigupoolest asjaolu, et Aino Liiviku loomuses sünnib täielik metamorfoos. Kainest ja tervete instinktidega tänapäevatüdrukust saab ebausuaimustesse ja minevikuarjudeesse takerdumise olnud. Kalle Jaanuse raskemeelne maailm on lõpuks Aino Liiviku otsekui mingi kurja sugestiooni mõjul enda hõlma haaranud, nii et Aino ise tun-nistab: „Minu tänapäevlikkusest ei ole muud järele jäänud kui punaseks vaabatud küüned ja paberross nende küünte vahel.“

Juba „Pimedas vooruses“ nägime, kuidas Krusten huvi tundis inimloomuse muutmise ja muutumise vastu, kuigi visandlikult ja vihjamisi. Siin on ta inimloomuse muutumis-protsessi hoolikamalt oma hüviluubi alla võtnud ja selle täiesti õnnestunult esitanud. Kuidas Aino romaani lõpus kõike minevikulist on ihalema hakanud ning ennast kanda laseb müstilistest aimustest ja kartustest, mis ta loomusele algul täiesti võõras oli, see ei mõju siin sugugi vägivaldse ja arusaamatuks jääva käänakuna. Tundub usutavana, et ka siis, kui Aino laps ei oleks surnud ega ta mees raiskajana ja võltsijana kaduma läinud, oleks Ainoga juhtunud mingi sellesuunaline muutus.

Krusteni huvi psühholoogiliste detailide vastu on tuntud juba ta varemaist teoseist, nii et seda siin rõhutada oleks üleaarne. Märkida võiks ainult, et ta siin kohati eraldi veel välja tõstab hingeelulisi nähtusi, mis asjade käigust iseenesest juba selgunud on. Näiteks tundub asjatuna romaani lõpus see Kalle Jaanuse kiri, kus ta seletab neid motive, miks

ta enese kohtus süüdi tunnistas. Miks Kalle Jaanus seda tegi, see on selgunud tähelepanelikul lugemisel juba nii-kui-nii. Teisest küljest on romaanis aga ka mõningaid tumedaid kohti, kus hästi selge pole, miks ei tulda mõttele, mis oleks antud olukorras kõige loomulikum. Kui Priit Randlepp ja Aino otsustasid anda Kalle Jaanuse politsei kätte, et kindlustada oma julgeolekut, siis võinuksid nad sealjuures küll kõigepealt tulla mõttele, et niisugune tegu võiks sütitada raske iseloomuga Kalle Jaanuses eriti kättemaksukirge, ja nende julgeolek oleks ikkagi üsna ajutine.

Oma huvitava probleemiseade ja omapärase käsitusviisiga on „Kalle Jaanuse kättemaks“ meeldivaks värvilaiguks möödunud aasta romaanitoodangus. Aga ka Krusteni enda eepiliste toodete hulgas see on üheks viimisteldumaks tööks, kuigi Krusten siingi on säilitanud oma visandliku laadi. Krusteni põhiliseks omapäraks näib olevat see, et ta puudutab nähtusi ja olukordi kuidagi vihjamisi, jättes palju aimatavaks ja oletatavaks. Seejuures aga ta ei jää sugugi hõredaks. Näiteks lk. 16 loeme, kuidas Aino külastab esmakordselt Kalle Jaanust ta poissmehe- ja töötoas: „Et mitte jätta tormaka muljet, selleks Kalle Jaanus võtab ühe ja teise eseme, oma töö, mida ta tõsiselt armastab, ning näitab Ainole. Tüdruk vaevalt näeb neid, üteldes sosinal (miks sosinal?): „Jah.“ Teine kirjanik ütelnuks lihtsalt ja selgesti välja, mis ajel tüdruk oma hääle sosinaks alandas, kuid Krusten poetab sisse otsekui möödaminnes kerge küsimuse. Talle nagu pakub lõbu osa mõtet lugejale lahti mõistatada jätta. See on vist osaliselt ka põhjuseks, miks see atmosfäär, kus elavad Krusteni inimesed oma tegudes ja toiminguis, kuidagi imeliselt-ebamääraselt virvendab, kuigi Krusten kujutab olukordi ja inimesi muidu vägagi asjaliku realismiga. Tema teostes on ikka õhk nagu küllastatud mitmesugustest aimustest ja ootustest. Eriti on see maksev käesoleva romaani kohta.

Krusteni laadis on silmapaistev ka isesugune vaikne diskreetsus. Ta näib eriti lugu pidavat möödutundest. Tema teostes pole kunagi prahvatavat naeru, kriiskavat ahastust ega muid afekteeritud tunnetevalgungid. Siin on vaikkeid muigeid, mõnikord õrna kurburst, tasast naeru, võib-olla ka kergelt irooniat. Kuigi näiteks käesolevas romaanis on olukorrad tegelikult vägagi dramaatilised, võime ometi tähele panna, kui tasa ja vaikselt Krusten ületab kõik teravad nurgad. Ta ei armasta raskeid värve. Ta kirjutab, võiks ütelda, pastellis.

On tähelepanav Krusteni sümpaatia dialoogi ja monoloogigi vastu. Seejuures ta dialoog ei ole mitte halliks täitematerjaliks, vaid tihti õige oluliseks mustriks ta jutustusekangas. See on elustatud ikka mitmesuguste mõtte- ja tundevalgatustega, tihti õige ootamatutega.

„Kalle Jaanuse kättemaksuga“ Krusten veenab meid üha enam, et temalt ei maksa kunagi oodata ega nõuda lai fresskomaalinguid, kus aine oleks lõplikult tühjaks ammutatud. Temale meeldib anda kergeid joonistusi, mis ei üllata mitte oma täpse väljatöötusega, vaid kus väheste joontega antakse aimata palju.

Erna Tilleman.

Alfred Waga: Nikolai Triik

Monograafia. Kirjastus-osaühing „Loodus“. Tartu/Tallinn 1939.

Väärikas ja väärtuslik raamat, mis 174 leheküljel pakub üksikasjalise ülevaate Triigi elust ja loomingust sõnas ja pildis. Sellest võtab tekst oma alla 77 lehekülge, reproduktioonid Triigi maalidest ja joonistustest 61 kriittahvli, millele lisandub 4 värvilist repro-

duktsiooni erilehtedel ja 25 jäljendit tekstis (mõned neist kahes värvis) meistri graafilistest töödest. Peale selle selgitavaid märkmeid 3—1 leheküljel, Triigi teoste nimestik 1905.-st 1938. aastani 15-1 leheküljel ja lõppeks prantsuskeelne kokkuvõte tekstist 3-1 leheküljel. Kes iganes tulevikus tahaks kirjutada Triigist, ei pääse A. Waga raamatust kui allikteosest mööda.

Aastaid vastu pidanud usina hoolega on autor siia kokku kannud andmeid ja teatmeid kunstniku eluloost, nõnda et võime vist lünkadeta, aastast aastasse ja — kus tarvis — kuust kuusse jälgida Triigi rahutuid rännuaegu, samuti kui ta hilisemat elukäiku. Ta annab väljavõtteid Triigi kirjadest, toob tsitaate ta artiklitest ning laseb meid kaasa elada sellele, mida Triik tunnud ja mõtelnud. Ta on sorinud vanu kunstinäituste katalooge ning nende abil taaskujundanud kunstnikupalge, mida Triik ühel või teisel puhul publikule näidanud. Ta tutvustab meid aga ka nüüd tagantjärele nende hinnangute ja väärhinnangutega, mis Triigile kunagi kord osaks saanud; ning nende puhul ta pole kokkuhoidlik etteheidete ja ironiaga — seal, kus ta leiab vastutustundetut, laiduväärset suhtumist. Ja kus iganes Triigi töid on küündinud ta käealutusse, seal on ta neid mõõtnud ja nimestikku märkinud, signatuuride ja dateeringutega. See kõik on hinnaline aine, allikmaterjal, mis ei vanane, ei kahane väärtuses, olgu siis, et miski siin osutuks vääraks, mis A. Waga kihu ja täpsuse juures neis asjus ei ole kuidagi kujuteldav. Waga tänuväärseks teeneks jääb selle aines-tiku esmakordne kogumine, arengulooline reastamine, ütleksin dramatiseerimine ning avaldamine. Reljeefselt kerkib seekaudu Triigi kui noor-eesilise, s. o. novaatorlik-läänliku ja ühtlasi isikupäraselt-rahvusliku kunsti pioneeri kuju lugeja ette; vahest liigagi reljeefselt: Triigile juhatakse ülimalt ere „Rembrandti-valgus“, mis matab ümbruse tumedusse, kus liiguvad ja tegutsevad aina tumedad jõud.

A. Waga pühendab silmapaistvat tähelepanu Triigi kunstniku-isiksuse ja teda ümbritseva keskuse vahekorra kujunemise kirjeldusele, kusjuures enim valgust langeb Triigile, enim varju ümbrusele; ta näitab kujukalt seltskonna suhtumise arvestamatut muutlikkust ja püsimatust; karistab omaaegse kriitika ja ebakriitika mannetusi ja meelevaldsusi sellega, et toob neid arhiivitolmu peitu pugunud vanade ajalehtede veergudel uuesti päevavalgele ning astub nendega temperamentselt veel tagantjärele vaidluse. Või selleks ei pea keegi talle keelma, seda enam, et see pakub huvitavat, isegi põnevat lugemist.

Ent omakorda see ei tohiks autorit üllatada, kui lugejal selle puhul kerkib küsimusi. Mõistaksime, kui Waga sellega tahaks näidata, kuidas loominguvõimeline, uusi väljendusi taotlev kunstnik käib seltskonna eel, kes temast aru ei saa ja seepärast muutub vaenli-kuks. Ent Waga oma temperamentlikus apoloogias satub siin liigselt esile tõstma n. ü. privaatsid motiive. Ta hindab näiteks sõnavõtte II. Eesti kunstinäituse puhul 30 a. tagasi tänapäeva vaatekohalt ning jõuab sarkastiliselt-imestava järelduseni, esinenud kunstnikele olevat esitatud kultuurituse nõudeid. Ei tohi aga unustada, et kujutaval kunstil meie tolleaajani kehtinud kultuurprogrammis õigupoolest polnudki paika, mispärast kunsti esmakordne ilmumine arvestamist nõudvana meie kultuuritaotluste ja seltskonnaelul ning ühtlasi nende tolleaegsete juhtide orbiiti pidi nad tegema lihtsalt nõutuks. Pigem oleks asja imestada, et veel tänapäevalgi, 30 aastat hiljem, haigutab sama arusaamade kuristik elava, uusi sihte püstitava kunstipüüdluse ja seltskonna, samuti kui osalt ametlikugi, kunstihoolduse vahel.

Edasi näib, nagu omistaks autor liiga suurt tähtsust omaaegse Tallinna Eesti Kunstiseltsi ümber koondunud inimestele, nende hulgas ka vanale Weizenbergile, kui ta väidab nende eesmärgiks olevat olnud Triigi ja teiste „Noor-Eesti“ ümber koondunud kunstnike võimete ja püüete diskrediteerimise seltskonna ees. Säärane isikulise pahatahtlikkuse motiivi esilenihutamine vastuseisu seletamiseks paneb eeldama, et T. E. Kunstiseltsi inimesed siiski nägid ja pidid oma sisimas tunnustama Triigi ja teiste võimisi ja püüdeid, ja et nad vaid ei tahtnud seda teha kartusest kaotada oma positsiooni. Kas pole usu-

tavam oletada, et noorte kunstnike sihid olid neile tõepoolest vastuvõtmatud, et nad tõesti neid ei mõistnud ega näinud nende võimisi? On ju lohutavam mõelda, et inimlik rumalus on siiski suurem kui inimlik nurjatus.

Ja kui 1910. aastal sama T. E. Kunstiselts üritab oma näituse korraldamist ja selle ürituse ka teostab, kas selle seletuseks piisab oletusest, nagu tahtnuks ta sellega kavatsetud ja samuti toime tulnud „Noor-Eesti“ kunstinäitust nurja ajada? Kas me selles pigem ei ole õigustatud nägema meie kunstielu lõhenemise algust novaatoreiks ja akadeemikuiks, mis on ju otse iga enam-vähem väljakujunenud kunstielu paratamatuks tunnuseks?

Sedalaadi küsimusi kerkib lugejale, jälgides Waga ausat ja põhjendatud nõrdimust mõistmatuse ja ka ülekohtu pärast, mida Triik teenimatult ja valusasti on pidanud tunda saama.

Varjamata oma kõrget hinnangut Triigi loomingule, on ta selle sõnastamises ometi märksa tagasihoidlikum, väärikam, valivam, kui valju prokuröri osas. Võiks isegi kõnelda teatud ettevaatlikkusest, kui ta lausub, et „Triigi osatähtsus eesti maalikunsti rahvuskooli arengus jääb täpsemalt määrata tuleviku kunstiteadusele, kui ajalise vahemaa kujunemine loob selleks vajalised avaramad perspektiivid“. Ometi ei takista see ettevaatlikkus A. Waga täie kategoorilisusega kinnitamast Triigi tähtsust kui „aja vaimu ja rahvusliku vaimuse kajastajat, mis enamiku ta kandvamaid teoseid juba praeguseks on muutnud ajaloolisteks, kust näeme vastu õhkuvat aja elamusi, aja tundemaailma, aja hinge. Seda saavutada kunstis on antud aga vaid vähestele“.

Kui lõppeks nende väidetega kõrvutame raamatu rikkalikku, head reproduktsioonide kogu; kui siit näeme, millise hulga kaasaegseid isiksusi Triik on jäädvustanud; kui meile neist kerkib kujutus selle sugupõlve eesti inimtüübist; kui kunstniku toodangus leiame ilmekaid kajastusi neist ajaloolistest sündmustest, mis eesti rahvale sel ajavahemikul osaks langenud; siis on meil heameel nii Triigi kui ka ta autori pärast avameelselt mõnda, et A. Wagal on õigus.

Kui siis viimaks raamatu käest paneme, selle raamatu, mille alatiitel „Eesti kunsti suurmehe I“ ütleb, et käesolev teos on kavatsetud sarja avakõide, mille järglasi jääme ootama, siis teeme seda rahuldusega, et — maha arvatud kuldne kaas — hoidsime käes väärikat ja väärtuslikku raamatut, mida lugesime ja vaatlesime ehtsa huvi ja paiguti koguni põnevusega.

Hanno Kompus.

Eduard Kutsari ülevaatenäitus

Kestusega 2.—11. veebruarini s. a. korraldas see meie noorem põlvne innukamate töömeeste hulka kuuluv maalija Tallinna Kunstihoones oma tööde erinäituse. Nõnda nagu me Kutsarit teame maalivat — kõhklematult oma rada käivana ja lõuendit lõuendi järele teostavana, küsimata, kas nad kellelegi meeldivad või ostjaid leiavad, ainsaks, kuid selle eest seda vastupanematumaks tõukejõuks omaenda loomistung, õigemini juba maalimiskirg — nõnda toimis Kutsar ka oma ülevaatenäituse kavatsuse teostamisel: talle näis, et on vaja muretseda endale ja teistele ülevaadet senisest tööst, ning ta viis selle täide; kõik muu — riskantsus (sõjaaeg!), puudujäägi võimalus, mure, millest kulusid katta — kui see talle tuligi meeles, siis igatahes hoopis ebaolulisena. Kas ta suurt hoolib sellestki, et ta siiski otsusega läbi tuli?

Ei oleks põhjust neid seiku mainida, kui nad olulistena ei kuuluks Kutsari muretult-naivi kunstnikuiseloomu ning seega ei aitaks ka paremini mõista ta maalimist.

See maalimine on sõna otseses mõttes eneseteostamine. Ta pole kuskil õppinud ega kelleltki eeskujut võtnud. „Väsimatult võitleb ta ülesannetega; omal käel püüab ta hakkama

saada kõikide nende tehniliste ja artistiliste raskustega, mis asuvad kunstilise kontseptsiooni ja valmis pildi vahel," ütleb prof. Sten Karling oma sissejuhatuses Kutsari näituse katalogile.

Ta ainevald on väga avar; kuid olgu need maismaastikud või merepildid või inimesed portreede või žanri näol, ikka purskub neis hoogu, pinget, liikumist, sageli plahvatusliku jõuga. Säärasele eruptiivsele elamusloomule vastavaks on kujunenud ka ta läbematu maalimisviisi, maalikiri või faktuur: palavikulise kiiruga näib ta maalivat, et veel jõuda kinnistada hajuvat nägemust. Ons säärase töötamisviisi puhul imestada, kui tööde tase ei ole ühetaoline, nagu see võiks olla aeglasema usinuse ja taltsama püüdlikkuse puhul? Millega me ei taha neid tuldude kodanike voorusi soovitada Kutsarile: kindlustab ometi just too impulsiivne töötamine talle ta positiivseid väärtusi, ta värskest, haaravust, siirust ja vahenditust. Mis jääks järele näiteks Kutsari nii väheste ja nobedate vahenditega nii avarat ruumi, nii rohket päikest ja nii palju tuhinat sisendavaist joonistustest, kui nad oleksid teatud „korralikumalt“?

Kuid Kutsar mitte ainult ei maali ega joonista, vaid tegeleb ka gravüüri, skulptuuri ja keraamikaga, ikka sama hooga tuhinaga püüdes kujusse haarata ah! nii põgusaid visioone. Ometi on ta mallanud kõige lisaks paljudele oma piltidele ise lõigata raame.

Siiski ületab ta maaliline toodang juba arvuliselt muu. Ta on esmajoones maaliline and, looduse poolt varustatud vahest suurema dünamismiga kui ükski teine meie kunstnikest. Algul leiame ta lõuenditel võrdlemisi ohtrasti musta kui pildipinna organiseerijat ja kompositsiooni kooshoidjat. Peagi muutub ta üha värvikamaks, eredamaks, julgemaks, sattudes vahel banaalsuse piirile, kuid selle kõrval ilmutades mitte harva ka peent toonikust ja varjundirikkust tõeliselt meisterlikes saavutustes. „Kutsari maaling“, lõpetab Karling mainitud saatesõna, „on metsik aed eesti kunsti valdkonnas. Kaunistatud peenraid ei leidu seal, seevastu tihedaks kasvanud põõsastikke. Kuid seal leidub võimsaid, ilusasti kasvanud puid, mis on murdnud end läbi alumisest vegetatsioonist ja sirutavad end taeva vastu, samuti leidub seal haruldase värvi ja lõhnaga lilli. Need on, mida peab otsima.“

HaKo.

VÄLISMAALT

Balti saksluse järelkaja

Kuigi Baltikumist pole lahkunud veel kõik balti sakslased, on Saksamaal see suursündmus leidnud mõndagi vastukaja ajakirjanduses. Nii avaldab ajakirja *Die Literatur* veebruarikuu number Arthur Luther'i sulest pikema kirjutuse balti saksluse missiooni ja tähtsuse kohta Baltikumis ja mujal, pealkirja all *Baltische Sendung / Baltische Dichtung*, millega pole huvitusetu tutvuda eesti kodanikelgi. Artiklis kirjutatakse järgmist:

„Balti sakslaste ümberasumisega Saksamaale lõpeb üks kuulsusrikkamaid peatükke välismaa saksluse ajaloos. Üle seitsmesaja aasta on baltlus püsinud sellel oma kaugeimal idapoolsel postil.

Baltlus jääb püsima ka oma uuel kodumaal (mis on ju õietigi vana), selles pole kahtlust. Ent ta sulab ühte üldise rahvamassiga ning kaotab oma iseloomustavamad omadused isegi siis, kui ta jääb koondatuks ühte paika. Sest need omadused on arenenud välja

erilist tingimust, millistes baltlus on elanud aastasadu ja milliseid ta Saksa riigis ees ei leia — võib-olla isegi oma kasuks, sest kerge (!) polnud elu Baltimail mingil juhul, vaatamata kõigile idüllilistele joontele, milledest kõneleme eespool.

Et baltlased olid puht häärasrahvas, too kõrgeltkultiveeritud ülimuskiht, kes ei saanud toetuda võõratüvelisele rahvamassile ega ka sama võõratüvelisele riigivõimule, oli nende suuruseks, kuid samad asjaolud muutusid neile ühtaegu saatuslikuks. Sellest ka baltlaste võitlusjoon, endaülistamine, see vasturääkimist mittetaluv veendumus oma õigusest, mis rahulikel aegadel mõjus renommeerimisena, otsustaval hetkel aga andis meestele jõudu hoida pea püsti ja astuda vastu vaenlasele — nagu vabahärra Ungern-Sternberg ühes Otto von Taube kaunemas novellis teosest *Baltischer Adel*.

Väiksel maal polnud ruumi nende paljude vaimsete jõudude väljaarendamiseks nagu neid oli suuteline andma saksa ülimuskiht. Suur osa neist pidi otsima tegutsemis- ja loomisvõimalusi väljaspool kodumaad. Ja just sel moel täitis baltlus oma kultuurilist missiooni. Kahele maale andis ta oma intelligentsi ülejäägid — vanale Saksa kodumaale ning suurele Vene riigile. Et eriti viimasel poolsajandil Saksamaale väljarännanud baltlaste arv suurenes, selgineb poliitilistest asjaoludest, üha enam vastutustundetust venestamispoliitikast ja läti ning eesti põliselanike tõkestamatust ülekasvust. Kui palju saksa teadus võlgneb sisserännanud balti teadlastele, saab meile selgeks, kui meenutame vaid mõningaid nimesid: Ernst von Bergmann, Theodor Schiemann, Reinhold Seeberg, Adolf von Harnack, Georg Dehio, Johannes Haller, Leo Bruhns. Ja teadlaste kõrval kirjanikke, nagu: Frank Thiess, Herbert von Hoerner, Sigismund von Radecki, kes kõik on veel täies loominguas. Vanemaist, juba lahkunuist, mainitagu vaid krahv Eduard von Keyserlingi ja Carl Wormsi.

Veel tähtsam ja mitmekülgsem oli baltlaste tegevus Venemaal. Mis nad on täide saatnud 200 aasta kestel sellest momendist alates, millal Peeter Suur vallutas Liivimaa, ootab veel ajalookirjutajat. Sõjaväelastena, ametnikena, õpetajatena, arstidena, kohtunikena on nad kannud saksa kultuuri, saksa korda, saksa ausust, saksa õiglustunnet isegi Siberi kaugemaise nurkadesse. Kuigi näib — eriti viimase kahesaja aasta sündmusi jälgides — nagu oleks baltlus alati olnud kaotaja osas, ometi võis baltlus teostada oma kultuurimissiooni just suurel määral tänu asjaolule, et ta ajal, millal saksa emamaa püsis veel haletsusväärse väikeriigina, omas nii suurt tegevusvälja kui hiiglasuur Vene riik. Üllatavalt suur on „vene“ juhtivate tegelaste arv, kes olid tegelikult baltlased, kes ei kannud mitte ainult saksa nime, vaid kes truualamlike Vene riigi ja ta võimukandjate teenijatena ei salanud maha oma sakslust — nagu kuulus polaarmaade uurija ja riigimees Ferdinand von Wrangell, kes manitses oma testamendis oma poega järgmiste sõnadega: „Ära pilli tühiselt sulle kui sakslasele antud vaimlist ja kõlblist vara oma hinge õnnistuse pärast.“

Baltlus andis Vene riigile väejuhte nagu Barclay de Tolly, õpetlasi nagu Karl Ernst von Baer, kunstnikke nagu Timoleon Neff ja Julius von Klever. Tartu Ülikool oli senikaua, kui ta kuulus sakslastele, ka Venemaale suure ja olulise tähtsusega; muudetuna Jurjevi vene ülikooliks ei mänginud ta tsaaririigi vaimses elus enam mingit osa.

Oludest tingitud tung väljapoole kitsaid kodumaapiire avaldub ka balti kirjanduses: see annab talle isegi teatud kosmopoliitsuse joone, mis seguneb aga kuuma isamaa- ja rahvusearmastusega ja millel pole midagi ühist liberalistliku internatsionalismiga, millest ta, vene mõtleja Vl. Solovjevi kaunite sõnade järgi, erineb sama palju kui apostlite Nelipühi kõne esperantost. Tung kaugustesse avaldub enim balti kirjanike ainevalikus. Nende seas on palju vähem kodumaakirjanikke kui seda võiks eeldada; nad tunduvad olevat kodus

kõigis mais ja kõigis aegades. Mõteldagu vaid Werner Bergengrueni romaanidele („*Karl der Kühne*“, „*Der Grosstyrann und das Gericht*“), paljudele Otto von Taube novellidele, Johannes von Guentheri teosele „*Cagliostro*“. Ent iga kirjandusliku teose rahvusliku iseloomu määrab pigem ta käsitlusviis kui aine. Ja isegi seal, kus balti kirjanikud lakkavad olemast baltlased (nagu seda olevat paljude kaasmaalaste arvates Frank Thies), tulevad seda selgemini esile nende olemuse saksapärased jooned.

Ja siis veel midagi: kõigist Venemaa sakslasist olid just baltlased need, kes väljaspool oma kodumaad visamalt kaitsesid ja säilitasid oma rahvust — palju visamalt kui väljarännanud riigisakslane, kelle lapsed tundsid end enamasti venelastena, kuna baltlased läbi inim põlvete püsisid oma rahvuse juures ning moodustasid sellega vene provintsi saksluse tõelise selgroo. Oma kodumaal assimileerusid baltlased mitte ainult teiste saksa maadest sisserännanud kodanikega, kes teises generatsioonis muutusid tõelisteks baltlasteks, vaid ka teiste rahvustega: nii muutusid arvurikkad, 18. sajandil Liivimaale rännanud šoti perekonnad (Barclay, Armitstead, Loudon, Clayhills) mitte venelasteks, vaid baltlasteks, s. o. sakslasteks ja Baltikumis leiduvate saksa kirjanike ning teadlaste seas leiame ka mõningaid puht vene nimedega isikuid, nagu Andrejanov, Ašarin, Arbusov.

Kuid me pole küllalt õiglasel baltlaste vastu, kui näeme nende olemuses vaid võitlusjooni. Baltlusel on veel oma teine joon, mis näib eelmainituga olevat täielises vastolus, kuid juurdub sama sügaval balti iseloomus kui esimene. Sellest on tolle kauni väljenduse — idüllilisuse — nii sagedane esinemine balti kirjanduses. Unelevad väikesed linnad usina kodanikkonnaga, kes oskab osavalt oma käsi liigutada, kuid säilitab sealjuures oma mugava põhilaadi; aadlilossid kauneimas klassitsistlikus stiilis, mille elanikud istuvad sama meelsasti hästikaetud laua kui hea raamatu taga, lähevad sama meelsasti põdrajahile kui mängivad Haydni kvartette — see on maailm, millest meile ikka ja ikka jälle jutustavad Eduard von Keyserling, Siegfried von Vegesack, Theophile von Bodisco.

Ja kui das nad jutustavad! Jutustav and näib igale baltlasele külgesündinud olevat. See and peaks olema kodune just sellises maailmas, nagu seda äsja iseloomustatud ja millist enam saksapärasemana raske kujutella. Sest mis riigisakslasele baltlase juures sageli „venepärasena“ näib: mõtlemise suurejoonelisus, mis paarub sageli, kummaline küll, rangeima poliitilise ja usulise konservatismiga, laiaulatuslikem külalislahkus, see on ju läbi ja läbi saksapärasene, elavana säilinud sakslus vanadest aegadest. Hästikõetud vanade härrasja kodanikemajade tubade hubane, valjuhääldajaist häirimatu mugavus ja meeleoluküllus kutsub otse esile jutustamise. Ja nii alatakse sageli näiliselt päris sundimatus vestlustoonis, et vaid kõita algul kuulajate tähelepanu, siis aga pingeneb jutustus üha rohkem kuni tõuseb loogiliselt põhjendatud ja siiski üllatava, isegi hämmastava puändini. Selline on Werner Bergengrueni, Sigismund von Radecki, Herbert von Hoerneri tehnika nende lühijuttudes ja novellides, milliseid peab lugema valjusti, et neid õiglaselt hinnata.

Jutustaja- ja vestlejaand ei esine mitte ainult n.n. „tembeldatud“ kirjanike juures. Lugeda balti kirju, päevikuid, memuaare, on alati suur nauding. Mitte asjata ei omanud Wilhelm von Kügelgen, teose „*Jugenderinnerungen eines alten Mannes*“ autor, balti ema; Georg Julius Schultz-Bertrami „*Briefe eines baltischen Idealisten*“, mis Joh. Werner mõne aasta eest välja andis, ei osutu mitte ainult 19. sajandi balti ja vene vaimuelu ajaloo ammutamatuks varamuks, vaid neid võib kõrvutada kirjandusliku ja puht inimliku dokumendina Theodor Fontane kirjadega. Ja siis tulevad raamatud nagu Sally von Kügelgeni biedermeier-päevik, Helene von Taube, Monika Hunniuse, Jakob von Üxküll, Oskar Wulffi elumälestused, et vaid mainida mõningaid publikatsioone viimasest kahest aastakümnest.

Need kõik osutavad pilte hääbuvast maailmast („aus einer verklingenden Welt“), nagu Theophile von Bodisco on nimetanud ühe oma kaunimaid romaane. On see juba tänapäeval „hääbunud“ maailm? Väliselt vaadatuna võib ta sellisena näida, kui ei tegutseks veel praegu need jõud, mis pani särama too maailm. Seda aga nad teevad ja teevad veel tulevikuski saksluse ja maailma kasuks ning hüvanguks.“

M. J.

Kaks ungari kirjanduse meistrit 60-aastased

Möödunud aastal täitus kahe tuntuma ungari belletristi — Zsigmond Móricz'i ja Dezső Szabó — sündimisest 60 aastat.

Zs. Móricz kuulub „Nyugat'i“ kaastööliste hulka alates aastast 1909. Tema romaanide aineks on peamiselt ungari talupoegade elu. Ta ei kujuta seda idealiseerides ega mahedalt romantitsedes, vaid karmi tõetruudusega, kuigi mitte järgides eriliselt Zola traditsiooni. Tihti kaldub ta nägema eluavaldustes ainuüksi seksuaalseid tunge. Tema elufilosoofia on pessimistlik ning armastuse asemel õhkub tema teostest tihti põlgust. Tema väärtuslikumate romaanide hulgast võib nimetada teoseid nagu „Sárarany“ (Mudakuld) 1910, „Árvalányok“ (Orvud) 1915, „A fáklya“ (Tõrvik) 1921, „Tündérkert“ (Haldjate aed) 1922, „A nagy fejedelem“ (Suur vürst). Tema parimaiks romaaneks peetakse siiski neid, kus lapsepõlvemälestused kuldavad halli tõelisust („Seitse kreutserit“, „Ole hea surmani“).

Móricz'i romaanid on rikkad haruldasist tähelepanekuist elus. Tema keel on väga värskel, lõhnav peagu mulla järele ning raskesti tõlgitav, sisaldades rikkalikult puht ungari-päraseid nüansse.

Kuigi mitte täitnud kõiki temale pandud lootusi, on Dezső Szabó'gi ungari kirjanduses siiski üheks väga huvitavaks palgeks. Tema romaanidest õhkub tugevat koduarmastust ja ungari talupoega, kelles ta näeb igivana, puhta ja elujõulise rassi esindajat, ta on valmis tõstma peagu müütilisele pjedestaalile, nagu ütleb ungari kirjandusloolane Farkas. Tema vastased kalduvad nägema ta teostes pamfletlikkust, kuid raske on siiski eitada tema väga märgatavat mõju ungari pärastsoojaegsesse generatsiooni. Tema romaanidest olgu nimetatud „Elsodort falu“ (Ärauhutud küla) 1919, „Segitseg“ (Vaesus). Szabó on üks neid ungari kirjanikke, kes pööravad fanaatiliselt tähelepanu rassiküsimustele. Selles mõttes võib tema eelkäijaks pidada Lajos Tolnaid.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu, Väljaandja: K. O/Ü. „Kultuurkoondis“. Kunsti-
osakonna toimetaja: Hanno Kompus. Arhitektuuri-osakonna toimetaja: Alar Kotli.

„Varamu“ toimkond: Juhan Aavik, Artur Adson, Eduard Hubel, Hanno Kompus, Vladimir Paavel,
August Perandi ja Alar Kotli.

Toimetuse ja talit. aadr.: Pärnu mnt. 10, k. 14. Toimetuse telef. 411-34. Talituse telef. 413-12.

Trükiarv 5000 eksemplari.

A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 26. II 1940.

Moodsasse väikekorterisse

ON SOBIVAIM

LUTERMA STANDARDMÖÖBEL

Esinduskauplus: Tallinn, V. Posti 9, telef. 446-16.

Esindajad: Tartus: Tartu Eesti Majanduse Uhisus, Suurturg 9, telef. 35-70.

Pärnus: A/S. Heinr. Puls, Kuninga 19, telef. 2-56.

Võrus: Joh. Salveste, Jüri 24, telef. 1-32.

Petseris: Paul Mägi & E. Nassar, Turuplats 16, telef. 1-15.

Türi: Türi Majandusühing, Viljandi 7, telef. 76.

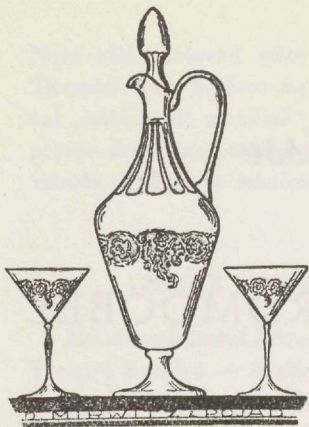
PIIMAÜHINGUTE KESKLIIT

„VÕIEKSPORT“

TALLINNAS,
SUUR KARJA 23,
POSTKAST 113

Klaas - Portselan - Kristall
Majandustarbed

A.-S.

D. Mirvitz & Pojad

Tallinnas - Tartus

Valmistame erimasinal
rannamantleid ja
igasugust
siid- ja trikoopesu.

E. Järvelaid

VEINE 10-3. TELEFON 482-03

10 KROONI KUUS

suudate kindlasti pankka sisse
maksa oma lapse arvele. Selle
väikese sissemaksuga kogute täis-
ealiseks saamiseni

3500 KROONI

suuruse kapitali, kui algate sisse-
maksamisega kohe pärast lapse
sündi. On aga Teil võimalik roh-
kem säästa, siis kasvab ka kapi-
tal vastavalt suuremaks. Sellega
kindlustate lapse tulevikku ja val-
mistate rõõmu enesele ja temale.

SEEPÄRAST JUBA TÄNA

astuge lähemasse ühispanka või
Ü. K. Rahvapanka ja avage oma
lapse nimele hoiuarve ja makske
sinna järjekindlalt iga kuu kin-
del summa. Hoiuarveid avavad
kõik ühis pangad, hoiu- ja laenu-
kassad ja ka

U.-K.

EESTI RAHVAPANK

Tallinnas, S. Karja 19.

Kõiki hooaja

kodu- ja välismaa

riidekaupu

suures valikus

soovitab

INGLIS MAGASIN

H. Gutkin

Tallinn, Viru 4, tel. 436-46

PABERIVABRIK

A.S. „Koiv”

KOHILA TEL. 7

KONTOR: VIRU TÄN. NR. 9, TALLINN

Reserveeritud

Hea raamat on hea sõber!

KAKS ALGUST

Henrik Visnapuu

Luulevalmik 1909—1939. Hind originaalköites kr. 9.60. Kaunis poolnähkköites kr. 12.—.

„Kaks algust“ on valikkogu, mis annab ilmeka ja esindusliku läbilõike nii H. Visnapuu rikkalikust värsitoodangust kui ka tema mitmekülgsest luuletajaisiksusest.

KALLE JAANUSE KÄTTEMAKS

Pedro Krusten

Romaan. Hind broš. kr. 3.60. Kaunis linases köites kr. 5.—.

See on huvitavamaid, põnevamaid ja sügavamaid psühholoogilisi romaane P. Krusten'i loomingus. Autor tutvustab romaani peategelase — noore naisega — lugejaid romaani algul järgmise kõnelusega: „Kas Teie arvate, et mul on kerge kurameerida?“ küsib noor naine. „Kurameerimine on tähtsam kui kohaotsimine,“ ütleb ta. Võib jääda mulje, et siin on tegemist kergemeelse inimesega, ent selle kahtluse hajutab romaani edaspidine sündmustik.

KIVID TULES

August Mälk

Romaan. Hind broš. kr. 4.20. Kaunis linases köites kr. 5.60.

„Kivid tules“ on pingerikkalt sügav isikuromaan. Ses tooses on esmakordselt ja haarava kujutusega antud melle kaevaduspirkondade elu. Selle taustal on ilmestamist leidnud põlisest talust tulnud noore mehe sisemisest tungid ja käärinised ning ta heitlused ta elu kujundamisel karmis kaevandusmaailma miljöös.

KULDSED PÄEVAD

Richard Roht

Romaan. Hind broš. kr. 4.40. Kaunis linases köites kr. 5.90.

„Kompositsioonilt on „Kuldset päevad“ õnnestunumaid Rohu loomingus. Tegelased ja sündmustik antud taustal on sulatatud orgaaniliseks üksuseks. Rööbiti loodusekirjeldustega antakse rida inimportreid, keda oma matkamisel riivab romaani peategelane.“

Mall Jürma „Uus Eesti“ nr. 337 — 1939. a.

TOLMUKULL

Juhan Jaik

Noorsoojutud. Köites, kolmevärvtrükkis kaanega. Hind kr. 2.40.

Selles raamatus on Jaik andnud mõnuses vestlustoonis jutustatud lugusid kodu- ja metsloomadest ning lindudest ja sellest, mis ja kuidas nendega kõik juhtus. Raamatut kaunistavad mitmevärvilised illustratsioonid.

ENDIS-EESTI ELU-OLU

Dr. Oskar Loorits

Hind broš. kr. 4.60.

Selle Eesti Rahvaluule Arhiivi allikmaterjalidel põhjeneva teose esimene köide annab kireva ja värvika läbilõike rannarahva — kalurite ja meremeeste — elust-olust nii, nagu rahvas ise seda näeb ja jutustab.

KRISTJAN RAUD

R. Kangro-Pool

Lühimonograafia. Kunstiraamatute seeriast. Hind kr. 3.80.

Selles lühimonograafias autor annab kokkuvõtliku, kuid siiski selge ja ülevaatliku pildi vanameister Kr. Rauda elust ja loomingust. Raamatut illustreerivad illustratsioonid tekstis ja 16 reproduktsiooni kriittahvilitel.

Kindral Aug. Traksmäe

LÜHIKE VABADUSSÕJA AJALUGU

Hind broš. kr. 3.40. Originaal-kalingurköites kr. 4.90.

Käesolevas tooses autor annab kokkuvõtliku, ent sisuka ülevaate meie Vabadussõjast, valgustades neid sündmusi ja heitlusi, milliseid ületades jõudsimme välja oma iseseisvuseni. Teksti illustreerivad enam kui 100 pilti kriittahvilitel. Raamat on huvipakkuv igale eestlasele, eriti aga noorsoole ülevaate saamiseks meie vabadusvõitluse käigust ja sündmustest.

VANA NARVA

C. Sarap

Hind broš. kr. 6.40. Originaalköites kr. 8.25.

Luksuslik pilditeos vana Narva arhitektuurilistest võludest. Ajaloolise sissejuhatusega varustatud Narva linnaarhivaar A. Soom. Oma välimuselt on „Vana Narva“ eesti kaunimaid raamatuid.

Kirjastus-osaühing „KULTUURKOONDIS“

TALLINN, PÄRNU MNT. 10—8. TEL. 411-35.

2.-/34110587

Ühiselu

trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÖDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIE VAJATE
OMATRÜKITÖÖDE TÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

